

CRNA GORA
MINISTARSTVO ZA LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA

PREDLOG

**Završni izvještaj o realizaciji Strategije za
unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u
Crnoj Gori 2013-2018**

Podgorica, mart 2019. godine

SADRŽAJ:

I	Uvod	3
II	Informacija o statusu indikatora učinka	5
	Ljudska prava LGBTI osoba	5
	Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju	7
	Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBT osoba	9
	Sprovođenje zakona	10
	Zdravstvena zaštita	11
	Mediji	13
	Sport	14
	Ekonomski rast i LGBTI turizam	14
	Međunarodna LGBTI politika	15
III	Tabela ciljeva i mjera Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018	17
IV	Nalazi evaluacije sprovođenja Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013 -2018	120
V	Osvrt na planirana i utrošena sredstva	124
VI	Preporuke za naredni ciklus planiranja politika	124
VI	ANEKS Evaluacija sprovođenja Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018	127

I UVOD

Vlada Crne Gore je u maju 2013. godine, polazeći od Preporuke Komiteta ministara Savjeta Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, usvojila Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 (u daljem tekstu: Strategija) koja je predstavljala sistemski odgovor Vlade Crne Gore na pojave homofobije i transfobije u crnogorskom društvu.

Strateški cilj Strategije je bio otklanjanje svake neposredne i posredne diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, smanjivanje homofobije i transfobije u crnogorskom društvu, te stalno unapređivanje društvenog prihvatanja LGBTI osoba i poboljšanje svih uslova i kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori.

U tom smislu, tokom implementacije predmetne Strategije, preduzete su u različitim sektorima (zakonodavstvo, bezbjednost, obrazovanje, zdravstvo, socijalno staranje, kultura, sport, mediji i dr.) brojne mjere koje su bile usmjerene na podizanje kvaliteta života LGBTI osoba, jačanje njihovog društvenog prihvatanja i kreiranja društvenog ambijenta u kojem se njihova prava uvažavaju u punom obimu.

Aktivan doprinos ostvarivanju ciljeva strategije su, pored nacionalnih institucija, dale i nevladine organizacije koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava LGBTI osoba u partnerstvu sa institucijama ili samostalno.

Efeki¹ implementacije Strategije reflektuju se u rezultatima CEDEM-ovog istraživanja pod nazivom „**Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori - trendovi i analiza**“², koje je realizovano u 2018. godini, u okviru projekta Savjeta Evrope pod nazivom „Podrška nacionalnim institucijama u prevenciji diskriminacije u Crnoj Gori“.

Naime, istraživanje konstatuje blagi pozitivan trend u sferi unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori, a posmatrano kroz smanjenje percepcije njihove diskriminacije u pojedinačnim segmentima društvenog života. U tom smislu rezultati istraživanja ukazuju na sledeće:

- ✓ U sferi zapošljavanja ostvaren je napredak u smanjivanju pojave diskriminacije LGBTI osoba, i ona je sada na nivou od 36.7%, što je nešto niže nego u 2015. (37.7%) i 2017. godini (38.5%).

¹ Strategijom unapređenja kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 nisu bili postavljeni jasni i mjerljivi indikatori rezultata, zbog čega nije bilo moguće mjeriti njihovu ispunjenost. Otuda efekti implementacije strategije se jedino mogu sagledati kroz istraživanja koja su korištena kao podloga ove analize.

²http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf, U istraživanju je korišten anketni metod, kojim je mjerena percepcija diskriminacije građana i to na kvantitativan način. Primjenom ovog metodološkog pristupa (korištenje skala sa identičnim metrijskim karakteristikama) u istraživanju je omogućeno poređenje stepena diskriminacije po oblastima i po definisanim kriterijumima.

- ✓ Pozitivan trend je evidentan i kada je u pitanju percepcija diskriminacije u oblasti obrazovanja, imajući u vidu da je 2015. godine 24.6% građana i građanki smatralo da su LGBTI osobe diskriminirane u ovoj sferi, dok je taj procenat u 2018. godini 19%.
- ✓ U pogledu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, percepcija diskriminacije LGBTI osoba nema linearan tok, ali je pozitivan trend evidentan. U 2015. godini percepcija diskriminacije LGBTI osoba je bila na nivou od 16.3%, da bi u 2017. godini iznosila 17.1%, nakon čega je u 2018. godini usledio pad percepcije diskriminacije na nivo od 14.4%.
- ✓ Kada je u pitanju rad javnih službi i pružanje usluga javnih službi, evidentan je značajan napredak u smanjenju nivoa diskriminacije LGBTI osoba. Sa nivoa od 19% u 2015. godini, bilježi se pad od 5.3 postotaka, dakle na nivo od 13.7% u 2018. godini, što upućuje da se stepen diskriminatornih ponašanja u javnim službama sistematski smanjivao u prehodnom periodu.
- ✓ U pogledu prava na sopstvenu kulturu, rezultati istraživanja takođe ukazuju na značajno smanjenje percepcije diskriminacije prema LGBTI osobama. U 2015. godini 19% građana i građanki su ocijenili da su LGBTI osobe diskriminirane u ovom segmentu, dok se u 2018. godini u ovom segmentu bilježi pad percepcije diskriminacije na nivo od 13.7%.

U prilog ostvarenom progresu Crne Gore u unapređenju i zaštiti prava LGBTI osoba govori i **Izveštaj Evropske komisije o napretku Crne Gore**³ iz 2018. godine, u kome se konstatuje da je Crna Gora regionalni lider u pogledu stepena zaštite pružene pripadnicima LGBTI zajednice.

³ Montenegro 2018 report, European Commission, Strasbourg, 17.4.2018, SWD(2018) 150 final, strana 28, link: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf>

II INFORMACIJA O STATUSU INDIKATORA UČINKA

Strategijom je definisano ukupno devet tematskih oblasti u okviru kojih su definisane specifične programske mjere za date oblasti, i koje su implementirane kroz donošenje godišnjih akcionih planova. Ukupno je doneseno 6 godišnjih akcionih planova, odnosno za 2013., 2014., 2015., 2016., 2017. i 2018. godinu.

Sa aspekta indikatora uspjeha treba napomenuti da predmetna Strategija nije rađena u skladu sa važećom metodologijom za izradu strateških dokumenata Vlade Crne Gore, te da ona ne sadrži adekvatne i kvalitetne indikatore učinka uz operativne ciljeve, koji su mjerljivi i koji bi u potpunosti omogućili mjerenje ostvarenog uspjeha u implemetaciji Strategije.

Pregled postignutog uspjeha u implementaciji Strategije po tematskim oblastima je sledeći:

Ljudska prava LGBTI osoba

U okviru poglavlja „Ljudska prava LGBTI osoba“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti zakonodavni okvir i kaznenu politiku za borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba.
- ✓ Unaprijediti kapacitet institucija koje primjenjuju antidiskriminatorno zakonodavstvo.
- ✓ Povecati informisanost o međunarodnim standardima u vezi s LGBTI problematikom.
- ✓ Unaprijediti društveni ambijent za prihvatanje LGBTI osoba.

U kontekstu ostvarenja postavljenih operativnih ciljeva treba naglasiti da je normativni okvir za zaštitu LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja uspostavljen i da je diskriminacija LGBTI osoba inkriminisana **Krivičnim zakonom Crne Gore**. Posebno treba naglasiti da Krivični zakon u **članu 42a** propisuje otežavajuću okolnost prilikom odmjeravanja kazni za krivično djelo učinjeno iz mržnje po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica.

U oblasti prekršajno-pravne zaštite od diskriminacije LGBTI osoba, usvojen je **Zakon o zabrani diskriminacije**, koji je usklađen sa pravnom tekovinom Evropske unije, i koji zabranjuje direktnu ili indirektnu diskriminaciju LGBTI osoba, obezbjeđuje višestruku zaštitu od diskriminacije kroz sudski postupak, inspeksijski postupak, postupke pred tužilaštvom i policijskim organima i ustanovljava Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore kao institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije..

Shodno ovom Zakonu, pravo na zaštitu od diskriminacije pripada svim fizičkim i pravnim licima na koja se primjenjuju propisi Crne Gore, ako su diskriminisana po nekom od osnova navedenih u Zakonu, uključujući i po osnovu **rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika** (član 19).

Ovim Zakonom je takođe zabranjen i govor mržnje, kao poseban oblik diskriminacije (član 9a).

Takođe, usvajanjem **Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore** uređena su nadležnost, ovlašćenja, način rada i postupanje Zaštitnika/ce u svrhu zaštite ljudskih prava i sloboda garantovanih Ustavom, zakonom, potvrđenim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i druga pitanja od značaja za rad Zaštitnika/ce.

Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za **zaštitu od diskriminacije**.

Sa aspekta uređenja normativnog okvira za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba, treba dodati i da je u decembru 2018. godine Vlada Crne Gore utvrdila **Predlog Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola** i da je zakon upućen Skupštini Crne Gore.

Pored uspostavljanja normativnog okvira za zaštitu od diskriminacije LGBTI osoba, realizovane su i **brojne obuke za jačanje institucionalnih kapaciteta za pružanje zaštite od diskriminacije i senzibilan rad sa LGBTI osobama**, kroz realizaciju brojnih edukacija za različite ciljne grupe. Tako je ovim obukama do sada obuhvaćeno 5-7%⁴ pripadnika/ca Uprave policije, oko 25%⁵ tužilaca/teljki, 18%⁶ sudija, 18%⁷ zaposlenih u prekršajnim organima, a odgovarajuće edukacije za primjenu antidiskriminacionog zakonodavstva je završilo i 19 inspektora Uprave za inspekcijske poslove, 29 zaposlenih u centrima za socijalni rad, 22 zaposlenih u organima državne uprave i 22 zaposlenih u organima lokalne samouprave.

Sa aspekta promocije međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba **objavljen je i distribuiran veliki broj edukativno – informativnih publikacija** za profesionalce, ali i za najširu javnost, od kojih bi naročito trebalo pomenuti sledeće: „Džogžakarta principi”⁸, „Praktični uvod u evropske standarde protiv diskriminacije”⁹, „Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba”¹⁰, „Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta”¹¹, „LGBT prava: standardi i sudska praksa”¹² i „Zakon i

⁴ Informacija Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova

⁵ Informacija Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

⁶ Ibid

⁷ Ibid

⁸ <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/134226/Objavljeni-Dzogdzakarta-principi.html>

⁹ <http://www.mmp.gov.me/rubrike/Publikacije/136529/Prakticni-uvod-u-evropske-standarde-protiv-diskriminacije.html>

¹⁰ <http://www.mmp.gov.me/rubrike/Publikacije/167598/Bezbjednost-i-osnovna-prava-Dimenzije-i-perspektive-sigurnosti-LGBT-osoba.html>

¹¹

<http://www.mpa.gov.me/biblioteka?alphabet=lat%3Fquery%3DUnesite+pojam%3A%3Fquery%3DUnesite+pojam%3A&sortDir=Asc&pageIndex=10>

¹² <http://sudovi.me/podaci/vrhs/dokumenta/1467.pdf>

LGBT prava¹³. Sve publikacije su aktivno promovisane na odgovarajućim međunarodnim i domaćim skupovima, i distribuirane svim zainteresovanim stranama.

I pored ostvarenog progressa u ovoj oblasti istraživanja pokazuju da su LGBTI osobe u odnosu na druge ranjive i marginalizovane društvene grupe **uživaju najmanju podršku građana i građanki u borbi za svoja prava**, i ta podrška se kreće na nivou od 43%¹⁴ u prilog zaštiti prava LGBTI osoba, odnosno 57% njih ne podržava napore na ostvarivanju prava ove društvene grupe. Ovaj podatak jasno ukazuje da je homofobija/transfobija¹⁵ u Crnoj Gori još uvijek izražena na visokom nivou, te da **primarna dimenzija** od koje zavisi kvalitet života LGBTI osoba jeste **promjena društvene percepcije LGBTI osoba i njihovo prihvatanje od strane društva**.

Takođe, Crna Gora treba da inicira proces regulisanja pravnog prepoznavanja roda, čime će se omogućiti **promjene oznake pola i matičnog broja u ličnim dokumentima**, bez obaveze da se završe svi postupci medicinske promjene pola, naročito hirurških intervencija, a u skladu sa preporukom ECRI-ja¹⁶ i praksom Evropskog suda za ljudska prava¹⁷.

Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju

U okviru poglavlja „Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju“ Strategijom su bili postavljani sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti dimenziju ljudskih prava u obrazovnom sistemu.
- ✓ Unaprijediti kvalitet i praksu nastavnog procesa u vezi sa LGBT problematikom.
- ✓ Unaprijediti školsku demokratsku kulturu, poštovanje i prihvatanje različitosti.

Kada je u pitanju **oblast obrazovanja**, evidentan je pozitivan trend kada je u pitanju percepcija diskriminacije prema LGBTI osobama. U 2015. godini je 24.6% građana i građanki smatralo da su LGBTI osobe diskriminisane u ovoj sferi, dok je taj procenat u 2018. godini pao na nivo od 19%.

Ovakvom rezultatu su svakako doprinijeli koraci preduzeti na **uklanjanju diskriminativnih udžbeničkih sadržaja i uvođenje LGBTI tematike u nastavno gradivo**. U 2013. godini je urađena i publikovana analiza zastupljenosti LGBTI problematike u nastavnim programima i udžbenicima pod nazivom „Crnogorska obrazovna politika i seksualna orijentacija: Zastupljenost LGBT tema u školskim programima i udžbenicima¹⁸“, na bazi koje se pristupilo korekciji

¹³ <http://sudovi.me/podaci/vrhs/dokumenta/1468.pdf>

¹⁴ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf, strana 36

¹⁵ “Homophobia – homofobija: strah, netolerancija, nasilje ili mržnja prema gej muškarcima i lezbejkama (i biseksualnim osobama). Manifestuje se kao neupitna vera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse.” i „Transphobia – transfobija: po analogiji sa bifobijom i homofobijom, oblik diskriminacije, zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, usmeren protiv transseksualnih, transrodnih osoba.“, *Čitanka od a do š o lezbejskim i gej ljudskim pravima*, Labris, Beograd 2009.g.

¹⁶ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>, strana 36

¹⁷ U zaključnim zapažanjima o Drugom periodičnom izvještaju o Crnoj Gori Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama iz 2017. godine izdata je preporuka da se omogući postupak pravnog prepoznavanja promjene pola, uključujući i putem uklanjanja zahtjeva za sterilizacijom. Link:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=60kG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsgOTxO5cLIZ0CwAvhyns%2byJkiEj7TvkpzcWlIaw%2fXo5zl6Qpj9bMmh8y7A8ieXBJtxM8baOhnToMqMn5d4ngDsz828dhdfR8T%2bsR8uNG2UYs>

¹⁸ <http://media.cgo-cce.org/2013/10/LGBTanalizaMNE.pdf>

nastavnih programa, odnosno dopuni nastavnih sadržaja i pratećim aktivnostima na osposobljavanju nastavnog kadra za njegovu implementaciju u nastavnoj praksi.

U tom kontekstu **LGBTI tematika je u nastavni proces uvedena** kroz predmet Građansko vaspitanja za VI i VII razred i Zdravi stilovi života. Takođe, urađen je i distribuiran svim školama dodatni materijal za realizaciju teme „Reproduktivno seksualno vaspitanje za predmetni program Biologija za VIII i IX razred osnovnih škola, odnosno dopunski materijal za predmete: Biologija za I, II i III razred gimnazije i srednje stručne škole, Psihologija za II razred gimnazije, odnosno Psihologija za III ili IV razred srednje stručne škole, kao i za predmet Sociologija za IV razred gimnazije i predmet Sociologija za III ili IV razred srednjih stručnih škola.

Tokom implementacije Strategije, akcenat je takođe stavljen i na **podizanje nivoa kompetencija i osposobljenosti nastavnog kadra** (međutim u pitanju je zanemarljivo mali broj nastavnika/ca u odnosu na ukupni zaposleni kadar¹⁹), kao i **stručnog osoblja** (33%²⁰ školskih psihologa/škinja i pedagoga/oškinja je osposobljeno za rad sa LGBTI osobama), čime je ukupna sposobnost obrazovnih ustanova da na sistemski način doprinesu povećanju nivoa znanja i informisanosti učenika/ca i studenata/kinja o ljudskim pravima LGBTI osoba povećan.

U sradnji sa nevladinim organizacijama realizovane su i brojne **edukativne kampanje za podizanje svijesti učenika i zaposlenih u školama**, koje su imale za cilj da promociju crnogorske LGBTI Strategije, razvijanje inicijativa koje se zasnivaju na nenasilju i borbi protiv diskriminacije, te osnaživanju poštovanja ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba.

Međutim, rezultati ostvareni u sektoru obrazovanja predstavljaju samo dobru osnovu za dalji rad, te je dalje potrebno **podići obuhvat nastavnog osoblja osposobljenog za rad sa LGBTI osobama** na minimalni nivo od 15% uz vođenje računa o ravnomjernoj geografskoj raspoređenosti obučanih nastavnika/ca, kako bi se spriječio negativni uticaj fluktuacije kadra. Potrebno je **podići i obuhvat stručnog osoblja (psihologa/škina i pedagoga/oškinja) osposobljenog za rad sa LGBTI djecom** u osnovnim i srednjim školama na nivo od 100%, kako bi se obezbjedila pokrivenost navedenih obrazovnih ustanova stručnim osobljem, osposobljenim za rad sa mladim LGBTI osobama.

U narednom periodu je potrebno ponovo **analizirati nastavne sadržaje u obrazovnim ustanovama sa aspekta zastupljenosti LGBTI tematike i njihovog inkluzivnog karaktera**, u odnosu na najbolje prakse zemalja EU, imajući u vidu da je prethodna analiza urađena 2013. godine. Analizom bi trebalo identifikovati eventualne nedostatke u aktuelnim nastavnim programima i udžbeničkim sadržajima, te sledstveno njenim nalazima preduzeti dalje neophodne korake.

Ovdje treba ukazati i na preporuku ECRI-ja da je **u školama potrebno realizovati mjere za unapređenje uzajamne tolerancije i poštovanja**, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, kako bi se time doprinijelo rješavanju problema maltretiranja LGBTI učenika/ca u

¹⁹ Prema informaciji Ministarstva prosvjete u septembru 2018. godine u Crnoj Gori je u osnovnim i srednjim školama u radnom odnosu je bilo 7 532 nastavnika/ca.

²⁰ Informacija Ministarstva prosvjete

školama, te da poseban fokus treba staviti na obuku nastavnika/ca i reviziji udžbenika kako bi se podigla svijest o LGBT pitanjima.

Takođe, kako bi se osiguralo da se mjere na zaštiti i unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba u obrazovnim ustanovama primjenjuju shodno važećim zakonima, te da bi se otklonili potencijalni nedostaci u njihovoj primjeni, neophodno je **ojačati inspekcijski nadzor u obrazovnim ustanovama** kroz edukovanje prosvjetnih inspektora/ki u vezi sa primjenom relevantnog zakonodavstva.

Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba

U okviru poglavlja „Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti bezbjednost i društveni život LGBTI osoba.
- ✓ Unaprijediti društvenu prihvatljivost i uključenost LGBTI osoba.
- ✓ Promovisati politiku jednakog tretmana i zaštitu od diskriminacije.

U pogledu **prava na sopstvenu kulturu**, rezultati istraživanja²¹ ukazuju na **pozitivan trend** i značajno smanjenje percepcije diskriminacije u pogledu prava LGBTI osoba na sopstvenu kulturu²². Tome je doprinijelo i **aktivno promovisanje „queer“ kulturnog koncepta, organizacija izložbi sa LGBTI tematikom, organizacija brojnih stručnih okruglih stolova kroz koje je LGBTI tematika uvedena u javni diskurs, te aktivna izdavačka djelatnost kojom je predmetna tematika približena stručnoj i laičkoj javnosti**. Ovdje treba naglasiti i ulogu do sada održanih „Povorki ponosa“ i drugih festivala koji su uspješno realizovani, a koji su doprinijeli vidljivosti LGBTI osoba u crnogorskom društvu.

Sa aspekta unapređenja bezbjednosti LGBTI osoba i jačanja njihove antidiskriminacione zaštite, poseban akcenat tokom implementacije Strategije je stavljen na **osposobljavanju stručnih radnika u centrima za socijalni rad**. U tom kontekstu realizovano je više specijalističkih obuka kojima je **obuhvaćeno 10% zaposlenih** u centrima za socijalni rad, i koji su obučeni za adekvatan i senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.

U vezi sa jačanjem bezbjednosti LGBTI osoba treba napomenuti da je, pod okriljem projekta Savjeta Evrope „Borba protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta“, u 2012. godini **otvoreno LGBTI sklonište**, čime je omogućen prihvata LGBTI osoba koje su iz razloga izloženosti porodičnom nasilju bile primorane da napuste primarnu porodicu.

U kontekstu unapređenja društvene prihvaćenosti LGBTI osoba, odnosno promocije politike jednakog tretmana i njihove zaštite od diskriminacije, u prethodnom periodu je poseban fokus stavljen na promociji Vlade LGBTI politike na lokalnom nivou, odnosno **jačanju kapaciteta lokalnih institucija da je implementiraju i da obezbjede zaštitu LGBTI osobama od diskriminacije i nasilja**. Shodno tome Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je potpisalo

²¹ http://www.cedem.me/images/Downloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf

²² U 2015. godini 19% građana i građanki su ocijenili da su LGBTI osobe diskriminisane u ovom segmentu, dok se u 2018. godini u ovom segmentu bilježi pad percepcije diskriminacije na nivo od 13.7%.

Memorandume o saradnji razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama **sa 20 crnogorskih opština**. Pod okriljem predmetnih Memoranduma realizovani su **paneli i edukacije za lokalne institucije** (policija, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove i dr.) na kojima im je prezentovana Vladina LGBTI politika, **preneseno znanje iz oblasti zaštite od diskriminacije** i ojačane njihove sposobnosti da na efektivan način implementiraju mjere na unapređenju poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba.

Međutim, izazov promjene društvene percepcije prema LGBTI osobama i dalje zahtjeva odlučan odgovor svih društvenih aktera, pa je potrebno **dalje produbljivati uspostavljen pozitivni trend** u ovoj oblasti, kroz dalju realizaciju aktivnosti koje su se u prethodnom periodu pokazale efektivnim. One doprinose informisanosti javnosti o alternativnim kulturnim izrazima i podstiču promjenu društvene svijesti u pravcu potpunijeg razumijevanja i prihvatanja LGBTI osoba, senzibilizuju kulturni prostor prema LGBTI pitanjima, i stvaraju više prostora za LGBTI osobe u mainstream kulturi.

Sprovođenje zakona

U okviru poglavlja „Sprovođenje zakona“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti senzibilitet policije za rad s LGBTI zajednicom.
- ✓ Unaprijediti i njegovati povjerenje između policije i LGBTI zajednice.
- ✓ Unaprijediti bezbjednost LGBTI osoba, društvenih okupljanja i društvenog života LGBTI zajednice.

Kroz implementaciju mjera Strategije realizovane su brojne **obuke za jačanje kapaciteta policije** za postupanje u slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama. Obukama za senzibilan rad sa LGBTI osobama, koje su realizovane u saradnji sa međunarodnim partnerima i LGBTI nevladinim organizacijama, je u prethodnom periodu obuhvaćeno **5-7%²³ pripadnika Uprave policije**.

Takođe, u posmatranom periodu **8-10%²⁴ tužilaca, 3-4%²⁵ sudija i manji broj pripadnika Uprave policije** je edukovan u oblasti procesuiranja zločina iz mržnje prema LGBTI osobama.

Pored navedenog, poseban akcenat je stavljen na jačanje povjerenja između policije i LGBTI zajednice kroz zajedničku saradnju u okviru **Tima povjerenja Uprave policije i LGBTI zajednice**. Tim povjerenja je neformalno funkcionisao od početka implementacije Strategije, da bi rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova bilo formalizovano u februaru 2016.godine. Kroz ovu formu saradnje omogućena je intenzivna razmjena informacija između zainteresovanih strana o slučajevima nasilja i diskriminacije prema LGBTI osobama, saradnja LGBTI zajednice i policije na realizaciji zajedničkih **edukativnih aktivnosti i izradu publikacija i priručnika** za

²³ Informacija Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova

²⁴ Informacija Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

²⁵ Ibid

postupanje policijskih službenika u radu sa LGBTI osobama. Prema potrebi rada, Tim povjerenja je na svoje sastanke uključivao i predstavnike pravosuđa i drugih zainteresovanih institucija.

Posebna ulogu Tim povjerenja je imao u pripremi i **praćenju održavanja „Povorki ponosa“**, kako bi se obezbjedila sigurnost svih njenih učesnika. Pored Tima povjerenja, bezbjednost LGBTI osoba je ojačana i kroz uspostavljenu mrežu policijskih službenika za kontakt sa LGBTI osobama. Oni su prošli odgovarajuće obuke za rad sa LGBTI zajednicom, i određeni su kao kontakt osobe u svojim centrima, odnosno odeljenjima bezbjednosti i kojima se LGBTI osobe mogu obratiti po potrebi. **Mrežom policijskih službenika** su pokriveni svi centri, odnosno odeljenja bezbjednosti.

Međutim i pored preduzetih mjera, **34%²⁶ građana i građanki je u 2018. godini percipiralo da su LGBTI osobe diskriminisane u crnogorskom društvu, a 39,6%²⁷ njih je smatralo da su LGBTI osobe loše tretirane.**

Izazov u vezi sa primjenom zakona i dalje ostaje i u tom kontekstu je indikativan Izvještaj ECRI-ja o Crnoj Gori²⁸, koji konstatuje da je LGBTI zajednica najčešća meta **govora mržnje i nasilja²⁹** u Crnoj Gori, te da se društveni **mediji u velikoj mjeri koriste za napade na LGBTI osobe**, te da one doživljavaju različite oblike diskriminacije u svom svakodnevnom životu.

ECRI je takođe ukazao da je neophodno pojačati aktivnosti obuke za službenike za sprovođenje zakona i pravosuđe **o zločinima iz mržnje**, sa posebnim akcentom na obuci sudija i tužilaca o **primjeni člana 42a Krivičnog zakonika Crne Gore**, te da je potrebno izvršiti **ocjenu uticaja obuka** i utvrditi do koje mjere one pomažu da se efikasno identifikuju zločini iz mržnje i, ako je potrebno, da se one prilagode.

Takođe, ECRI je preporučio i da se **uvede sistem za prikupljanje raščlanjenih podataka** da bi se obezbijedio koherentan i integrisan pregled predmeta, putem evidentiranja specifičnog motiva homo/transfobičnih zločina iz mržnje (govor mržnje i nasilje) koji su prijavljeni policiji, kao i da se **obezbjedi praćenje aktivnosti sistema pravosuđa** i da ti podaci budu dostupni javnosti.

Pored navedenog, a u svijetlu očekivanog donošenja Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola, biće neophodno obezbjediti **edukaciju službenika/ca** koji će ga u praksi implemetirati, te realizovati aktivnosti na **prezentovanju konkretnih normativnih rješenja zainteresovanoj javnosti**, pratiti njegovu primjenu, kao i razvoj relevantnih međunarodnih standarda u predmetnoj oblasti u cilju eventualnih usaglašavanja Zakona sa njima.

Takođe, imajući u vidu evidentni **migratorni talas** koji je pogodio prostor Evrope poslednjih godina, kao i činjenicu da je Crna Gora jedna od potencijalnih ruta migratornih talasa,

²⁶ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf , strana 29

²⁷ Ibid, strana 30

²⁸ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>

²⁹ Ovdje treba podsjetiti na Preporuku Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5, kojom se od članica traže djelotvorne, brze i nepristrasne istrage u slučajevima nasilja nad LGBTI osobama, da se prilikom odmjerenja kazne uzme u obzir motivacija počinioca, da se jačaju kapaciteti institucija za sprovođenje zakona, te da se podaci u vezi sa diskriminacijom i netolerancijom LGBTI osoba prikupljaju i analiziraju.

neophodno je preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se sa LGBTI osobama, koje su **tražioci azila** ili se nalaze u tranzitu preko crnogorske teritorije, adekvatno postupalo.

Zdravstvena zaštita

U okviru poglavlja „Zdravstvena zaštita“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti pristup LGBTI osoba nacionalnom zdravstvenom sistemu i zaštiti.
- ✓ Unaprijediti senzibilitet zdravstvenog sistema za rad i saradnju sa LGBTI zajednicom.
- ✓ Unaprijediti i njegovati povjerenje zdravstvenih vlasti i LGBTI zajednice.

U pogledu pristupa LGBTI osoba **zdravstvenim uslugama** istraživanje³⁰ ukazuje na pozitivan trend, odnosno smanjenje diskriminacije. U 2015. godini percepcija diskriminacije LGBTI osoba je bila na nivou od 16.3%, da bi u 2017. godini iznosila 17.1%, nakon čega je u 2018. godini uslijedio pad na nivo od 14.4%.

Ovakvom pozitivnom trendu je doprinijela realizacija mjera Strategije, a koje su bile usmjerene na **senzibilisanje medicinskih radnika** za rad sa LGBTI osobama, pa je odgovarajućim edukacijama obuhvaćeno 163 medicinska radnika. Nakon realizacija obuka, imenovane su **kontakt osobe u svim zdravstvenim ustanovama** i na svim nivoima zdravstvene zaštite, koje su zadužene za saradnju sa LGBTI zajednicom i informisanje ostalih zaposlenih u zdravstvenim centrima o LGBTI tematici.

Takođe, Ministarstvo zdravlja je **institucionalizovalo odnose sa nevladinim organizacijama** (potpisivanjem Memoranduma) koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava LGBTI osoba, kako bi se saradnja na obuci medicinskog osoblja i studenata/kinja na Medicinskom fakultetu obezbjedila u kontinuitetu. Ove aktivnosti su dopunjene i **uspostavljanjem registra od 5 LGBTI stručnjaka** koji su dostupni medicinskom osoblju u slučaju njihove potrebe za konsultacijama.

U 2014. godini je usvojen **Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola**, koji je Ministarstvo zdravlja izradilo u saradnji sa LGBTI nevladinim organizacijama, nakon čega je i promovisan javnosti. Shodno Pravilniku, Fond za zdravstvo Crne Gore pokriva torškove promjene pola u iznosu od 80%. Do sada je jedna osoba izvršila promjenu pola, dok su druge dvije osobe bile u proceduri u skladu sa predmetnim Pravilnikom.

I pored evidentnih pozitivnih trendova u ovoj oblasti, Izvještaj EK o napretku Crne Gore iz 2018. godine ukazuje na potrebu **daljeg unapređenja jednakosti LGBTI osoba u pristupu zdravstvenim uslugama**³¹.

Takođe, izazov u ovoj oblasti je dalje **povećanje obuhvata obučanih medicinskih radnika** za senzibilan rad sa LGBTI osobama i njihovo ravnomjerno geografsko raspoređivanje, kao i njihovo ravnomjerno raspoređivanje kroz primarni, sekundarni i tercijarni sektor zdravstvene

³⁰ http://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf

³¹ Montenegro 2018 report, European Commission, Strasbourg, 17.4.2018, SWD(2018) 150 final, strana 83

zaštite, kako bi se obezbjedila kvalitetna i efektivna pokrivenost svih zdravstvenih centara sa obučanim osobljem.

Takođe, potrebno je posebnu pažnju osvetiti **potpunijem informisanju medicinskih radnika** o adekvatnom pristupu u radu sa posebno osjetljivim dijelom LGBTI zajednice, odnosno transrodnim i interseksualnim osobama, kao bi se osiguralo da one tokom pružanja usluga zdravstvene zaštite budu tretirane na adekvatan način.

Mediji

U okviru poglavlja „Mediji“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti društvenu toleranciju i poštovanje ljudskih prava.
- ✓ Unaprijediti kapacitete medija za praćenje LGBTI problematike.

Istraživanje „Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori – trendovi i analiza“³² pokazuje da građani prepoznaju doprinos medija u borbi protiv diskriminacije (36.8%), odmah nakon doprinosa obrazovnih institucija (41.7%) i NVO-a (37.2%). Rezultati istraživanja ukazuju da je ovaj trend **povjerenja građana u medije, sa aspekta borbe protiv diskriminacije, pozitivan**. On je ujedno i potvrda da se pristup medija u obradi tematike diskriminacije, kao i izvijestavanja o diskriminiranim grupama (uključujući i LGBTI osobe) u kontinuitetu unapređivao, a što je rezultat i edukacija medija u predmetnoj oblasti, i njihove tijesne saradnje sa LGBTI NVO-ima i nacionalnim institucijama.

Tokom implementacije Strategije, mediji su igrali bitnu ulogu i u kontekstu **realizacije medijskih kampanja**, koje su imale za cilj unapređenje društvene tolerancije i poštovanje ljudskih prava LGBTI osoba. Tako je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, u saradnji sa medijima, u kontinuitetu realizovalo godišnje medijske kampanje koje su imale za cilj promociju antidiskriminatornog ponašanja i prakse, a koje su sprovedene na nacionalnom nivou i kroz različite kanale komunikacije (elektronski i štampani mediji, različite vrste oglašavanja itd.). Imajući u vidu kanale komunikacija korištenih tokom realizacije medijskih kampanja (tiraž dnevnih novina, gledanost TV kanala i sl.) može se zaključiti da je njima bilo obuhvaćeno minimum 30% populacije Crne Gore.

No i pored ostvarenog progressa kada su mediji u pitanju, treba podsjetiti da se često na njihovim portalima (u komentarima na tekstove) mogu pronaći diskriminatorni i uvredljivi sadržaji, koji kod građana i građanki mogu podstaći netrpeljivost i mržnju prema LGBTI osobama. U tom kontekstu, treba podsjetiti na **obaveze Crne Gore kao članice Savjeta Evrope** da preduzme odgovarajuće mjere za borbu protiv svih oblika izražavanja, uključujući i one u medijima i na internetu, za koje se razumno može pretpostaviti da bi mogli da proizvedu dejstvo izazivanja, širenja ili promovisanja mržnje ili drugih oblika diskriminacije LGBTI osoba.³³

³² https://www.cedem.me/images/jDownloads_new/IZVJESTAJ_DISKRIMINACIJA_2018.pdf

³³ Preporuka Komiteta ministara državama članicama o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta CM/Rec(2010)5, Link: <http://media.cgo-cce.org/2013/06/22-Preporuka.pdf>

Navedeno upućuje na potrebu dalje **edukacije zaposlenih u medijima** radi njihovog senzibilnijeg pristupa u vezi sa izvještavanjem o LGBTI tematici, te potrebu njihovog ohrabrivanja da na profesionalan, etičan i objektivan način informišu crnogorsku javnost o LGBTI tematici uz razvijanje i efikasnu primjenu modela za **suzbijanje govora mržnje u online komentarima**³⁴.

Sport

U okviru poglavlja „Sport“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu.
- ✓ Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive pri razvoju sportske politike i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.
- ✓ Unaprijediti sportski život i aktivnosti u LGBTI zajednici.

Sa aspekta borbe protiv diskriminacije i jačanja inkluzije LGBTI osoba u sportu, **ciljevi Strategije su samo djelimično ostvareni**. Najznačajniji rezultati su postignuti sa aspekta promocije antidiskriminatornog ponašanja u kontekstu realizacije kampanja protiv govora mržnje, odnosno kroz izradu priručnika za inkluziju LGBTI osoba kroz sport i edukaciju manjeg broja trenera u oblasti ljudskih prava.

Izostala je realizacija ključnih ciljeva Strategije koje se tiču uključivanja LGBTI osoba u sportu, posebno u rad nacionalnih sportskih saveza, organizaciju sportskih događaja i manifestacija, a nije uspostavljen ni adekvatan dijalog Crnogorskog olimpijskog komiteta i LGBTI zajednice.

Kada je u pitanju oblast sporta, u narednom periodu bi se prvenstveno trebalo **fokusirati na promjeni percepcije o LGBTI osobama kod mladih i u sportskim organizacijama**, kao ključnom uzroku isključivanja i diskriminacije LGBTI osoba. Fokus bi takođe trebalo staviti i na **edukacije sportskih radnika** iz oblasti antidiskriminacije i senzibilnog rada sa LGBTI osobama, kako bi se stvorila osnova za inkluziju LGBTI osoba u sportske događaje i sportske organizacije.

Ekonomski rast i LGBTI turizam

U okviru poglavlja „Ekonomski rast i LGBTI turizam“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Promovisati Crnu Goru kao bezbjednu i otvorenu destinaciju.
- ✓ Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive kod turističke privrede.
- ✓ Doprinositi prepoznavanju Crne Gore na LGBTI tržištu.

U sektoru turizma su **ostvareni samo inicijalni koraci postavljeni Strategijom**, odnosno uspostavljena je komunikacija nadležnog ministarstva i LGBTI zajednice. Takođe, preduzeti su koraci na promociji turističke ponude Crne Gore, koja je uključila i LGBTI tematiku.

³⁴ <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>, strana 35

Međutim, u ovom dijelu i dalje ostaju otvorena pitanja u vezi **kreiranja turističkog ambijenta u kome će se LGBTI turisti osjećati u poptunosti sigurno**, te razvoja i **mapiranja odgovarajućeg turističkog sadržaja** za njih. S tim u vezi nedostaju i odgovarajuće **analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta**, te **definisanje pravca turističkog razvoja** u tom smislu.

Međunarodna LGBTI politika

U okviru poglavlja „Međunarodna LGBTI politika“ Strategijom su bili postavljeni sledeći operativni ciljevi:

- ✓ Promovisati međunarodne usvojene i ratifikovane standarde zaštite ljudskih prava.
- ✓ Promovisati principe Džogdžakarta primjene zakona o međunarodnim ljudskim pravima u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

U ovoj oblasti su preduzete konkretne aktivnosti na ostvarivanju ciljeva definisanih Strategijom. U tom kontekstu Crna Gora je aktivno djelovala kao promoter ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba na međunarodnom planu, kroz **učesće predstavnika nacionalnih i lokalnih institucija na međunarodnim skupovima i u okviru međunarodnih inicijativa**. Poseban akcenat je stavljen i na **uspostavljanje konatkata crnogorskih diplomatskih predstavništava sa LGBTI pokretima** i organizacijama u inostranstvu, u cilju razmjene informacija i iskustava. Ovdje treba podsjetiti i da je Crna Gora 2016. godine postala **članicom Globalnog fonda za jednakost**, da je u 2015. godini bila **domaćin III Međunarodnog IDAHOT ministarskog foruma**, te da njeni predstavnici u kontinuitetu učestvuju na sastancima **neformalne LGBT Focal Point mreže predstavnika evropskih vlada**. Takođe, saradnja na planu unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba se u kontinuitetu ostvaruje i sa **Savjetom Evrope** (Crna Gora je bila prvi korisnik LGBTI projekta Savjeta Evrope), kao i u okviru **sistema UN-a**.

U kontekstu **promocije „Džogdžakarta principa“**, u 2014. godini preveden je predmetni dokument, nakon čega je Ministarstvo vanjskih poslova organizovalo njegovu promociju uz učesće nacionalnih i međunarodnih eksperata, a sam dokument je distribuiran nacionalnim institucijama. Predmetni dokument je ujedno poslužio kao osnov za definisanje preporuka na unapređenju poštovanja i zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba u crnogorskom društvu.

Vanjska politika Crne Gore je u prethodnom periodu na odličan način pristupila zastupanju ljudskih prava LGBTI osoba na međunarodnom planu, demonstrirajući kontinuitet i kvalitet u tom procesu, što **isključuje potrebu dalje intervencije** u ovoj oblasti u narednom strateškom periodu.

Stepen realizacije aktivnosti iz godišnjih akcionih planova za implementaciju Strategije

Tabela realizovanosti aktivnosti iz godišnjih akcionih planova:

OBLAST STRATEGIJE	Ukupan broj aktivnosti iz AP	Realizovane aktivnosti u %	Djelimično realizovane aktivnosti u %	Nerealizovane aktivnosti u %
Ljudska prava LGBTI osoba	39	87,18%	2,56%	10,25%
Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju	23	91,32%	4,34%	4,34%
Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba	44	79,56%	4,54%	15,9%
Sprovođenje zakona	52	67,3%	11,53%	21,2%
Zdravstvena zaštita	31	100%	/	/
Mediji	8	87,5%	/	12,5%
Sport	10	50%	/	50%
Ekonomski rast i LGBTI turizam	10	40%	20%	40%
Međunarodna LGBTI politika	8	100%	/	/
TOTAL	225	80%	5,3%	14,6%

III TABELA CILJEVA I MJERA STRATEGIJE³⁵

OBLAST: Ljudska prava LGBTI osoba
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Unaprijediti zakonodavni okvir i kaznenu politiku za borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba.</i>
Indikator učinka: <i>Utvrdjeni predlozi Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona i Zakona o registrovanom partnerstvu.</i>
OPERATIVNI CILJ 2. <i>Unaprijediti kapacitet institucija koje primjenjuju antidiskriminatorno zakonodavstvo.</i>
Indikator učinka: <i>Obučeni državni službenici, predstavnici pravosudnih organa, predstavnici lokalnih vlasti, područnih jedinica, ispostava i ekspozitura policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, uključujući obućenost u dijelu koji se odnosi na stavove i praksu Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.</i>
OPERATIVNI CILJ 3. <i>Povećati informisanost o međunarodnim standardima u vezi s LGBTI problematikom i unaprijediti društveni ambijent za prihvatanje LGBTI osoba.</i>
Indikator učinka: <i>1. Iniciran proces učenja o različitim modelima zakona o registrovanom partnerstvu.</i> <i>2. Publikovan materijal koji sadrži presude Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.</i>
MJERA 1.1: <i>Inicirati izmjene i dopune relevantnih zakona u cilju unapređenja jednakosti i suzbijanja diskriminacije, transfobije i homofobije.</i>
Indikator rezultata: <i>Inicirati izradu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona i Zakona o registrovanom partnerstvu.</i>

³⁵ Izvještaj predstavlja zbir informacija koje su dostavile nadležne državne institucije/organi.

AKTIVNOST 1.1.1	Utvrđiti Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Indikator rezultata:	Utvrđen Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II kvartal 2013.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Radna grupa je završila rad na izradi Nacrta predmetnog zakona, međutim, nastavljen je rad sa nadležnim tijelima Evropske Komisije radi postizanja usaglašenosti sa međunarodnim pravnim standardima, pa je finalizacija Zakona odložena za 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 1.1.2	Utvrđiti Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Indikator rezultata:	Utvrđen Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2013.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Radna grupa je završila rad na izradi Nacrta predmetnog zakona, međutim, nastavljen je rad sa nadležnim tijelima Evropske Komisije radi postizanja usaglašenosti sa međunarodnim pravnim standardima, pa je finalizacija Zakona odložena za 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 1.1.3	Utvrđiti Predlog Zakona o izmjenama Krivičnog zakona koji će kao otežavajuću okolnost za odmjeraivanje kazne cijeniti ukoliko je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.
Indikator rezultata:	Utvrđen Predlog Zakona o izmjenama Krivičnog zakona.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo pravde
Planirani period realizacije:	II kvartal 2013.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U aprilu 2013.g. usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog Zakona, u kojme je uvedena otežavajuća okolnost prilikom odmjeraivanja kazni za počinjena krivična djela motivisana mržnom po osnovu seksualne orijentacije i rodno identiteta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva pravde
AKTIVNOST 1.1.4	Usvojiti Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani

	diskriminacije.
Indikator rezultata:	Usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I kvartal 2014.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Nakon usklađivanja teksta Zakona sa komentarima Evropske Komisije i prihvaćenim poslaničkim amandmanima u Skupštini Crne Gore, Zakon je usvojen u predviđenom roku. Izmjenama Zakona je pooštrena kaznena politika za počinjenu diskriminaciju i proširene nadležnosti Zaštitnika na poslovima zaštite od diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 1.1.5	Usvojiti Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Indikator rezultata:	Usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I kvartal 2014.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore je usvojen u Skupštini CG 18. jula 2014.g. Izmjenama i dopunama Zakona precizirane su nadležnosti Zaštitnika kao institucionalnog mehanizma za zaštitu od diskriminacije, obezbijeđen je transparentniji postupak njegovog izbora, a obezbijeđena je trajna zaštita lica zaposlenih u Instituciji Zaštitnika (imunitet), kao i značajno veći stepen finansijske nezavisnosti Zaštitnika.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 1.1.6	Izrada Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Indikator rezultata:	Izrađen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Radna grupa je završila rad na izradi Nacrta predmetnog zakona, međutim, nastavljen je rad sa nadležnim tijelima Evropske Komisije radi postizanja potpune usaglašenosti sa međunarodnim pravnim standardima što je i postignuto u daljem radu na ovom zakonu. Zakon je usvojen u Skupštini CG u II kvartalu 2017.

	Ovim Zakonom se uvode novi osnovi i oblici diskriminacije kao npr: „interseksulane karakteristike i promjena pola“. Takođe, definisane su i kaznene odredbe za sve materijalne norme sadržane u Zakonu, a uvedena je i kaznena odredba za fizička lica, dok su prekršajne kazne za pravno lice, odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave za prekršaj koji učini po nekom od osnova navedenih u Zakonu, značajno povećane kako bi bile efikasne, proporcionalne i odvraćajuće.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 1.1.7 AKTIVNOST 1.1.8	Formiranje Radne grupe za izradu Zakona o registrovanom partnerstvu i izrada Zakona.
Indikator rezultata:	Donijeto Rješenje o formiranju Radne grupe za izradu Zakona o registrovanom partnerstvu. (2017.g.) Urađen Nacrt Zakona. (2018.g.)
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017.g. - Formirana radna grupa za izradu Zakona o registrovanom partnerstvu II kvartal 2018.g - Nacrt Zakona o registrovanom partnerstvu
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Radna grupa za izradu Zakona o registrovanom partnerstvu je formirana u novembru 2017.g, i u njen sastav su ušli predstavnici Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva zdravlja, Ministarstva evropskih poslova, Ministarstva pravde, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva finansija, Odbora za ljudska prava i slobode SCG, NVO Forum Progres, NVO Juventas, NVO Kvir Montenegro, a u svojstvu posmatrača učešće u radu Radne grupe su uzeli i predstavnici Delegacije EU i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda CG. U maju 2018. g. Radna grupa je pripremila Nacrt Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola, kojim su regulisana pitanja zajedničkog života LGBTI osoba (zdravstveno i penizijsko osiguranje, nasleđivanje i sl.) nakon čega je realizovana Javna rasprava povodom Nacrta Zakona (trajala 42 dana). Nakon Jvane rasprave realizovan je dodatni konsultativni proces sa nadležnim državnim institucijama, radi dodatnog usaglašavanja teksta Zakona, nakon čega je Vlada Crne Gore u decembru utvrdila Predlog Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i uputila ga Skupštini CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava u iznosu od 3000 EUR

AKTIVNOST 1.1.9	Organizovanje međunarodnog okruglog stola (uključujući predstavnike zemalja iz okruženja i predstavnike razvijenih zemalja članica EU) o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Indikator rezultata:	Organizovan međunarodni okrugli sto o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 10. i 11. jula 2014.g., u Podgorici, MLJMP je kroz TAIEX program EK organizovalo radionicu o iskustvima u vezi sa normativnim regulisanjem registrovanog partnerstva. Radionicom je, uz učešće eminentnih međunarodnih eksperata iz Austrije, V. Britanije, Holandije, Njemačke i Italije, nastavljen proces učenja o modelima pravnog regulisanja istopolnog partnerstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX program EK
AKTIVNOST 1.1.10	Organizovanje međunarodnog okruglog stola (uključujući predstavnike zemalja iz okruženja i predstavnike razvijenih zemalja članica EU) o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Indikator rezultata:	Organizovan međunarodni okrugli sto o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je blagovremeno apliciralo za TAIEX-ovu podršku, sa navedenom temom, međutim, zbog problema u funkcionisanju ove ekspertske podrške u 2015. godini, nije realizovano održavanje Okruglog stola.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.11	Radionica o iskustvima i praksi implementacije zakona o istopolnim zajednicama.
Indikator rezultata:	Realizovana radionica o iskustvima i praksi implementacije zakona o istopolnim zajednicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, u saradnji sa Savjetom Evrope a u okviru projekta PREDIM, organizovalo radionicu na temu "Iskustva i prakse implementacije zakona o

	istopolnim zajednicama". Radionica je imala za cilj informisanje učesnika o relevantnim međunarodnim standardima u obalsti pravnog regulisanja istopolnih zajednica, konkretnim modelima pravnog regulisanja predmetnog pitanja, kao i upoznavanje učesnika sa relevantnom praksom Evropskog suda za ljudska prava u predmetnoj oblasti. Radionica je bila namijenjena predstavnicima onih institucija čije je učešće očekivano u izradi budućeg zakona koji će regulisati pitanje istopolnih zajednica, kao i predstavnicima medija, kako bi na senzibilisan i adekvatan način izvještavali o procesu unapređenja crnogorskog zakonodavstva u oblasti LGBTI prava. Radionica je realizovana 9. i 10. juna u Podgorici.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope (PREDIM projekat)
MJERA 2.1. <i>Inicirati programe podrške LGBTI zajednici, uključujući programe obuke za aktiviste i branioce ljudskih prava, policijsku i tužilačku organizaciju, državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, te pravnu i psihološku pomoć žrtvama i svjedocima nasilja i zločina iz mržnje.</i>	
Indikator rezultata: <i>Realizovane obuke državnih službenika, predstavnika pravosudnih organa, predstavnika lokalnih vlasti, područnih jedinica, ispostava i ekspozitura policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, uključujući obuke u dijelu koji se odnosi na stavove i praksu Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan III ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2013.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori, realizovalo 5 seminara/radionica III ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena je i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba. Edukaciju je završilo 19 inspektora Uprave za inspeksijske poslova, budući da su oni prepoznati u Zakonu o zabrani diskriminacije kao organ koji ima mehanizme neposredne zaštite u slučajevima diskriminacije.

Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 6 000 EUR i sredstva OEBS - 12 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.2	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan IV ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2014.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori, realizovalo 5 seminara/radionica IV ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba (20-21. oktobra). Edukaciju je završilo 25 sudija za prekršaje, budući da su oni prepoznati u Zakonu o zabrani diskriminacije kao organ koji ima mehanizme neposredne zaštite u slučajevima diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 6 000 EUR i sredstva OEBS - 12 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.3 AKTIVNOST 2.1.4 AKTIVNOST 2.1.5	Treninzi o ljudskim pravima LGBTI osoba i rješavanju zločina iz mržnje i ostalih incidenata baziranih na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu za policijske službenike, sudije i tužioce iz svih crnogorskih opština koji se bave rješavanjem slučajeva zločina iz mržnje.
Indikator rezultata:	Realizovan trening.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2014.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana kroz studijsku posjetu predstavnika Tužilaštva, sudstva i policije Velikoj Britaniji u cilju prenošenja znanja i iskustava u procesuiranju zločina iz mržnje po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Studijska posjeta je realizovana u oktobru 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK
AKTIVNOST 2.1.6	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike

	pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspekcijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan V ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2015.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori, realizovalo 5 seminara/radionica V ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba (27-28. novembar). Edukaciju je završilo 26 tužilaca, budući da su oni prepoznati u Zakonu o zabrani diskriminacije kao organ koji ima mehanizme neposredne zaštite u slučajevima diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 6 000 EUR i sredstva OEBS - 12 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.7	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspekcijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan VI ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori, realizovalo 6 seminara/radionica VI ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba (27-28. novembar). Edukaciju je završilo 29 polaznika, zaposlenih u centrima za socijalni rad, a koji rade sa ranjivim društvenim grupama i dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 6 000 EUR i sredstva OEBS - 12 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.8	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike

	pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspekcijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan VII ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2017.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori, realizovalo 6 seminara/radionica VII ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba (27-28. novembar). Edukaciju je završilo 22 polaznika, zaposlenih u organima državne uprave koji rade sa ranjivim društvenim grupama i dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 6 000 EUR i sredstva OEBS - 12 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.9	Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorno ponašanje kroz kontinuirano sprovođenje seminara/radionica i treninga, prema utvrđenom Planu implementacije antidiskriminatornog zakonodavstva, i to za državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspekcijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije.
Indikator rezultata:	Realizovan VIII ciklus edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2018.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u 2018.g. realizovalo 6 seminara/radionica VIII ciklusa edukacija o primjeni antidiskriminacionog zakonodavstva. U okviru edukacija je obrađena i tema zabrane diskriminacije LGBTI osoba. Edukaciju je prošlo 22 polaznika, zaposlenih u organima lokalne samouprave koji rade sa ranjivim društvenim grupama i dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - 14 000 EUR
AKTIVNOST 2.1.10	Izrada i publikovanje štampanih materijala kojim se promoviše tolerancija prema najranjivijim društvenim grupama, senzibilizuje javnost i promoviše zaštita njihovih osnovnih ljudskih prava.
Indikator rezultata:	Urađen informativni materijal.

Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U procesu realizovanja antidiskriminacione kampanja (maj-decembar), odštampani su i distribuirani kroz dnevne novine informativni flajeri. U dnevnim novinama u trajanju od 60 dana objavljeni su oglasi sa antidiskriminacionom tematikom u odnosu na LGBTI populaciju.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - dio sredstva opredijeljenih za realizaciju antidiskriminacione kampanje (sredstva za kampanju - 20 000 EUR)
AKTIVNOST 2.1.11	Izrada i publikovanje štampanih materijala kojim se promoviše tolerancija prema najranjivijim društvenim grupama, senzibilize javnost i promoviše zaštita njihovih osnovnih ljudskih prava.
Indikator rezultata:	Urađen informativni materijal.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U procesu realizovanja antidiskriminacione kampanja, odštampano je i distribuirano kroz dnevne novine 14 000 flajera, koji su po prvi put odštampani i u formatu pristupačnom za lica sa oštećenjem vida, odnosno na Brajevom pismu. U dnevnim novinama u trajanju od 60 dana objavljeni su oglasi sa antidiskriminacionom tematikom u odnosu na LGBTI populaciju.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - dio sredstva opredijeljenih za realizaciju antidiskriminacione kampanje (sredstva za kampanju - 20 000 EUR)
AKTIVNOST 2.1.12	Izrada i publikovanje štampanih materijala kojim se promoviše tolerancija prema najranjivijim društvenim grupama, senzibilize javnost i promoviše zaštita njihovih osnovnih ljudskih prava.
Indikator rezultata:	Urađen informativni materijal.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa organizacijama civilnog društva izradila vizuelni identitet i sadržaj informativnog materijala (flajera). Materijal sadrži ključnu poruku „Ima li razlike? – Podrži jednakost.“ i štampan je u formatu koji je pristupačan i za osobe sa

	oštećenjem vida (na Brajevom pismu). Takođe, dio tiraža flajera je štampan i na Albanskom jeziku. Distribucija flajera je počela u decembru 2016. godine, putem insertacije kroz tiraž dnevnih novina.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava - dio sredstava opredijeljenih za implementaciju medijske kampanje (finansijska sredstva za kampanju 20 000 EUR)
AKTIVNOST 2.1.13	Izrada nove LGBTI Strategije za period 2019-2023.
Indikator rezultata:	Urađena LGBTI Strategija za period 2019-2023.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Nacrt Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u CG 2019-2023 je urađen u novembru 2018.g. i o njemu je održana Javna rasprava od 27. novembra do 17.decembra. Nakon toga je dokument upućen na mišljenje nadležnim institucijama, od kojih je jedan dio iznio negativan stav u odnosu na dio planiranih mjera u njemu, zbog čega se pristupilo procesu usaglašavanja u vezi sa predmetnim mjerama. Zbog dodatnog konsultativnog procesa u vezi sa predmetnim mjerama, prolongirano je usvajanje nove LGBTI Strategije za I kvartal 2019.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
MJERA 2.2: <i>Jačati kapacitete nadležnih institucija, profesionalaca i najšire javnosti kroz specifične obuke koje uključuju sadržaj presuda Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.</i>	
Indikator rezultata: <i>Realizovane obuke državnih službenika, predstavnika pravosudnih organa, predstavnika lokalnih vlasti, područnih jedinica, ispostava i ekspozitura policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, uključujući obuke u dijelu koji se odnosi na stavove i praksu Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.</i>	
AKTIVNOST 2.2.1	Organizovati regionalni stručni skup pravnika, advokata, predstavnika tužilačke i pravosudne vlasti kako bi se diskutovalo o predmetnoj tematici u kontekstu presuda Evropskog suda za ljudska prava i publikovani materijal učinio vidljivim.
Indikator rezultata:	Održan regionalni stručni skup.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije u saradnji sa IRZ agencijom.
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	Dana 1. oktobra 2013.g., uz podršku njemačke Fondacije za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ), u Skupštini CG je organizovana konferencija „Implementacija evropskih standarda o ljudskim pravima“, otvorena za sve zainteresovane strane. Na konferenciji je prezentovana i publikacija „Praktični uvod u Evropske standarde protiv diskriminacije“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
AKTIVNOST 2.2.2	Aktivnosti u okviru učešća u radu Nacionalnog tima za praćenje primjene „Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2013-2018“ za 2014. godinu. Praćenje i izvještavanje realizacije mjera iz Akcionog plana za potrebe pregovora za Poglavlje 23 (oblast „Temeljna prava“).
Indikator rezultata:	Podnijeti periodični izvještaji o ukupnom stanju u oblasti zaštite i promocije temeljnih ljudskih prava.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, kao jedna od institucija koja je bila predstavljena u Nacionalnom timu za praćenje primjene LGBTI Strategije, aktivno pratilo implementaciju AP za 2014.g. za implemetaciju LGBTI Strategije u cilju pravoremene implementacije mjera. Dodatno Ministarstvo je aktivno radilo na realizaciji mjera iz AP za Pregovaračko poglavlje 23 - „Pravosuđe i temeljna prava“, od značaja za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.3	Održavanje posebne debatne diskusije na sjednici Socijalnog savjeta Crne Gore o diskriminaciji svih društvenih grupa uključujući i LGBTI zajednicu, kako bi se prepoznala suština i značaj borbe protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
Indikator rezultata:	Održana debatna diskusija na sjednici Socijalnog savjeta Crne Gore o diskriminaciji svih društvenih grupa uključujući i LGBTI zajednicu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Na sjednici Socijalnog savjeta 22.10.2014., članovi Savjeta su razgovarali i o diskriminaciji društvenih grupa, uključujući i LGBTI zajednicu, i značaju borbe protiv

	diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.4	Potpisivanje zajedničke deklaracije/izjave/saopštenja/sporazuma između Ministarstva rada i socijalnog staranja, poslodavaca i sindikata o osudi diskriminacije na radnom mjestu po svakom osnovu, uključujući i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
Indikator rezultata:	Potpisana deklaracije/izjava/saopštenje/sporazum.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	n/a
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 2.2.5	Aktivnosti u okviru učešća u radu Nacionalnog tima za praćenje primjene „Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2013-2018“ za 2014. godinu. Praćenje i izvještavanje realizacije mjera iz Akcionog plana za potrebe pregovora za Poglavlje 23 (oblast „Temeljna prava“).
Indikator rezultata:	Podnijeti periodični izvještaji o ukupnom stanju u oblasti zaštite i promocije temeljnih ljudskih prava.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, kao jedna od institucija koja je bila predstavljena u Nacionalnom timu za praćenje primjene LGBTI Strategije, aktivno pratilo implementaciju AP za 2015.g. za implemetaciju LGBTI Strategije u cilju pravovremene implementacije mjera. Dodatno Ministarstvo je aktivno radilo na realizaciji mjera iz AP za Pregovaračko poglavlje 23 - „Pravosuđe i temeljna prava“, od značaja za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.6	Potpisivanje zajedničke deklaracije/izjave/saopštenja/sporazuma između Ministarstva rada i socijalnog staranja, poslodavaca i sindikata o osudi diskriminacije na radnom mjestu po svakom osnovu, uključujući i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Indikator rezultata:	Potpisana deklaracije/izjava/saopštenje/sporazum.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	I - II kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Usaglašen je i potpisan tekst Zajedničke izjave između Ministarstva rada i socijalnog staranja, Unije poslodavaca CG i Unije slobodnih sindikata CG o osudi diskriminacije na radnom mjestu po svakom osnovu, uključujući i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.7	Informacija o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije.
Indikator rezultata:	Urađena informacija na osnovu Izvještaja Zaštitnika ljudskih prava i sloboda CG i prikupljenih podataka od nadležnih policijskih i pravosudnih organa.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je prikupilo podatke od policije i pravosudnih organa u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije. Prema prikupljenim podacima: -Uprava policije MUP-a je u 2015. godini evidentirala ukupno 15 slučajeva diskriminacije i nasilja i napada na LGBTI osobe. -U državnim tužilaštvima je formirano 9 predmeta po prijavama koje se odnose na kršenje prava LGBTI osoba. -Pred crnogorskim sudovima ukupno su u radu bila 4 krivična predmeta u kojima se kao oštećeni pojavljuju LGBT osobe. -Pred sudovima za prekršaje je ukupno procesuirano 10 slučajeva napada na LGBTI osobe.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.8	Informacija o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije.
Indikator rezultata:	Urađena informacija na osnovu podataka prikupljenih od nadležnih pravosudnih organa i policije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je na osnovu podataka prikupljenih od strane policije, sudstva i tužilaštva sačinilo Informaciju o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, masilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije. Informacija je sastavni dio Izveštaja o realizaciji mjera iz AP za 2017.g. za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u CG 2013-2018 koji je usvojila Vlada CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.9	Informacija o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, masilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije.
Indikator rezultata:	Urađena informacija na osnovu podataka prikupljenih od nadležnih pravosudnih organa i policije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je na osnovu podataka prikupljenih od strane policije, sudstva i tužilaštva sačinilo Informaciju o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, masilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije. Informacija je sastavni dio Izveštaja o realizaciji mjera iz AP za 2017.g. za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u CG 2013-2018 koji je usvojila Vlada CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.10	Informacija o aktivnosti i praksi policije i pravosudnih organa (sudstvo, tužilaštvo) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, masilja i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije.
Indikator rezultata:	Urađena informacija na osnovu podataka prikupljenih od nadležnih pravosudnih organa i policije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	Uprava policije je u 2018. g. na teritoriji CG registrovala 104 slučaja nasilja/diskriminacije prema LGBTI osobama, od kojih 100 po nepoznatom izvršiocu. Prema informaciji VDT-a: U Višem državnom tužilaštvu u Podgorici dana 23.02.2018.godine formiran je predmet povodom događaja od 29.01.2018.godine, kada je lice koje na društvenoj mreži Facebook koristi profil Radovan Živković - Spucki, postavilo više komentara uvredljive, uznemirujuće i diskriminatorne sadržine, upućene LGBT osobama. Ovo tužilaštvo je našlo da nema osnova za pokretanje krivičnog postupka protiv bilo kojeg lica, zbog bilo kojeg krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti, već da bi se moglo raditi o prekršaju, te je ovo tužilaštvo dalo nalog Upravi policije da, nakon što identifikuju izvršioca, protiv istog pokrenu prekršajni postupak. U 2018.godini Osnovnom državnom tužilaštvu u Cetinju podnijeto je šest (6) krivičnih prijava NVO „LGBT Forum Progres Podgorica“, protiv 6 punoljetnih lica, od kojih: dana 15.01.2018.godine, protiv 4 lica, zbog krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti iz člana 168 st.2 u vezi st. 1 Krivičnog zakonika Crne Gore, i dana 07.03.2018.godine, protiv 2 lica zbog krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti iz čl.168 st.1 Krivičnog zakonika Crne Gore, zbog sumnji da su sa Facebook profila postavljali komentare uvredljive i prijeteće sadržine koji su se odnosili na pripadnike LGBT populacije. Nakon sprovedenog izviđajnog postupka postupajući državni tužioci su donijeli rješenja kojima su krivične prijave odbačene protiv svih 6 lica, jer se u radnjama osumnjičenih nijesu ostvarili bitni elementi bića prijavljenog krivičnog djela, niti bilo kojeg drugog krivičnog djela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
MJERA 3.1: Učiti o standardima tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu (grupe zemalja: danski, francuski i holandski model), kao pretpostavki za definisanje političkih uslova kod izbora modela koji najbolje odgovara crnogorskim uslovima.	
Indikator rezultata: Inicirati proces učenja o različitim modelima zakona o registrovanom partnerstvu koji bi najbolje odgovarao crnogorskim uslovima.	
AKTIVNOST 3.1.1	Inicirati projekat o učenju o standardima tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu (grupe zemalja: danski, francuski i holandski model), kao pretpostavke za definisanje političkih uslova kod izbora modela koji najbolje odgovara crnogorskim uslovima.
Indikator rezultata:	Iniciran proces učenja o standardima tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije

Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Vlada CG je bila domaćin 11-tog Sastanka neformalne LGBTI Focal Point mreže predstavnika nacionalnih Vlada, koja je održana u Kolašinu, 3-5. oktobra 2013.g. Na sastanku su učestvovali predstavnici 16 nacionalnih Vlada i 4 predstavnika međunarodnih organizacija. Na sastanku je iniciran proces učenja o različitim modelima pravnog regulisanja istopolnih partnerstava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
AKTIVNOST 3.1.2	Organizovanje međunarodnog okruglog stola (uključujući predstavnike zemalja iz okruženja i predstavnike razvijenih zemalja članica EU) o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Indikator rezultata:	Organizovan međunarodni okrugli sto o normativnom okviru kojim se reguliše status istopolnih zajednica.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 10. i 11. jula 2014.g. , u Podgorici, Ministarstvo je, kroz TAIEX program EK, organizovalo radionicu o iskustvima u vezi sa normativnim regulisanjem registrovanog partnerstva. Radionicom je, uz učešće eminentnih međunarodnih eksperata iz Austrije, Velike Britanije, Holandije, Njemačke, Italije, nastavljen proces učenja o modelima pravnog regulisanja registrovanog partnerstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK
AKTIVNOST 3.1.3	Projekat o učenju o različitim iskustvima o registrovanom partnerstvu (austrijsko, njemačko, holandsko, francusko), kao pretpostavke za definisanje političkih uslova kod izbora modela koji najbolje odgovara crnogorskim uslovima.
Indikator rezultata:	Urađena analiza o tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava kroz Program TAIEX podrške.
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Urađena je Analiza o tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu, na bazi realizovanog procesa učenja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX program EK

MJERA 3.2: <i>Publikovati materijal o presudama Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.</i>	
Indikator rezultata: <i>Publikovan materijal koji sadrži presude Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.</i>	
AKTIVNOST 3.2.1	Publikovati materijal o presudama Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa LGBTI problematikom i drugim aspektima i postaviti publikovani materijal na web stranicu. Inkorporirati sadržaj publikovanog materijala u obuke za odgovarajuće ciljne grupe.
Indikator rezultata:	Publikovan materijal o presudama Evropskog suda za ljudska prava. Inkorporiran sadržaj publikovanog materijala u obuke.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije u saradnji sa IRZ agencijom
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U okviru projekta „Implementacija evropskih standarda o ljudskim pravima u CG i zemljama regiona“, koji su u CG zajednički implementirali Vlada CG i Njemačka agencija za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ), a koji je podržalo Ministarstvo inostranih poslova Savezne republike Njemačke, priređena je publikacija „Praktični uvod u evropske standarde protiv diskriminacije“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
MJERA 3.3: <i>Obezbijediti pristup HELP programu Savjeta Evrope.</i>	
Indikator rezultata: <i>Obezbijeđen pristup HELP programu Savjeta Evrope.</i>	
AKTIVNOST 3.3.1	Obezbijediti pristup HELP programu Savjeta Evrope.
Indikator rezultata:	Obezbijeđen pristup HELP programu Savjeta Evrope.
Odgovorna institucija:	Centar za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije u saradnji sa Savjetom Evrope
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pristup HELP programu Savjeta Evrope je obezbijeđen u skladu sa planiranom dinamikom.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope

OBLAST: Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Unaprijediti dimenziju ljudskih prava u obrazovnom sistemu.</i>
Indikator uticaja:

1. Analizirana zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavni planovi i programi i udžbenici, u kontekstu zastupljenosti LGBTI problematike. Publikovana analiza. 2. Predložene mjere i načini inoviranja novih izdanja udžbenika tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBTI osoba. 3. Promovisana načela i mjere Strategije kod učenicke zajednice i roditeljskih struktura u školama, stručne i opšte javnosti na svim nivoima.	
OPERATIVNI CILJ 2. Unaprijediti kvalitet i praksu nastavnog procesa u vezi sa LGBTI problematikom.	
Indikator uticaja: 1. Pružena podrška i organizovani programi obuke za nastavno osoblje za integraciju LGBTI tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti. 2. Promovisani izborni predmeti u osnovnim i srednjim školama, koji su od dodatne važnosti za demokratsko i građansko obrazovanje i koji podržavaju otklanjanje tradicionalizma i stereotipa i uvažavaju evropsku perspektivu Crne Gore.	
OPERATIVNI CILJ 3. Unaprijediti školsku demokratsku kulturu, poštovanje i prihvatanje različitosti.	
Indikator uticaja: 1. Istražene potrebe, prava i položaj mladih, uključujući i mlade LGBTI osobe. 2. Uspostavljene školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, uključujući informacije o LGBTI perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste. 3. Izgrađeni kapaciteti stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBTI osobama.	
MJERA 1.1: Analizirati zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavne planove i programe i udžbenike u kontekstu zastupljenosti LGBTI problematike, uz razvijanje dijaloga na svim nivoima, predložiti mjere i načine za inoviranje novih izdanja udžbenika, tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBTI osoba.	
Indikator rezultata: 1. Analizirana zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavni planovi i programi i udžbenici, u kontekstu zastupljenosti LGBTI problematike. Publikovana analiza. 2. Predložene mjere i načini inoviranja novih izdanja udžbenika tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBTI osoba.	
AKTIVNOST 1.1.1	Finalizovati rad i publikovati analizu o stanju i preporukama povodom strateških dokumenata, školskih programa i udžbenika u kontekstu zastupljenosti LGBTI problematike.
Indikator rezultata:	Urađene, publikovana i promovisana Analiza zastupljenosti LGBTI problematike u nastavnim programima i udžbenicima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Rezultati Analize zastupljenosti LGBTI problematike u nastavnim programima i udžbenicima su poslužili kao osnov

	za reviziju programa za osnovno i opšte srednje obrazovanje, kroz integraciju tema i ciljeva koji tretiraju tematiku prava i položaja LGBTI osoba u predmetne programe.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope
AKTIVNOST 1.1.2	Uraditi prijedlog dopunskog/dodatnog materijala koji se može podijeliti realizatorima nastave za grupu predmetnih programa koji uključuju ciljeve koji se tiču LGBTI problematike, kao i za dalju primjenu Programa „Škola bez nasilja“.
Indikator rezultata:	Broj urađenog dopunskog/dodatnog materijala.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete i Zavod za školstvo
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Prirpumljen je dopunski/dodatni materijal za realizaciju teme Reproduktivno-seksualno vaspitanje za predmetni program „Biologija“, VIII i IX razred osnovne škole; za realizaciju tema: ljudska - dječija prava, slobode i odgovornost za predmetni program „Građansko vaspitanje“, VI i VII razred osnovne škole. Oba materijala su predstavljena tokom savjetovanja za uprave škola i dostavljena obrazovnim ustanovama putem e-mail-a. Realizovana su 4 savjetovanja za predjednike aktiva za predmetne programe Biologija i Građansko vaspitanje, osnovnih škola: Berane, Nikšić, Budva i Podgorica. Savjetovanje za predmetni program Biologija za osnovne škole sjeverne regije Crne Gore održano je 23. juna 2014. godine u JU OŠ „Vuk Karadžić“, Berane. Savjetovanje osnovnih škola opština Nikšić, Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja održano je 25. juna 2014. godine u JU OŠ „Braća Ribar“, Nikšić. Za osnovne škole južne regije (uključujući Cetinje) savjetovanje je održano 26. juna 2014. godine u JU OŠ „Druga osnovna škola“, Budva. Posljednje u nizu savjetovanje organizovano je u JU OŠ „21. maj“, Podgorica. Za nastavnike pomenutih predmetnih programa osnovnih škola u Podgorici i Danilovgradu 27. juna 2014. godine. Ukupan broj polaznika savjetovanja za predmetni program Biologija je bio 81. Savjetovanje za Građansko vaspitanje za region Podgorica (17.06.2014.), odnosno 26 u regionu Nikšić (18.06.2014.), sjeverne regije (23. 06.2014.) i južne regije, uključujući Cetinje (26. 06.2014.) sa ukupnim brojem polaznika 72.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete i donatorska sredstva – 1800 EUR
AKTIVNOST 1.1.3	Uraditi dodatni materijal za grupu predmetnih programa u srednjem obrazovanju koji uključuje ciljeve koji se tiču

	LGBTI problematike.
Indikator rezultata:	Broj analiziranih predmetnih programa. Broj urađenog dopunskog materijala.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	III kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pripremljen je i distribuiran školama dopunski/dodatni materijal za predmetne programe: Biologija - I, II i III razred gimnazije, odnosno Biologija I i II razred srednje stručne škole, Psihologija II razred gimnazije, odnosno Psihologija III i IV razred stručne škole, Sociologija IV razred gimnazije, odnosno Sociologija III i IV razred stručne škole. Materijal koji je urađen i distribuiran srednjim školama ima za cilj da na jasan, činjeničan način nastavnom kadru omogući obradu tema koje se posredno i neposredno odnose na LGBTI tematiku. Takođe, realizovana su savjetovanja za predsjednike aktiva za predmetne programe Biologija (81 polaznik) i Građansko vaspitanje osnovnih škola (72 polaznika). Savjetovanje za primjenu dopunskog/dodatnog materijala je realizovano u sjevernoj regiji Crne Gore 13. maja 2015. godine u JU OŠ "Marko Miljanov", Bijelo Polje. Potom, 14. maja 2015. godine za osnovne škole opština Nikšić, Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja; za osnovne škole južne regije (uključujući Cetinje) 18. maja 2015. godine u JU OŠ "Mirko Srzentić", za osnovne škole u Podgorici i Danilovgradu 19. maja 2015. godine u JU OŠ "Savo Pejanović", Podgorica. Elektronskim putem su ogledni časovi dostavljeni svim školama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete
MJERA 1.2: Razvijati dijalog profesionalne javnosti i organizacija civilnog društva iz oblasti ljudskih prava LGBTI zajednice.	
Indikator rezultata: Promovisana načela i mjere Strategije kod učenice zajednice i roditeljskih struktura u školama, stručne i opšte javnosti na svim nivoima.	
AKTIVNOST 1.2.1	Promovisati principe i mjere Strategije među profesionalcima i među opštom populacijom: raditi sa stručnim službama u školi, kreirati priručnik, obučiti nastavnike.
Indikator rezultata:	Obučeni nastavnici i stručne službe u školama; Kreiran priručnik.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	III - IV kvartala 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Mjere koje se tiču obrazovanja iz Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2013-2018 su

	promovisane kroz kampanju „Podizanje nivoa svijesti u školama o nediskriminaciji“. Pripremljen je edukativno-informativni liflet za kadar u školama. Realizovana je obuka za 30 nastavnika realizatora predmetnih programa Građansko vaspitanje i Zdravi stilovi života o nediskriminaciji, kroz predočavanje zakonske regulative i prakse u borbi protiv diskriminacije. Analizirani su i stavovi prema najčešće diskriminiranim grupama, prisustvo netolerancije itd. Ovom prilikom je definisan spektar tačnih informacija na koje treba uputiti učenika u vezi sa LGBTI tematikom, a tokom održavanja nastave. Mjera je realizovana u oktobru 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope i NVO-a - 12000 EUR
AKTIVNOST 1.2.2	Promocija i zastupanje načela LGBTI Strategije među mladima.
Indikator rezultata:	Broj uključenih škola. Broj radionica sa učenicima. Broj učenika.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana kroz redovne nastavne programe u skladu sa školskim kalendarom - Biologija, Psihologija, Sociologija, u okviru kojih su definisani ciljevi i aktivnosti iz korpusa tema koje se tiču prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete
MJERA 2.1: <i>Pružiti podršku nastavnom osoblju za integraciju LGBTI tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti.</i>	
Indikator rezultata: <i>1. Pružena podrška i organizovani programi obuke za nastavno osoblje za integraciju LGBTI tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti.</i> <i>2. Promovisani izborni predmeti u osnovnim i srednjim školama, koji su od dodatne važnosti za demokratsko i građansko obrazovanje i koji podržavaju otklanjanje tradicionalizma i stereotipa i uvažavaju evropsku perspektivu Crne Gore.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Sprovesti savjetovanje za nastavnike koji realizuju predmetne programe koji uključuju ciljeve koji se tiču LGBTI problematike, kao i za mentore Programa „Škola bez nasilja“.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja i obuhvaćenih nastavnika.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete i Zavod za školstvo.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Prvi korak u nastavku projekta „Škola bez nasilja“ je bilo organizovanje sastanka dosadašnjih mentora i predstavnika stručnih službi prijavljenih škola. Tokom sastanka su

	osmišljeni koraci u realizaciji programa i formirani mentorski timovi na nivou regiona – sjeverni, centralni, južni iz reda onih koji su u ranijim fazama Programa dobili ovo zvanje. Urađeni su akcioni planovi rada timova, koji su ukazali na forme nasilja nad učenicima LGBTI. Inicijalni sastanak je održan 23. septembra 2014. godine u Zavodu za školstvo. Objavljen promotivni tekst u „Prosvjetnom radu“ – časopisu nastavnog kadra.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Projekat UNICEF-a -500 EUR
AKTIVNOST 2.1.2	Podrška za realizatore predmetnih programa u srednjem obrazovanju koji uključuju ciljeve koji se tiču LGBTI problematike za primjenu dodatnog materijala.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja. Broj nastavnika.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kroz konsultacije sa stručnim saradnicima, dogovorena podrška za nastavnike i primjena ranije distribuiranih radnih materijala i nacrtu scenarija časova. Realizovane kroz redovan pedagoško-psihološki rad stručnih službi sa realizatorima predmetnih programa: Biologija, Psihologija, Sociologija.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete
MJERA 3.1: <i>Podsticati saradnju škola i roditelja, lokalnih vlasti, policije, socijalnih službi i nevladinog sektora.</i>	
Indikator rezultata: <i>Istražene potrebe, prava i položaj mladih, uključujući i mlade LGBTI osobe.</i>	
AKTIVNOST 3.1.1	Organizovanje nacionalnog Okruglog stola na temu višestruke diskriminacije.
Indikator rezultata:	Održana nacionalni Okrugli sto na temu višestruke diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizacija mjere je odložena za januar 2015. godine, zbog potrebe šire koordinacije sa svim zainteresovanim stranama oko njene realizacije. Nacionalni okrugli sto je održan uz učešće preko 50 predstavnika nacionalnih institucija, međunarodnih organizacija, diplomatskih predstavnika i NVO-a sa fokusom na razmatranju ključnih izazova u vezi sa višestrukom diskriminacijom u crnogorskom društvu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava

MJERA 3.2: <i>Jačati kapacitete stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBTI osobama i shodno tome, kreirati priručnik o LGBTI perspektivi, prevenciji i sprečavanju nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.</i>	
Indikator rezultata: <i>Izgrađeni kapaciteti stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBTI osobama.</i>	
AKTIVNOST 3.2.1	Uraditi vodiče za stručne službe srednjih škola u kojima se promovira postupanje sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Broj, vrsta publikacija, promocija. Broj obuhvaćenih PP službi.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dogovorni sastanci sa predstavnicima stručnih službi srednjih škola, preciziranje odgovornosti, materijala koji će biti korišten pri izradi smjernica za stručne službe za promociju postupanja sa LGBTI adolescentima. U pitanju je dokument koji je u sljedećoj fazi razvijen "smjernice za postupanje stručnih službi škola u radu sa LGBTI adolescentima". Pripremljen inicijalni materijal koji je dalje analiziran, selektovan i uobličen. Urađen liflet "U redu je biti drugačiji", koji je podijeljen školama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a - 2500 EUR
AKTIVNOST 3.2.2	Sprovesti evaluaciona savjetovanja za stručne službe srednjih škola za primjenu LGBTI principa i tehnika rada sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Broj evaluacionih savjetovanja i broj uključenih stručnih službi srednjih škola.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dogovorni sastanci sa predstavnicima stručnih službi srednjih škola, preciziranje odgovornosti, materijala koji će biti korišten pri izradi smjernica za stručne službe za promociju postupanja sa LGBTI adolescentima. Pripremljen inicijalni materijal koji je dalje analiziran, selektovan i uobličen.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a – 2000 EUR
AKTIVNOST 3.2.3	Sprovesti obuke za stručne službe srednjih škola za tehnike rada sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Obučeno 26 školskih pedagoga i psihologa za rad sa LGBTI adolescentima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije:	A

	
Obrazloženje:	Sproveden je konsultativni proces sa ciljem poboljšanja alatki za rad u stručnim službama srednjih škola i obuka 26 školskih pedagoga i psihologa. Obuku, pod nazivom „Unapređenje kapaciteta školskih psihologa i pedagoga kao podrška diskriminisanim mladim LGBTI osobama“, je organizovalo Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO Juventas i NVO Kvir Montenegro, sa ciljem podizanja nivoa znanja i senzibilizacije psihologa i pedagoga o LGBTI tematici. Treneri: Itana Kovačević - psihološkinja, Jelena Čolaković i Danijel Kalezić.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a – 5000 EUR
AKTIVNOST 3.2.4	Sprovesti informativna savjetovanja za stručne službe osnovnih škola za primjenu LGBTI principa.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja. Broj uključenih predstavnika stručnih službi osnovnih škola.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Mjera je prenijeta zbog školskog raspusta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 3.2.5	Sprovesti savjetovanja za stručne službe srednjih škola za tehnike rada sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Broj konsultacija, savjetovanja obuka, uključenih školskih pedagoga i psihologa.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Urađene su smjernice za postupanje stručnih službi škola u radu sa LGBTI adolescentima, kojima je obuhvaćen istorijski osvrt na predmetnu tematiku, rječnik pojmova, objašnjen coming-out proces i važnost odnosa sa roditeljima i sigurnog školskog okruženja. Takođe, smjernice sadrže i pregled normativnog okvira za zaštitu od diskriminacije. S tim u vezi je realizovana i obuka školskih pedagoga i psihologa – 21 učesnik: Gimnazija "Petar I Petrović Njegoš"-Danilovgrad, Trgovinska škola "Sergije Stanić"-Podgorica, ETŠ "Vaso Aligrudić"-Podgorica, JU Ekonomska škola "Mirko Vešović"-Podgorica, Srednja građevinska škola-Podgorica, Srednja ekonomska škola-Nikšić, Gimnazija "Stojan Cerović"-Nikšić, Srednja ekonomsko ugostiteljska škola-Bar, Srednja poljoprivredna škola Bar, Srednja pomorska škola-

	Kotor, Gimnazija "Panto Mališić"-Berane, Gimnazija Cetinje, Srednja stručna škola Cetinje, Gimnazija "Tanasije Pejatovic" Pljevlja, SMŠ "Mladost"-Tivat, SMŠ "17. septembar" Žabljak, Gimnazija "Miloje Dobrašinović" Bijelo Polje, Srednja elektro-ekonomska škola- Bijelo Polje, Srednja stručna škola Pljevlja, SMŠ "Ivan Goran Kovačić" Herceg Novi, Srednja stručna škola Bijelo Polje Takođe, sproveden je konsultativni i proces monitoringa sa ciljem poboljšanja alatki za rad u stručnim službama srednjih škola i monitoringa primjene u srednjim školama. S tim u vezi održana su dva sastanka: za stručne saradnike iz centralnog i južnog dijela CG (drop-in centar), za stručne saradnike iz sjevernog regiona CG (Gimnazija „Panto Mališić“, Berane): ukupno 17: Gimnazija "Slobodan Škerović"- Podgorica, Trgovinska škola "Sergije Stanić"- Podgorica, ETŠ "Vaso Aligrudić"-Podgorica, JU Ekonomska škola "Mirko Vešović"-Podgorica, Srednja građevinska škola- Podgorica, Srednja ekonomska škola-Nikšić, Gimnazija "Stojan Cerović"-Nikšić, Srednja ekonomsko ugostiteljska škola-Bar, Srednja poljoprivredna škola Bar, Srednja pomorska škola-Kotor, Gimnazija "Panto Mališić"-Berane, Gimnazija Cetinje, Srednja stručna škola Cetinje, Gimnazija "Tanasije Pejatovic" Pljevlja, SMŠ "Mladost"-Tivat, SMŠ "17. septembar" Žabljak, Gimnazija "Miloje Dobrašinović" Bijelo Polje. Realizovan je prvi trening za psihologe i psihološkinje u CG, a koji se specifično tiče transrodnih osoba – 11 polaznika.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a - 10 000 EUR
AKTIVNOST 3.2.6	Sprovesti informativna savjetovanja za stručne službe osnovnih škola za primjenu LGBTI principa.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja, obuhvaćenih pedagoga i psihologa osnovnih škola, broj vršnjačkih edukatora (selekcija iz reda pedagoga i psihologa srednjih škola).
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Urađen je nacrt prijedloga radionica, projektnih aktivnosti u osnovnim školama - princip vršnjačkog učenja (stručni saradnici stručnim saradnicima). Kroz redovne školske aktivnosti, realizaciju godišnjih planova predmetnih programa, te kroz program širenja ideja inkluzije u obrazovanju u gimnazijama osmišljenje i realizovane aktivnosti poput „Dan različitosti“, radionice za učenike na temu “Različitost je bogatstvo” i sl. (Srednja mješovita škola Andrijevića, Gimnazija "Niko Rolović", Bar, Gimnazija

	"Panto Mališić", Berane, Srednja mješovita škola "Danilo Kiš", Budva: cijeneći da je LGBTI populacija iz osjetljivih grupa). Ovo je urađeno nakon Fokus grupa, a obilazak škola je realizovan tokom aprila 2016. g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete
AKTIVNOST 3.2.7	Sprovesti obuke za stručne službe srednjih škola za tehnike rada sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Broj konsultacija, savjetovanja, obuka, uključenih školskih pedagoga i psihologa.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovan je trening za u okviru Mreže podrške srednjim školama. Tema treninga je bila "Kompetencije za demokratsku kulturu". U pitanju su inicijalne radionice Kolašin (27. i 28. septembar 2017), Budva (29. september 2017), i Podgorica (2. oktobar 2017). Okupile su oko 150 učesnika iz 25 škola.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope -10 000 EUR
AKTIVNOST 3.2.8	Sprovesti informativna savjetovanja za stručne službe osnovnih škola za primjenu LGBTI principa.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja, obuhvaćenih saradnika, vršnjačkih edukatora.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovan je trening za PP službe u srednjim školama. Seminar je organizovan u trajanju od dva dana u školskoj 2017/2018. godini. Obuka je interaktivnog tipa, tako da su se učesnici/e seminara imali/e priliku da pitaju, diskutuju, te zajedno promišljaju o temama seminara. Metodološki koncept seminara pružio je učesnicima/cama balans između teorijskih predavanja (pol i rod, razumjevanje procesa coming-outa, istorijska promišljanja kada je u pitanju razumjevanje seksualne orijentacije i rodnog identiteta, mehanizama homo/trans fobije...) i sticanja praktičnih znanja kroz kreiranje koraka i aktivnosti koji će pomoći u razvijanju tolerantnijeg okruženja za sve mlade u školama (u skladu sa Smjernicama za pedagoško-psihološke službe u radu s LGBTI mladima, 2016. - NVO Juventas i Ministarstvo prosvjete, Crna Gora). Takođe, učesnici/e su imale priliku da razgovaraju i upoznaju se sa osobama iz LGBTI zajednice, a kroz aktivnost „živa biblioteka“ imali su mogućnost da se

	upoznaju i sa njihovim životnim iskustvima i izazovima. Ukupno 26 predstavnika PP službi je prošlo ovaj trening. Sprovedeno istraživanje „Položaj LGBTI mladih u srednjim školama iz ugla profesionalaca/ki koji rade u srednjim školama” (302 učesnika istraživanja). Svi učesnici/e ukazuju da sada imaju afirmativni stav kada su u pitanju LGBTI mladi i nedvosmisleno iskazuju spremnost da pruže najbolju moguću, afirmativno usmjerenu podršku. U svakodnevnoj praksi je samo trećina ispitanika/ca (N=6) je imalo iskustvo u radu sa LGBTI mladima to kako navode, na nivou „izuzetka“. Većina učesnika/ca u odgovorima pokazuje upoznatost sa procesom coming-outa, problemima i izazovima sa kojima se mlada osoba suočava tokom ovog procesa. Učesnici/e istraživanja u svojim odgovorima ukazuju na nevidljivost LGBTI mladih u školi. Učesnici/e istraživanja navode da kada je u pitanju nastavni kadar postoji promjena ka većoj fleksibilnosti u prihvatanju različitosti, ali većina, ipak, smatra da to nije na očekivanom nivou i ukazuju na postojanje homofobije kod nastavnog osoblja. Većina navodi da postoji razlika u odnosu na kategorije žene - muškarci, mladi - stariji nastavnici/ce, procjenjujući da su žene i mlađe nastavno osoblje tolerantnije i imaju veći stepen razumjevanja. www.juventas.co.me; www.montenegro-gay.me
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a - 10 000 EUR
AKTIVNOST 3.2.9	Sprovesti obuke za stručne službe srednjih škola za tehnike rada sa LGBTI adolescentima.
Indikator rezultata:	Broj konsultacija, savjetovanja, obuka, uključenih školskih pedagoga i psihologa.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine.
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Prethodnih godina su u srednjim školama većinom edukovane stručne službe koje sa učenicima LGBT populacije u svojim školama rade na bazi ranije donešenih smjernica. U skladu sa tim, sprovode se kao redovne aktivnosti stručne podrške, a u odnosu na to se po potrebi obavljaju konsultacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.2.10	Sprovesti informativna savjetovanja za stručne službe osnovnih škola za primjenu LGBTI principa.
Indikator rezultata:	Broj savjetovanja, obuhvaćenih saradnika, vršnjačkih edukatora.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine.

Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Analizirane obuke kadra srednjih škola, da bi se na osnovu toga organizovala mreža podrške za osnovne škole.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete.
MJERA 3.3: <i>Razvijati školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, obuhvatiti informacije o LGBTI perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste.</i>	
Indikator rezultata: <i>Uspostavljene školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, uključujući informacije o LGBTI perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste.</i>	
AKTIVNOST 3.3.1	Razviti školske inicijative o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, uključujući društvene mreže - kampanja Savjeta Evrope „Borba protiv govora mržnje na internetu“.
Indikator rezultata:	Uspostavljene školske inicijative o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, a u skladu sa ciljevima kampanje Savjeta Evrope.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Projekat “Kampanja podizanja svijesti javnosti u školama”, koji Centar za građansko obrazovanje (CGO) realizuje u saradnji sa NVO LGBT Forum Progres i Ministarstvom prosvjete i nauke, uz podršku Savjeta Evrope ima za cilj da promoviše crnogorsku LGBTI Strategiju svim zainteresovanim stranama, sa fokusom na obrazovne strukture na svim nivoima i inicijativama koje se zasnivaju na nenasilju i borbi protiv diskriminacije. To uključuje sljedeće aktivnosti: analizu crnogorskih zakonodavnih i strateških dokumenata o obrazovanju, kao i nastavnih planova i programa i udžbenika; Izradu, štampu, prezentaciju i distribuciju izvještaja o sprovednoj analizi, uz prateće preporuke unaprijeđenja postojećeg stanja, na crnogorskom i engleskom jeziku; Kreiranje i sprovođenje kampanje za promociju zdravih životnih stilova kao predmeta u školama, zasnovane na internetu kao mediju, ali i prezentacijama u tri grada (kampanja uključuje i izradu lifleta, koji će se elektronski distribuirati); Sprovođenje treninga za nastavnike zdravih životnih stilova i građanskog vaspitanja o antidiskriminacionim pitanjima, sa posebnim osvrtom na LGBTI.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope - 12 000 EUR
AKTIVNOST 3.3.2	Razviti školske inicijative o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, uključujući društvene mreže - kampanja

	Savjeta Evrope „Borba protiv govora mržnje na internetu“.
Indikator rezultata:	Uspostavljene školske inicijative o nenasilju i nediskriminaciji na svim nivoima, a u skladu sa ciljevima kampanje Savjeta Evrope. Organizovana regionalna konferencija „Suzbijanje govora mržnje na internetu“. Emitovani TV spotovi na svim televizijama u CG.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete i Uprava za mlade i sport
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U aprilu 2014.g., u Budvi, organizovana je regionalna konferencija na temu „Suzbijanje govora mržnje na internetu“ na kojoj su definisane aktivnosti: regionalni autobus „Suzbijanje govora mržnje na internetu“, prevod priručnika Savjeta Evrope „BOOKMARKS“, izrada video poruke sa mladim umjetnikom Danilom Baletićem za Međunarodni dan ljudskih prava i izrada razglednice za Međunarodni dan ljudskih prava, a za potrebe prootivnih aktivnosti. U maju 2014.g., realizovana je kampanja Savjeta Evrope „Borba protiv govora mržnje na internetu“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva sporta (Uprave za mlade i sport) i donatorska sredstva
AKTIVNOST 3.3.3	Jačanje kompeticija nenasilja i nediskriminacije među mladima.
Indikator rezultata:	Broj učesnika. Broj radionica.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovano kroz redovne školske aktivnosti, sprovođenje godišnjih planova, predmetnih programa, kroz program širenja ideja inkluzije u obrazovanju. U gimnazijama osmišljene i realizovane aktivnosti „Dan različitosti“, radionice za učenike „Različitost je bogatstvo“ i sl. U školama ciljano odrađeno: Gimnazija "Panto Mališić", Berane Dan različitosti i tematski obradile osjetljive grupe: LGBTI, djeca sa smetnjama, i sl.. Srednja mješovita škola "Danilo Kiš", Budva Dan različitosti gdje bi se tematski obradile osjetljive grupe: LGBTI, djeca sa smetnjama djeca RE populacije – prosjaci - osmislili 3 centra interesovanja na 3 teme Gimnazija, Cetinje Radionice za vršnjački klub “promovisanje različitosti”. Nakon obuke za kadar u maju mjesecu, lokalni školski koordinatori su prisustvovali i pratili nastavu u pilot školama kako bi prijavili kako je CDC integrisan u planiranje nastave i

	nastavni proces. Ukupno je praćeno 59 časova.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete i sredstva Savjeta Evrope -5000 EUR
AKTIVNOST 3.3.4	Jaćanje kompeticija nenasilja i nediskriminacije meću mladima.
Indikator rezultata:	Broj ućesnika.Broj radionica.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovana je kampanja protiv nasilja nad srednjoškolcima pod nazivom „Ne budi po strani“. Kampanjom je obuhvaćeno 50% školske populacije koja je aktivna na društvenoj mreži „face book“ (ukupan broj srednjoškolaca koji su bili registrovani na face book-u je bio 30 000). Kampanjom je obuhvaćeno i najmanje 60 000 indirektnih korisnika (opšta zajednica, porodice i prijatelji srednjoškolaca, kao i nastavnog osoblja u školama).
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a -3000 EUR
AKTIVNOST 3.3.5	Jaćanje kompeticija nenasilja i nediskriminacije meću mladima.
Indikator rezultata:	Broj radionica, ućesnika, promotivnih aktivnosti, istraživanja.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kroz UPSHIFT program je realizovana tematska sesija „Nasilje i mladi“: radionice za prepoznavanje svih formi nasilja, izradu školskih projekata i odabir 5 najboljih (Cetinje, Podgorica, Nikšić, Pljevlja), a jedna od njih se odnosi i na LGBTI osobe. Kroz projekat „Jaćanje demokratske kulture u školama“ (EU/SE Horizontalni mehanizam za Zapadni Blakan i Tursku) formirana je Mreža 26 srednjih škola, angažovana su 4 koordinatora kao podrška i treneri zaškole. Sprovedene su obuke i osmišljen je program za jaćanje nastavničkih kompetencija koji obuhvata oblast antidiskriminacije (uključujući LGBTI). Prva radionica održana je u Beranama 26-27. februara 2018. godine i okupila je oko 50 nastavnika iz pilot škola iz sjevernog regiona. Oko 50 nastavnika iz južnog klastera škola okupilo se u Budvi 2. i 3. marta 2018. da prisustvuju drugoj radionici. 50 nastavnika iz centralnog regiona pohađalo je treću radionicu koja je održana 29. marta 2018. godine u Podgorici. Poslednji u nizu radionica održan je u Kolašinu 13. i 14. aprila 2018. godine za oko 50 nastavnika iz klastera

	škola. Svi nastavnici su dobili sertifikate. U Kolašinu (20. april 2018. godine) i Podgorici (19. novembar 2018.) organizovani su sastanci za evaluaciju kako bi sami razmislili o njihovom učinku u jačanju demokratske kulture u njihovom okruženju. Događaji su okupili oko 100 nastavnika i članova školskih timova koji su predstavili brojne aktivnosti usmjerene na podučavanje demokratije i ljudskih prava i na formalnom nivou.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope -15 000 EUR

OBLAST: Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba.	
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Unaprijediti bezbjednost i društveni život LGBTI osoba.</i>	
Indikator uticaja: <i>1. Obezbijeđeno funkcionisanje LGBTI skloništa s pratećim servisima, uključujući finansijsku podršku.</i> <i>2. Smanjen broj poremećenih porodičnih odnosa u porodicama koje za člana imaju LGBTI osobu.</i> <i>3. Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBTI osobama.</i>	
OPERATIVNI CILJ 2. <i>Unaprijediti društvenu prihvatljivost i uključenost LGBTI osoba.</i>	
Indikator uticaja: <i>Iniciran kulturni i društveni život LGBTI zajednice (kao što su programi pod okriljem LGBTI društvenog centra, razvoj društvenih mreža, queer festivali i slicno).</i>	
OPERATIVNI CILJ 3. <i>Promovisati politiku jednakog tretmana i zaštitu od diskriminacije.</i>	
Indikator uticaja: <i>Potpisan memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama s lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva.</i>	
MJERA 1.1: <i>Jačati kapacitete i znanje LGBTI zajednice, uključujući finansijsku podršku.</i>	
Indikator rezultata: <i>Obezbijeđeno funkcionisanje LGBTI skloništa s pratećim servisima, uključujući finansijsku podršku.</i>	
AKTIVNOST 1.1.1	Finansijski podržati LGBTI sklonište i prateće servise.
Indikator rezultata:	Pružena finansijska podrška.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	LGBTI sklonište je finansijski podržano kroz LGBTI projekat Savjeta Evrope u iznosu od 13 000 EUR u 2013.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope
MJERA 1.2: <i>Pružiti razumijevanje i podršku porodici i LGBTI osobi i intervenirati u individualnim slučajevima preko multidisciplinarnih operativnih timova centara za socijalni rad.</i>	
Indikator rezultata: <i>1. Smanjen broj poremećenih porodičnih odnosa u porodicama koje za člana imaju LGBTI</i>	

osobu.	
2. Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBTI osobama.	
AKTIVNOST 1.2.1	Obučavati stručne radnike u centrima za socijalni rad i u ustanovama socijalne i dječije zaštite u cilju razumijevanja i unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u porodici i zajednici.
Indikator rezultata:	Obučeni stručni radnici u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne i dječije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U periodu 3-4 decembra 2013. g. realizovan je usko specijalizovani trening za stručne radnike iz centara za socijalni rad (19 stručnih radnika), koji je održan na Ivanovim koritima uz angažovanje eksperata iz Kanade, regiona, kao i domaći eksperti. Cilj treninga je bio jačanje kapaciteta profesionalaca zaposlenih u centrima za socijalni rad da adekvatno reaguju u situacijama zlostavljanja i zanemarivanja dece i članova porodice pripadnika LGBTI zajednice, kao i da se efikasno uključe u dalje unapredjenje i jačanje intersektorske saradnje. Prethodno je, u organizaciji Ministarstva rada i socijalnog staranja u periodu 28-29. septembra, uz tehničku podršku TAIEX-a održan seminar za socijalne radnike u Podgorici.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
AKTIVNOST 1.2.2	Obuka stručnih radnika zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite za rad sa pripadnicima LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Obučeni stručni radnici za rad sa LGBTI zajednicom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	II kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U periodu 18-19. jula 2014. godine na Ivanovim Koritima je organizovan seminar "Jačanje kapaciteta profesionalaca zaposlenih u centrima za socijalni rad da adekvatno reaguju u situacijama zlostavljanja i zanemarivanja dece i članova porodice pripadnika LGBTI zajednice da se efikasno uključe u dalje unapredjenje i jačanje intersektorske saradnje". Obuku je završilo 20 polaznika. Dana 28-29. avgusta 2014.g., u okviru TAIEX Programa EK, realizovan je trening za stručne radnike iz centara za socijalni rad. Cilj treninga je bio sticanje znanja i vještina koje će unaprijediti zaštitu prava LGBTI osoba. Obuku je završilo 25 polaznika. U septembru 2014.g., u saradnji sa EGALE Kanada,

	organizovan je dvodnevni trening za 20 stručnih radnika iz centara za socijalni rad s ciljem njihovog osposobljavanja za rad sa LGBTI osobama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva rada i socijalnog staranja i donatorska sredstva
AKTIVNOST 1.2.3	Obuka socijalnih radnika.
Indikator rezultata:	Obučeni stručni radnici zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite za rad sa pripadnicima LGBTI zajednice.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U avgustu 2015.g., u okviru redovnih obuka stručnih radnika zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite, 145 stručnih radnika prošlo je obuku za voditelja slučaja koju shodno Zakonu o socijalnoj zaštiti sprovodi Zavod za socijalnu zaštitu. Ove obuke obuhvataju sve segmente ljudskih prava, uključujući i ljudska prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva rada i socijalnog staranja
AKTIVNOST 1.2.4	Trening za socijalne radnike „Postupanje sa mloljetnim pripadnicima LGBTI zajednice, prava i zaštita“.
Indikator rezultata:	Broj socijalnih radnika koji je prošao obuku.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa Zavodom za socijalnu i dječiju zaštitu.
Planirani period realizacije:	III kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Obučeno je i usko specijalizovano kroz trening 30 stručnih radnika zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite za rad sa pripadnicima LGBTI zajednice. Obuka je sprovedena u cilju sticanja znanja i vještina, kao i jačanju kapaciteta profesionalaca zaposlenih u centrima za socijalni rad da adekvatno, efikasno i stručno pristupaju rješavanju problema pripadnika LGBTI zajednice.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva rada i socijalnog staranja i Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu.
AKTIVNOST 1.2.5	Obuka za socijalne radnike „Razbijanje predrasuda i stereotipa prema LGBTI populaciji“.
Indikator rezultata:	30 socijalnih radnika prošlo obuku
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK

AKTIVNOST 1.2.6	Obuka za socijalne radnike „Razbijanje predrasuda i stereotipa prema LGBTI populaciji“.
Indikator rezultata:	Obučeno 30 socijalnih radnika.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Planirani period realizacije:	II kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu u saradnji sa Taiex-om organizovao je dvodnevnu obuku (11. i 12. septembra 2018. god) za stručne radnike centara za socijalni rad, na temu „Unapređenje vještina voditelja slučaja u radu sa žrtvama nasilja, sa posebnim osvrtom na rodno zasnovano nasilje“. Obuka je sprovedena u cilju razbijanja predrasuda i stereotipa prema LGBT zajednici. Obuku su sprovele edukatorke iz Hrvatske, gđa. Renata Odeljan, direktorka Policijske akademije i viši predavač u Policijskoj akademiji u Zagrebu, gđa. Ninoslava Pećnik, šefica odsjeka za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Zagrebu i gđa. Sandra Batlak, savjetnica u kabinetu Ministarstva demografije, porodice, mladih i socijalne politike.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK
AKTIVNOST 1.2.7	Javna debata na temu ljudskih prava s posebnim fokusom na LGBTI prava.
Indikator rezultata:	Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBTI osobama.
Odgovorna institucija:	Kancelarija za evropske integracije (Ministarstvo evropskih poslova) u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018.g.
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Javna debata je održana, ali sa fokusom na zaštiti ljudskih prava osoba sa invaliditetom.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.2.8	Predavanje sa srednješkolcima i studentima na temu ljudskih prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBTI osobama.
Odgovorna institucija:	Kancelarija za evropske integracije (Ministarstvo evropskih poslova) u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	Održana su dva predavanja za učenike osnovnih i srednjih škola u Mojkovcu i Baru, debata sa gimnazijalcima iz Podgorice, posjeta studenata FPN-a Kancelariji za evropske integracije i forum studenata svih crnogorskih univerziteta. Na skupovima se razgovaralo na temu ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva - 100 eura
AKTIVNOST 1.2.9	Video spot „Ja za Evropu - Evropa za mene“ sa segmentom promocije LGBTI prava.
Indikator rezultata:	Ojačan senzibilitet porodice i okruženja prema LGBTI osobama.
Odgovorna institucija:	Kancelarija za evropske integracije (Ministarstvo evropskih poslova) u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	TV spot je emitovan na TV Vijesti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva - 300 eura
MJERA 2.1: <i>Podsticati razvoj kulture tolerancije i otvorenosti za LGBTI osobe, kreiranje kulturnog prostora i scene LGBTI zajednice kao dugoročne vizije, što uključuje podršku kulturnim događajima, queer festivalima, festivalima filma o ljudskim pravima i drugim kulturno-umjetničkim manifestacijama, izgradnji novih kulturnih platformi koje afirmišu vrijednosti slobodnog društva, ustavne vrijednosti, evropski identitet Crne Gore, ali i veću vidljivost ljudskih prava i LGBTI zajednice, kao i doprinos većoj kulturološkoj vidljivosti LGBTI zajednice i društvenoj promociji inkluzivnog koncepta queer termina i kulture.</i>	
Indikator rezultata: <i>Iniciran kulturni i društveni život LGBTI zajednice (kao što su programi pod okriljem LGBTI društvenog centra, razvoj društvenih mreža, queer festivali i slično).</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Pres-konferencija Nacionalnog tima za koordinaciju praćenja implementacije LGBTI Strategije i izradu odgovarajućih informacija i izvještaja kao vid podrške IDAHO javnoj kampanji.
Indikator rezultata:	Održana pres konferencija.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana u modifikovanom obliku, kroz realizaciju intervjua sa koordinatorom Nacionalnog tima za koordinaciju praćenja implementacije LGBTI Strategije i izradu odgovarajućih informacija i izvještaja i ministarke bez portfelja u Vladi CG tokom IDAHO Forumu održanom na Malti 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.

AKTIVNOST 2.1.2	Podržati razvoj društvene lezbejske mreže.
Indikator rezultata:	Formirana društvena lezbejska mreža.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo javne uprave (Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije)
Planirani period realizacije:	III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kreirana je online lezbejska mreža shelovesher.me
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a
AKTIVNOST 2.1.3	LGBTI biblioteka i saradnja sa NVO.
Indikator rezultata:	Unaprijeđena saradnja i razmjena iskustava, relevantni izvještaji i publikacije u vezi sa LGBTI tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Nije izvršena kvalitetna selekcija relevantnog materijala i publikacija koji bi ušao u sadržaj LGBTI biblioteke. Takođe, nabavka odgovarajuće literature, budući da je njena dostupnost na crnogorskom jeziku oskudna, pokazalo se izuzetno finansijski zahtjevnom.
AKTIVNOST 2.1.4	Organizovanje okruglog stola: „Kulturni izrazi manjinskih identiteta“.
Indikator rezultata:	Organizovan panel na temu „Kulturni izrazi manjinskih identiteta“.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro
Planirani period realizacije:	24. decembar 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo kulture je na Cetinju 24. decembra 2015. godine realizovalo panle diskusiju „Kulturni izrazi manjinskih identiteta“. Teme su bile “Ključne socio-kulturološke pojave u procesu emancipacije drugosti”, “Aktivizam i umjetnost – partikularno ili univerzalno” i “Značaj QUEER kulture i aktivizma u Crnoj Gori“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 900 EUR
AKTIVNOST 2.1.5	Panel diskusija „Kvir u novim socio-kulturološkim kontekstima regiona“.
Indikator rezultata:	Održana panel diskusija pod nazivom „Queer i drugi identiteti u savremenim teorijskim i kulturnim praksama“.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro
Planirani period realizacije:	14. decembra 2016. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	U Ministarstvu kulture je 14. decembra održana panel diskusija pod nazivom „Queer i drugi identiteti u savremenim teorijskim i kulturnim praksama“. U panel diskusiji su učestvovali Marinko Vorgić, književni kritičar i publicista, Milica Nikolić, antropološkinja i generalna sekretarka Crnogorske nacionalne komisije za UNESCO i Nataša Nelević, teatrološkinja i direktorica NVO NOVA Centra za feminističku kulturu, kao i predstavnici ustanova kulture i civilnog sektora. Rezultati Panela su upoznavanje predstavnika ustanova kulture sa temom i socio-kulturološkim kontekstom queer izraza i LGBTI identiteta. Težište Panela, pored edukacije, stavljeno je na emancipaciju pomenutih fenomena u širem društvenom okviru, a sa namjerom da se smanje animoziteti prema LGBTI populaciji
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 900 EUR
AKTIVNOST 2.1.6	Štampa publikacije/knjige sa LGBTI tematikom.
Indikator rezultata:	Štampana knjiga sa LGBTI tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro.
Planirani period realizacije:	decembar 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo je zbog novonastalih, organizaciono-tehničkih specifičnosti u periodu realizacije mjere, a koje nije bilo moguće anticipirati, sporijom dinamikom prolazilo kroz zacrtani hodogram. Ministarstvo je koristilo i koristi sve svoje kapacitete da prevaziđe proceduralno-tehnička ograničenja i ubrza realizaciju mjere.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 1300 eura
AKTIVNOST 2.1.7	Panel diskusija sa LGBTI tematikom.
Indikator rezultata:	Realizovana panel diskusija sa LGBTI tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture
Planirani period realizacije:	decembar 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pripremljeni i upućeni zvanični pozivi partnerskim organizacijama, srodnim institucijama i nevladinom sektoru koji se bavi LGBTI problematikom. Plasirana najava događaja u štampanim i elektronskim medijima. Mjera realizovana u saradnji sa teoretičarem, prevodiocem i LGBTI aktivistom, Dušanom Maljkovićem iz Srbije.
Utrošena sredstva sa izvorom	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 900 eura

finansiranja:	
AKTIVNOST 2.1.8	Promocija Zbornika (hrestomatija) sa LGBTI i queer tematikom.
Indikator rezultata:	Promovisan Zbornik (hrestomatija) sa LGBTI i queer tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro
Planirani period realizacije:	II kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Usljed objektivnih okolnosti nastalih krajem 2017-te god. produkcija publikacije je značajno kasnila pa samim tim je prolongirana i promocija izdanja. Publikacija je sada realizovana pa će planirane promocije biti održane u najskorijem periodu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 2000 eura
AKTIVNOST 2.1.9	Organizovanje panel večeri na kojima će izabrani stručnjaci govoriti o vjerskom, nacionalnom i drugim identitetima u korelaciji sa LGBTI temom.
Indikator rezultata:	Održane panel večeri na kojima su govorili izabrani stručnjaci o vjerskom, nacionalnom i drugim identitetima u korelaciji sa LGBTI temom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 7. decembra 2014.g., u saradnji sa LGBTIQ Socijalnim centrom, realizovana je panel diskusija na temu „Uloga porodice u procesu autovanja LGBTI osoba“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 2.1.10	Organizovanje panel večeri u saradnji sa LGBTI-NVO i socijalnim i kulturnim centrom na teme koje su od značaja za unapređenje kvaliteta života LGBTI zajednice i drugih manjinskih grupa.
Indikator rezultata:	Organizovane panel večeri uz učešće predstavnika stručne javnosti, civilnog društva, manjinskih grupa i vladinih organa i institucija.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U partnerstvu Ministarstva za ljudska i manjinska prava, NVO LGBT Foruma progres i LGBTIQ Socijalnim centrom, uz prisustvo LGBTI zajednice i svih zainteresovanih pojedinaca i predstavnika institucija,

	organizovana su tri predavanja sa zanimljivim i aktuelnim temama iz oblasti unapređenja kvaliteta života pripadnika LGBTI zajednice.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava
AKTIVNOST 2.1.11	Organizovanje panel večeri u saradnji sa LGBTI-NVO i socijalnim i kulturnim centrom na teme koje su od značaja za unapređenje kvaliteta života LGBTI zajednice i drugih manjinskih grupa.
Indikator rezultata:	Organizovane panel večeri uz učešće predstavnika stručne javnosti, civilnog društva, manjinskih grupa i vladinih organa i institucija.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kontaktirana je NVO LGBT Forum Progres radi dobijanja informacija o statusu LGBTIQ Socijalnog Centra, te organizovanja zajedničkih aktivnosti. Dobijena je informacija da LGBTIQ Socijalni Centar nije u funkciji, te da predmetna nevladina organizacija u komunikaciji sa Glavnim gradom Podgoricom nastoji obezbjediti novi prostor u kome bi LGBTIQ Socijalni Centar bio otvoren.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 2.1.12	Izložba fotografija sa LGBTI tematikom.
Indikator rezultata:	Održana izložba fotografija sa LGBTI tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro i NVO Juventas
Planirani period realizacije:	24. oktobar - 4. novembar 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održana izložba fotografija sa LGBTI tematikom pod nazivom „Tu smo“ u Prjaničkom domu u Podgorici, u izložbenom prostoru Centra savremene umjetnosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 700 EUR
AKTIVNOST 2.1.13	Izložba sa LGBTI tematikom.
Indikator rezultata:	Održana izložba fotografija sa LGBTI tematikom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo kulture u saradnji sa NVO Kvir Montenegro i KIC Budo Tomović
Planirani period realizacije:	decembar 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održana izložba fotografija sa LGBTI tematikom umjetnice Maje Kovijanić u formi samostalne postavke, pod nazivom

	„Pronađi razliku“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva kulture - 900 EUR
MJERA 3.1: <i>Razvijati dijalog s nadležnim organima, lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva u pravcu društvenog prihvatanja LGBTI osoba, uključujući i radni ambijent.</i>	
Indikator rezultata: <i>Potpisan memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama s lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva.</i>	
AKTIVNOST 3.1.1	Promovisati Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj gori 2013-2018 kod domaće i regionalne javnosti.
Indikator rezultata:	Promovisana Strategija.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Strategija je aktivno promovisana na zvaničnim međunarodnim skupovima, tokom bilateralnih susreta predstavnika CG sa predstavnicima stranih diplomatskih misija, na konferencijama i seminarima u CG, inostranim i domaćim nevladinim organizacijama i drugim zainteresovanim stranama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.2	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Potpisan Memorandum o razumijevanju sa lokalnim vlastima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u CG 2013-2018 je usvojena u maju 2013.g., nakon čega je otpočeo proces njene diseminacije i upoznavanja crnogorske javnosti sa njenim sadržajem i ciljevima. Ovaj proces je odložio proceduru potpisivanja Memoranduma sa crnogorskim opštinama, kako bi se one na adekvatan način upoznale sa politikom Vlade CG u predmetnoj oblasti prije potpisivanja Memoranduma.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a

AKTIVNOST 3.1.3	Organizovati međunarodni sastanak predstavnika evropskih vlada pod okriljem evropske LGBTI neformalne mreže.
Indikator rezultata:	Organizovan međunarodni sastanak pod okriljem evropske LGBTI neformalne mreže.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije
Planirani period realizacije:	III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Vlada CG je bila domaćin 11-tog Sastanka neformalne LGBTI Focal Point mreže predstavnika nacionalnih Vlada, koja je održana u Kolašinu, 3-5. oktobra 2013.g. Na sastanku su učestvovali predstavnici 16 nacionalnih Vlada i 4 predstavnika međunarodnih organizacija (CoE, FRA, ECRI, US Bureau of Democracy). Na sastanku je iniciran proces učenja o različitim modelima pravnog regulisanja istopolnih partnerstava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
AKTIVNOST 3.1.4	Razvijati dijalog i savjetodavnu ulogu NVO-a u donošenju odluka: organizovati godišnji neformalni susret o ljudskim pravima s resornim ministrima/predstavnicima ministarstava.
Indikator rezultata:	Organizovan godišnji neformalni susret o ljudskim pravima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana u modifikovanom obliku kroz kvartalne sastanke sa predstavnicima NVO sektora, zajednički rad u Radnim grupama, kao i kroz zajedničko učešće na radionicama i seminarima, te kroz sastanke sa pojedinačnim NVO-ima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.5	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Potpisan Memorandum o razumijevanju sa lokalnim vlastima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I- II kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u 2014. godini potpisalo 5 Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije

	ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa crnogorskim opštinama, i to: Kotor - 15. aprila, Glavni grad Podgorica - 31. decembar, Prijestonica Cetinje - 5. decembra, Opština Budva - 10. novembra i Opština Bar - 18. novembar.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.6	Razviti dijalog i savjetodavnu ulogu NVO-a u donošenju odluka: organizovati godišnji neformalni susret o ljudskim pravima s resornim ministrima/predstavnicima ministarstava.
Indikator rezultata:	Organizovan godišnji neformalni susret o ljudskim pravima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana u modifikovanom obliku kroz kvartalne sastanke sa predstavnicima NVO sektora, zajednički rad u Radnim grupama, kao i kroz zajedničko učešće na radionicama i seminarima, te kroz sastanke sa pojedinačnim NVO-ima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.7	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Potpisan Memorandum o razumijevanju sa 5 crnogorskih opština.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I- IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u 2015. godini potpisalo 4 Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa crnogorskim opštinama, i to: Ulcinj - 19. januara, Herceg Novi - 11. maj, Tivat - 13. maja i Bijelo Polje - 31. jula.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.8	Izvještaj o realizaciji aktivnosti proisteklih iz potpisanih Memoranduma o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI osoba na lokalnom nivou.
Indikator rezultata:	Urađen izvještaj na osnovu podataka prikupljenih od

	lokalnih vlasti.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sve opštine (14) sa kojima je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava potpisalo Memorandum o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI osoba na lokalnom nivou, upućen je Upitnik o realizovanim aktivnostima u skladu sa Memorandumom. Na osnovu dostavljenih odgovora sačinjen je poseban Izvještaj koji je sastavni dio Izvještaja o o realizaciji mjera iz AP za 2016. godinu za implementaciju Strategije unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u CG 2013-2018, koji je usvojila Vlada CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nije bilo finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.9	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Potpisani Memorandumi.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I- IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u 2016. godini potpisalo 5 Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa crnogorskim opštinama, i to: sa opštinom Nikšić 19. februara, sa opštinom Berane 15. juna, sa opštinom Danilovgrad 24. juna, opštinom Kolašin 18. jula i sa opštinom Mojkovac 4. avgusta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.10	Saradnja sa lokalnim vlastima sa kojima je potpisan Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama.
Indikator rezultata:	Realizovane radionice/seminari/sastanci.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u saradnji sa NVO Juventasom i NVO Kvir Montenegro organizovalo 9

	panel diskusija u 9 crnogoskih gradova (Nikšić, Bar, Podgorica, Cetinje, Budva, Herceg Novi, Bijelo polje, Ulcinj i Kotor) na temu „DOPRINOS UNAPREĐENJU KVALITETA ŽIVOTA LGBT OSOBA U CRNOJ GORI“. Paneli su okupili predstavnike lokalnih institucija/ustanova (tužilaštvo, sudovi, policija, škole, fakulteti, zdravstvene ustanove, centri za socijalni rad) i NVO-a iz 15 crnogoskih gradova koje se bave zaštitom ljudskih prava. Ciljevi panel diskusija su bili: smanjenje homofobije/transfobije u crnogorskom društvu; kreiranje neophodnih uslova u lokalnim zajednicama za praktičnu primjenu potpisanih Memoranduma o saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Projektna sredstva NVO-a
AKTIVNOST 3.1.11	Izveštaj o realizaciji aktivnosti proisteklih iz potpisanih Memoranduma o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI osoba na lokalnom nivou.
Indikator rezultata:	Urađen izvještaj na osnovu podataka prikupljenih od lokalnih vlasti.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, polazeći od potpisanih Memoranduma o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI osoba na lokalnom nivou, od lokalnih samouprava pribavila informacije o aktivnostima koje su one realizovale u cilju unapređenja i zaštite ljudskih prava LGBTI osoba na lokalnom nivou i o tome sačinilo Izvještaj koji je sastavni dio Izvještaja o o realizaciji mjera iz AP za 2017. godinu za implementaciju Strategije unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba u CG 2013-2018, koji je usvojila Vlada CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nije bilo finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.12	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Broj potpisanih Memoranduma.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I- IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	Inicirana je komunikacija sa opštinama Žabljak, Plužine i Šavnik u cilju potpisivanja Memoranduma o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama. Na bazi ostvarene komunikacije potpisani su Memorandumi sa opštinama Žabljak i Šavnik 26. jula 2017. godine.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.13	Saradnja sa lokalnim vlastima sa kojima je potpisan Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama.
Indikator rezultata:	Realizovane radionice/seminari/sastanci.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, u saradnji sa SOGI jedinicom Savjeta Evrope, NVO Juventas i NVO crnogorskom LGBTIQ asocijacijom „Queer Montenegro“, od 17-19. jula, u Kolašinu, realizovalo radionicu na temu “Izrada lokalnih inkluzivnih LGBTI akcionih planova”. Na radionici su učestvovali predstavnici 9 opština (Mojkovac, Kolašin, Danilovgrad, Berane, Podgorica, Cetinje, Herceg Novi, Nikšić, Bijelo polje). Ciljevi radionice su bili: upoznavanje opštinskih službenika sa pregledom postojećih lokalnih akcionih planova u Evropi; Razvijanje vještina u identifikovanju ključnih pravaca akcije u okviru lokalnih akcionih planova u Crnoj Gori; Identifikovanje budućih potreba za koje je potrebna podrška Ministarstva za ljudska i manjinska prava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva
AKTIVNOST 3.1.14	Distribucija Zbirke dobrih praksi u politikama za borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta na lokalnom i regionalnom nivou crnogorskim opštinama.
Indikator rezultata:	Distribuirana štampana i elektronska verzija Zbirke dobrih praksi u politikama za borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta na lokalnom i regionalnom nivou svim opštinama u Crnoj Gori.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	U I kvartalu 2017.g. je distribuirana štampana i elektronska verzija Zbirke dobrih praksi u politikama za borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta na lokalnom i regionalnom nivou svim opštinama u Crnoj Gori, čime se podigla informisanost lokalnih samouprava o dobrim evropskim praksama u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava./Nije bilo dodatnih finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.15	Distribucija publikacije „Zabrana diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije u Crnoj Gori u svijetlu sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde EU“:
Indikator rezultata:	Distribuirani primjerci publikacije svim opštinama u Crnoj Gori.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U I kvartalu 2017.g. je distribuirana publikacija „Zabrana diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije u Crnoj Gori u svijetlu sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda pravde EU“ svim lokalnim samoupravama u CG, čime su zaposleni u organima lokalne samoprave informisani o relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava./Nije bilo dodatnih finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.16	Distribucija publikacije „Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBTI osoba“.
Indikator rezultata:	Distribuirani primjerci publikacije svim opštinama u Crnoj Gori.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U I kvartalu 2017.g. je distribuirana publikacija Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba“ svim lokalnim samoupravama u CG, čime su zaposleni u organima lokalne samoprave informisani o nacionalnom pravnom okviru za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba i izazovima koje treba percipirati s tim u vezi.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava./Nije bilo dodatnih finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.17	Izvještaj o realizaciji aktivnosti proisteklih iz potpisanih Memoranduma o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI

	osoba na lokalnom nivou.
Indikator rezultata:	Urađen izvještaj na osnovu podataka prikupljenih od lokalnih vlasti.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Opštine su dostavile odgovore na upitnik o realizaciji aktivnosti u vezi sa zaštitom i unapređenjem ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nije bilo finansijskih troškova.
AKTIVNOST 3.1.18	Potpisati Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama sa lokalnim vlastima.
Indikator rezultata:	Broj potpisanih Memoranduma.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I- IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	MLJMP je u 2018. godini potpisalo Memorandum o razumijevanju o mjerama u brobi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama na lokalnom nivou sa: opštinom Rožaje - 24. oktobra 2018. godine, opštinom Gusinje - 24. oktobra 2018. godine, opštinom Andrijevica - 24. oktobar 2018. godine i opštinom Pljevlja - 23. januar 2019. godine.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.19	Saradnja sa lokalnim vlastima sa kojima je potpisan Memorandum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBTI osobama.
Indikator rezultata:	Realizovane konsultacije sa LGBTI kontakt osobama u lokalnim samoupravama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U periodu 18-20. oktobra, u saradnji sa NVO Juventas i NVO Kvir Montenegro, realizovana je obuka zaposlenih u lokalnim samoupravama za izradu lokalnih LGBTIQ akcionih planova sa nazivom "Ljudska prava LGBTIQ osoba: izazovi i potrebe na lokalnom nivou". U periodu 1-3. decembra realizovan je, u saradnji sa NVO

	Juventas i NVO Kvir Montenegro, trening za zaposlene u lokalnim samoupravama na temu „Kreiranje efektivnih lokalnih akcionih planova za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba na lokalnom nivou, monitoring i evaluacija implementacije“. U periodu 10-14. decembra realizovana je studijska posjeta Gentu (Belgija) uz učešće predstavnika lokalnih samouprava, MLJMP-a i NVO-a. Cilj studijske posjete je bio upoznavanje sa naprednim praksama u radu lokalnih samouprava sa LGBTI osobama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Projektna sredstva NVO-a
AKTIVNOST 3.1.20	Potpisati Memorandum o saradnji sa Univerzitetom CG u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i interseksualnih karakteristika.
Indikator rezultata:	Potpisan Memorandum.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost nije u potpunosti realizovana zbog potrebe daljeg usaglašavanja uzajamnih obaveza Ministarstva i Univerziteta koje će biti definisane planiranim Memorandumom. Urađen je predlog Memoranduma i njegovo potpisivanje se očekuje u narednom periodu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.21	Panel diskusija na temu zaštite i unapređenja prava LGBTI osoba na Univerzitetu CG.
Indikator rezultata:	Održana panel diskusija. Broj učesnika.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godinu
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost nije realizovana zbog odlaganja potpisivanja Memoranduma sa Univerzitetom CG, koji je trebao da stvori sistemsku osnovu za saradnju Ministarstva sa Univerzitetom. Urađen je predlog Memoranduma, čije potpisivanje je planirano u narednom periodu, a što će omogućiti naknadnu realizaciju ove aktivnosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a

OBLAST: Sprovođenje zakona.

OPERATIVNI CILJ 1. Unaprijediti senzibilitet policije za rad sa LGBTI zajednicom.

Indikator uticaja: <i>Ojačani kapaciteti i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBTI zajednicom.</i>	
OPERATIVNI CILJ 2. <i>Unaprijediti i njegovati povjerenje između policije i LGBTI zajednice.</i>	
Indikator uticaja: <i>1. Uspostavljena saradnja LGBTI zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.</i> <i>2. Promovisan zajednički rad LGBTI zajednice i policijskih službi.</i> <i>3. Formirani timovi povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBTI zajednice.</i>	
OPERATIVNI CILJ 3. <i>Unaprijediti bezbjednost LGBTI osoba, društvenih okupljanja i društvenog života LGBTI zajednice.</i>	
Indikator uticaja: <i>1. Podržana LGBTI zajednica za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.</i> <i>2. Imenovane kontakt policijske starješine za rad sa LGBTI zajednicom u svim područnim jedinicama policije.</i> <i>3. Unaprijeđena saradnja Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i</i> <i>4. Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.</i>	
MJERA 1.1: <i>Jačati kapacitete i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBTI zajednicom.</i>	
Indikator rezultata: <i>Ojačani kapaciteti i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBTI zajednicom.</i>	
AKTIVNOST 1.1.1	Obučiti policijske službenike za senzibilan rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Obučeni policijski službenici obuhvaćeni projektom.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - III kvartal 2013. godinu
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U junu 2013. godine 54 policijska službenika iz svih organizacionih jedinica i svakog centra bezbjednosti uspješno su prošla obuku o senzibilnim pristupu i postupanju sa LGBTI zajednicom. Obuka je sprovedena od strane policijske službenice koja je LGBTI kontakt policijski službenik u Toronto Policiji i trenera kanadske obrazovne organizacije EGALÉ.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva ambasade Kraljevine Holandije.
AKTIVNOST 1.1.2	Nastaviti policijsku obuku jačanja senzibilnosti za rad sa LGBTI zajednicom i podsticati učenje o primjerima dobre prakse, uključujući aktivnu saradnju LGBTI zajednice i policijskih službi.
Indikator rezultata:	Obučeni policijski oficiri. Publikovani primjeri dobre prakse.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2013. godine
Status realizacije:	A

	
Obrazloženje:	Predstavnik Uprave policije je imao priliku da uči o primjerima dobre prakse na trodnevnoj “24/7 Unicorn LGBTI konferenciji” u Berlinu, u oktobru 2013. godine. Uspostavljen je neformalna saradnja policije i LGBTI NVO-a kroz formuTima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije, koji je bio u redovnoj komunikaciji i sastajao se po potrebi. Uprava policije MUP-a i LGBT Forum Progres izdali su zajedničku publikaciju “Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta”.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva - konferencija Redovna budžetska sredstva UP u iznosu od 200 EUR - publikacija
AKTIVNOST 1.1.3	Distribuiranje priručnika za policajce: Priručnik o postupanju policije u slučaju homofobičnog nasilja.
Indikator rezultata:	Broj distribuiranih priručnika.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2014.g.
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Priručnik “Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta” izdavača NVO LGBT Forum Progres i Uprave policije je distribuiran svim centrima i odjeljenjima bezbjednosti, u cilju bližeg upoznavanja policijskih službenika sa LGBTI pravima i problematikom u vezi sa senzibilnim postupanjem i zaštitom LGBTI osoba. Distribuirano je 300 primjeraka.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.4	Organizovanje seminara/radionice na temu normativnog i zakonodavnog okvira i politika suzbijanja govora mržnje i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama u okviru prava EU i prakse razvijenih zemalja članica EU.
Indikator rezultata:	Realizovan seminar/radionica o govoru mržnje i zločinima iz mržnje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2015. godine
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je blagovremeno apliciralo za TAIEX-ovu podršku, sa navedenom temom, međutim, zbog problema u funkcionisanju ove ekspertske podrške u 2015. godini, aktivnost nije realizovana.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.5	Organizovanje seminara/radionice na temu normativnog i

	zakonodavnog okvira i politika suzbijanja govora mržnje i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama u okviru prava EU i prakse razvijenih zemalja članica EU.
Indikator rezultata:	Realizovan seminar/radionica o govoru mržnje i zločinima iz mržnje.
Odgovorna institucija:	Ministtarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je uredno i u roku (u januaru 2016. g.), na zahtjev Ministarstva pravde, dostavilo predloge aktivnosti koji se imaju kandidovati za program TAIEX podrške EK. U septembru 2016. g. Ministarstvo pravde je dostavilo Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Mapu TAIEX podrške za Crnu Goru, u kojoj se nije našao ni jedan predlog aktivnosti Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda, time ni aktivnost definisana u Akcionom planu za implementaciju LGBTI Strategije za 2016. godinu. Tim povodom, kontaktirano je Ministarstvo pravde kao institucija nadležna za koordinaciju aplikacija za TAIEX program (u više navrata) s ciljem dobijanja informacije o statusu predmetnih aplikacija, ali nije dobijen konkretan odgovor o razlozima zašto aplikacija nije ušla u finalni predlog TAIEX mape.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.6	Distribuiranje priručnika za policijske službenike - priručnici koji se tiču zaštite i promocije prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Broj distribuiranih priručnika.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Distribuiran dostupan broj priručnika „Kreiranje sigurnog okruženja za LGBT osobe“ izdavača Ministarstva rada i socijalnog staranja, NVO Juventas, NVO LGBT Forum Progres, Savjeta za građansku kontrolu rada policije i Egale Canada Human Rights Trust, u cilju bližeg upoznavanja policijskih službenika sa problematikom iz oblasti zaštite, prevencije i procesuiranja delikata počinjenih na štetu LGBTI osoba i senzitivnim postupanjem sa pripadnicima LGBTI zajednice. Distribuirano je 150 primjeraka svim centrima i odjeljenjima bezbjednosti
Utrošena sredstva sa izvorom	Nisu utrošena finansijska sredstva.

finansiranja:	
AKTIVNOST 1.1.7	Poboljšanje kvaliteta nastave o pravima LGBTI osoba, u cilju senzibilizacije budućih policajaca.
Indikator rezultata:	Edukovani budućí policijski službenici o pravima LGBTI osoba.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Policijskom akademijom
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015.godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana kroz učešće predstavnika NVO Juventas na tribini povodom dana Policijske akademije, pod nazivom „Polcija i građani“, i kroz održavanje radionice na temu ljudskih prava LGBTI osoba, 22-23. septembra, kojoj je prisustvovao 31 polaznik VIII generacije Policijske akademije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva prosvjete i Policijske akademije
AKTIVNOST 1.1.8	Senzibilizacija policije za društveno prihvatanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Distribuiran obrazovni materijal. Povećana informisanost policije o LGBTI inkluziji i ljudskim pravima LGBTI osoba.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Distribuiran obrazovni materijal među kojim i "Prihvatanje LGBT osoba u Crnoj Gori: Prepreke, izazovi i iskustva" čiji je izdavač NVO LGBT Forum Progres. Distribuirano je 200 primjeraka svim centrima i odjeljenima bezbjednosti, radi što bližeg upoznavanja policijskih službenika sa LGBT problematikom odnosno pitanjima rodnog identiteta.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.9	Trening o LGBTI pitanjima za policijske službenike.
Indikator rezultata:	Realizovan policijski obrazovni trening. Povećana znanja i vještine policijskih službenika za rad i pristup prema LGBTI zajednici.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa NVO
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovan je trening za policijske službenike na Policijskoj akademiji u septembru 2016. godine u cilju senzibilizacije za rad sa LGBTI osobama. Treningu su

	prisustvovali policijski službenici iz centara i odjeljenja bezbjednosti, a po prvi put su uključeni i policijski službenici iz Sektora granične policije budući da se LGBTI osobe prilikom putovanja susrijeću i sa njima na graničnim prelazima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije i sredstva NVO-a
AKTIVNOST 1.1.10	Izrada i distribucija priručnika za postupanje policije u slučajevima homofobičnog nasilja i senzibilizacije policije za društveno prihvatanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Distribuiranje dovoljnog broja primjeraka priručnika i ostalog materijala svim organizacionim jedinicama UP.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa NVO Juventas
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2017. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Priručnik „Stavovi o LGBT zajednici“ je izrađen. Uprava policije je, nakon dostavljanja, priručnik – 100 primjeraka, koji je izradila NVO Juventas, distribuirala organizacionim jedinicama Uprave policije – centrima i odljeljenjima bezbjednosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.11	Trening o LGBTI pitanjima za policijske službenike i godišnja konferencija o saradnji policije i LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Realizovan trening i godišnja konferencija.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa NVO-ima. - trening Uprava policije u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Savjetom za građansku kontrolu rada policije. - konferencija
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tokom 2017. godine je, u organizaciji nevladinih organizacija Kvirr Montenegro i Juventas, a u saradnji sa Upravom policije, održan trening za senzibilno postupanje sa LGBTI osobama, namijenjen policijskim službenicima. Trening je održan na Policijskoj akademiji, u aprilu 2017. godine, i prošli su ga policijski službenici koji ranije nisu imali ovakvu vrstu treninga. Uprava policije nije bila organizator godišnje konferencije o saradnji policije i LGBTI zajednice zbog nedostatka finansijskih sredstava. Međutim, tokom 2017. godine pomoćnik direktora Uprave policije je govorio na otvaranju, a koordinator Tima povjerenja i jedan broj policijskih službenika koji je ranije prošao obuku za

	senzibilno postupanje sa LGBTI osobama su učestvovali u radu dvije LGBTI konferencije koje je organizovao NVO LGBT Forum Progres
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.12	Distribucija izrađenog priručnika za postupanje policije u slučajevima homofobičnog nasilja i senzibilizacije policije za društveno prihvatanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Distribucija dovoljnog broja primjeraka priručnika i ostalog materijala svim organizacionim jedinicama UP.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Upravi policije u 2018. godini nije dostavljen nijedan priručnik koji bi se odnosio na LGBTI pitanja, pa samim tim distribucija nije bila moguća.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.13	Trening o LGBTI pitanjima za policijske službenike i godišnja konferencija o saradnji policije i LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Realizovan trening i godišnja konferencija.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa LGBTI NVO – trening. Uprava policije u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i LGBTI NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovan je trening koji je u nadležnosti Uprave policije, dok organizacija godišnje konferencija nije u nadležnosti Uprave policije već Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Tim povjerenja - član iz Uprave policije i članovi iz NVO LGBT Forum Progres održali su trening za policijske službenike u Centru bezbjednosti Nikšić sa pripadajućim odjeljenjima bezbjednosti Plužine i Šavnik.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije -1000 EUR
MJERA 2.1: <i>Uspostaviti saradnju LGBTI zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.</i>	
Indikator rezultata: <i>Uspostavljena saradnja LGBTI zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Izrada i distribucija (dopunjenog) priručnika za postupanje policije u slučajevima homofobičnog nasilja.
Indikator rezultata:	Distribuirani priručnici.

Odgovorna institucija:	NVO Juventas
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Izrada priručnika za postupanje policije u slučajevima homofobičnog nasilja je bila obaveza NVO Juventas, koja nije realizovana, dok je Uprave policije imala obavezu da pripremljeni priručnik distribuirati.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO Juventas
MJERA 2.2: <i>Promovisati zajednički rad LGBTI zajednice i policijskih službi, uključujući nacionalne i međunarodne nastupe.</i>	
Indikator rezultata: <i>Promovisan zajednički rad LGBTI zajednice i policijskih službi.</i>	
AKTIVNOST 2.2.1	Policijska u LGBTI zajednici.
Indikator rezultata:	Realizovane posjete, ostvaren neposredni kontakt sa LGBTI organizacijama, aktivistima i LGBTI žrtvama, osnažena međusobna saradnja i povjerenje.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Na nivou centara bezbjednosti postoje LGBTI kontakt policijski službenici. Tim povjerenja je prepoznao potrebu da ta mreža treba da bude proširena i na odjeljenja bezbjednosti, te je stoga upućena inicijativa ka nadležnima u Upravi policije s tim u vezi. Takođe, policijski službenici su bili u kontaktu sa pripadnicima LGBTI zajednice, kako kroz formalne susrete na sastancima Tima povjerenja, tako i kroz neformalne kontakte u slučajevima kad je pripadnicima LGBTI zajednice trebalo dati savjet, pružiti pomoć ili riješiti neko pitanje od važnosti za LGBTI zajednicu
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije
AKTIVNOST 2.2.2	Regionalne posjete Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Indikator rezultata:	Realizovane tri regionalne posjete uz povećanu vidljivost LGBTI zajednice u policijskoj organizaciji i povećanu profesionalnu pažnju policije prema LGBTI pitanjima.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovana posjeta Tima povjerenja Centru bezbjednosti Bar u septembru 2016. godine i tom prilikom je razgovarano o problemima sa kojima se suočava LGBTI zajednica, pojednostavljenju procedura i većoj vidljivosti

	rezultata policije na suzbijanju delikata učinjenih na štetu LGBTI osoba. Ovoj posjeti prisustvovali su svi LGBTI kontakt policijski službenici iz primorskih opština. Druge dvije posjete nisu realizovane usljed nedostatka sredstava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije.
AKTIVNOST 2.2.3	Godišnja konferencija o saradnji policije i LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Održana nacionalna policijska konferencija. Promovisana i osnažena partnerstva a javnost upoznata sa ostavarenim napretkom u procesu društvenog prihvatanja LGBTI osoba.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost nije realizovana zbog prekida u radu Tima povjerenja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 2.2.4	Podrška implementaciji LGBTI politike i unapređenje bezbjednosti LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Starješine i OPS upoznati sa Vladinom LGBTI politikom, radnim zadacima Tima povjerenja i poboljšan sistem izvještavanja sjedišta policije u vezi sa LGBTI pitanjima.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Osim ove jedne posjete Tima povjerenja CB Bar, planirane su i druge u narednom periodu. Tim će pratiti svrsishodnost posjeta i napredak u realizaciji zajedničkih ciljeva. Takođe, osim sjednica Tima, održavaju se i neformalni sastanci i kontakti sa predstavnicima LGBTI zajednice u cilju ad hoc prevazilaženja aktuelnih problema i radi koordinacije dogovorenih aktivnosti. Planirano je i potpisivanje Memoranduma o saradnji Uprave policije MUP-a i NVO LGBT Forumu Progres, koji će bliže odrediti zajedničke obaveze radi poboljšanja zaštite LGBTI osoba u društvu. Starjetišne u Upravi policije upoznati su sa Vladinom LGBTI politikom na sastancima – kolegijumima koji se održavaju u okviru rada Uprave policije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.5	Podrška implementaciji LGBTI politike i zaštita ljudskih

	prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Upoznavanje što većeg broja policijskih službenika sa ciljevima rada Tima povjerenja. Uspostavljanje intezivnijih kontakata pripadnika LGBTI zajednice i policije na lokalnom nivou.
Odgovorna institucija:	Tim povjerenja u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije.
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Na redovnim i vanrednim sastancima Tima povjerenja rješavani su konkretni problemi i konkretni slučajevi napada na LGBTI osobe. LGBTI kontakt policijski službenici su bili u komunikaciji sa LGBTI osobama u slučajevima kada je bilo potrebno ostvariti kontakt sa policijom na lokalnom nivou, radi prijave događaja, savjeta i sl. Takođe, podrška implementaciji LGBTI politike pružena je i aktivnim učešćem službenika Tima povjerenja u realizaciji Povorke ponosa u Podgorici u septembru 2017.g., kao i učešćem na okruglim stolovima i konferencijama koje su se bavile promocijom i zaštitom ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.6	Objavljivanje tematike o bezbjednosti LGBTI zajednice na sajtu Uprave policije.
Indikator rezultata:	Ažurnost objavljivanja. Adekvatna medijska prezentacija.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sve aktivnosti vezane za rad kako Tima povjerenja, tako i policijskih aktivnosti Uprave policije objavljene su na sajtu Uprave polcije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.7	Posjeta Tima povjerenja pitomcima Policijske akademije.
Indikator rezultata:	Budući policiski službenici senzibilisani za rad sa LGBTI osobama. Pitomci PA informisani o pravima LGBTI zajednice i obavezama policije u postupanju u slučajevima prevencije i zaštite prava ove zajednice.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	III kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Članovi Tima povjerenja su posjetili Policijsku akademiju i time pitomce Akademije upoznali sa aktivnostima koje se

	sprovođe na promociji i zaštiti prava LGBTI zajednice. Pitomcima je predstavljen raspoloživi materijal koji se tiče ove oblasti, a koji sadrže informacije o pravima LGBTI osoba i obavezama policije u postupanju u slučajevima prevencije i zaštite njihovih prava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije - 100 EUR
AKTIVNOST 2.2.8	Podrška implementaciji LGBTI politike i zaštita ljudskih prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Upoznavanje što većeg broja policijskih službenika sa ciljevima rada Tima povjerenja. Uspostavljanje intezivnijih kontakata pripadnika LGBTI zajednice i policije na lokalnom nivou.
Odgovorna institucija:	Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Članovi Tima povjerenja LGBTI zajednice i UP su u martu 2018.g. organizovali posjetu Centru bezbjednosti Bijelo Polje sa pripadajućim odjeljenjem bezbjednosti Mojkovac, radi upoznavanja što većeg broja policijskih službenika sa radom i ciljevima Tima povjerenja i radi približavanja policijskim službenicima problematike rješavanja pitanja LGBTI zajednice. Članovi Tima povjerenja razmatrali su i pitanja od važnosti u pojedinačnim slučajevima koji se tiču zaštite prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva unutrašnjih poslova - 500 EUR
AKTIVNOST 2.2.9	Objavljivanje tematike o bezbjednosti LGBTI zajednice na sajtu Uprave policije.
Indikator rezultata:	Ažurnost objavljivanja. Adekvatna medijska prezentacija.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sve aktivnosti koje su se ticale Uprave policije i zaštite prava LGBTI zajednice su ažurno objavljivane na sajtu Uprave policije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.2.10	Posjeta Tima povjerenja pitomcima Policijske akademije.
Indikator rezultata:	Budući policijski službenici senzibilisani za rad sa LGBTI osobama. Pitomci PA informisani o pravima LGBTI zajednice i obavezama policije u postupanju u slučajevima prevencije i zaštite prava ove zajednice.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja

Planirani period realizacije:	III kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tim povjerenja - član iz Uprave policije i članovi iz NVO LGBT Forum Progres održali su trening na Policijskoj akademiji u martu 2018. godine na temu senzibilnog postupanja policijskih službenika i budućih policijskih službenika sa LGBTI osobama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije - 100 EUR
MJERA 2.3: Razvijati stalni dijalog Uprave policije i LGBTI zajednice.	
Indikator rezultata: Formirani timovi povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBTI zajednice.	
AKTIVNOST 2.3.1	Redovan rad Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Indikator rezultata:	Stalni fokusirani dijalog LGBTI zajednice i Uprave policije, učešće LGBTI zajednice u kreiranju i praćenju bezbjedonosnih mjera, unaprijeđeni kapaciteti Uprave policije za rad sa LGBTI zajednicom, poboljšan sistem izvještavanja.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održane su tri sjednice Tima povjerenja, formiranog (formalno) u martu 2016. godine. Svi članovi su upoznati sa razlozima formiranja i zadacima Tima. Definisane su ključne aktivnosti Tima. Diskutovano je o problemima sa kojima se susrijeće LGBTI zajednica i o modalitetima rješavanja tih problema. Zaključeno je da LGBTI kontak mrežu – policijskih službenika koji su kontakt LGBTI zajednici treba proširiti, te da LGBTI kontakt policajce treba odrediti i u odljenjenjima bezbjednosti policije, s obzirom da u centrima bezbjednosti već postoje. Konstitutivnoj sjednici Tima prisustvovali su gosti iz drugih državnih organa i međunarodne zajednice: zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda CG, savjetnica predsjednika Crne Gore, predstavnici Ambasade SAD u Podgorici i predstavnik Delegacije Evropske unije
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije/Nisu utrošena dodatna finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.3.2	Redovan rad Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Indikator rezultata:	Intezivniji kontakt pripadnika LGBTI zajednice i policijskih službenika, i jačanje uzajamnog povjerenja.
Odgovorna institucija:	Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2017. godine

Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tim povjerenja je održao četiri redovna sastanka i dva vanredna. Na sastancima je razvijana strategija poboljšanja odnosa između pripadnika LGBTI zajednice i UP, rješavani su konkretni slučajevi.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije.
AKTIVNOST 2.3.3	Sastanci Tima povjerenja sa predstavnicima Tužilaštva i Suda za prekršaje.
Indikator rezultata:	Prikupljene relevantne informacije o podnijetim krivičnim i prekršajnim prijavama u vezi sa deliktima počinjenim na štetu LGBTI osoba. Uspostavljena neposrednija komunikacija LGBTI zajednice sa svim relevantnim organima u ovoj oblasti.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2017. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tužilaštvu i sudovima je, od strane Tima povjerenja LGBTI zajednice i UP, upućena inicijativa za održavanje sastanka na koju nije odgovoreno. Tim će se truditi da u narednom periodu realizuje ovu mjeru odnosno i dalje će na sastanke Tima pozivati predstavnike Tužilaštva i sudova za prekršaje.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 2.3.4	Redovan rad Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Indikator rezultata:	Intezivniji kontakt pripadnika LGBTI zajednice i policijskih službenika i jačanje uzajamnog povjerenja.
Odgovorna institucija:	Tim povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tim povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije se redovno sastajao i razmatrao pitanja od važnosti za vrijeme mandata (do februara 2018. godine, MUP Rješenje o formiranju - br. 01-050/16-9868/1 od 18.2.2016.g.). Nakon isteka mandata Timu, članovi Tima su bili u redovnoj komunikaciji i sastajali su se po potrebi, kada je situacija nalagala da se pojedinim pitanjima iz nadležnosti Uprave policije a u vezi zaštite prava LGBT osoba posveti posebna pažnja. Dvogodišnji mandat Timu povjerenja istekao je u februaru 2018. godine. Tim formira ministar unutrašnjih poslova rješenjem. Uprava policije čeka formiranje Tima i uputila

	je MUP-u, od isteka mandata, dva predloga - inicijative za formiranje Tima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 2.3.5	Sastanci Tima povjerenja sa predstavnicima Tužilaštva i Suda za prekršaje.
Indikator rezultata:	Prikupljene relevantne informacije o podnijetim krivičnim i prekršajnim prijavama u vezi sa deliktima počinjenim na štetu LGBTI osoba. Uspostavljena neposrednija komunikacija LGBTI zajednice sa svim relevantnim organima u ovoj oblasti.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije.
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sastanci nisu održani usljed prestanka mandata Timu povjerenja LGBTI zajednice i UP. Tim je u fazi ponovnog formiranja. Tim povjerenja će, po formiranju rješenjem ministra unutrašnjih poslova, uputiti Tužilaštvu i Sudu za prekršaje inicijativu za održavanje sastanka. Tim povjerenja je inače i u ranijem periodu upućivao Tužilaštvu i sudovima za prekršaje inicijativu za održavanje sastanka, ali na obraćanje Tima nije odgovoreno.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
MJERA 2.4: Formirati timove povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBTI zajednice u cilju kvalitetnijeg monitoriga, komunikacije i diskusije o primjeni policijskih ovlašćenja u slučajevima diskriminacije LGBTI osoba.	
Indikator rezultata: Formirani timovi povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBTI zajednice.	
AKTIVNOST 2.4.1	Saradnja Uprave policije, tužilaštva, sudstva i LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Uspješno rješavanje problema i prepreka iz oblasti promocije i zaštite prava LGBTI osoba kroz neposrednu komunikaciju na sastancima Tima povjerenja.
Odgovorna institucija:	Nacionalni tim za koordinaciju praćenja primjene LGBTI Strategije u saradnji sa Upravom policije, Tužilaštvom i sudstvom
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U okviru IDAHO FORUMA 2015 u maju 2015. godine u Budvi održana je regionalna obuka za policiju i nosioce pravosudnih funkcija. Takođe, u okviru IDAHO Foruma održan je i sastanak Tima povjerenja i sigurnosti u proširenom sastavu, jer su sastanku Tima prisustvovali

	pomoćnik direktora Uprave policije MUP-a, predstavnik menadžmenta Uprave policije MUP-a zadužena za praćenje sprovođenja aktivnosti iz policijske nadležnosti koje se odnose na prava LGBTI zajednice, visoke policijske starješine iz Sektora kriminalističke policije i Sektora policijske opšte nadležnosti, kao i predstavnici svih centara bezbjednosti u Crnoj Gori. Pod okriljem III IDAHO Foruma ostvarena je komunikacija i saradnja sa predstavnicima policijskih službi Srbije, Kosova, Albanije, Holandije, Bosne i Hercegovine, te sa relevantnim međunarodnim ekspertima koji djeluju u oblasti unapređenja i zaštite ljudskih prava i sloboda.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva
MJERA 3.1: Podržati LGBTI zajednicu za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.	
Indikator rezultata: Podržana LGBTI zajednica za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.	
AKTIVNOST 3.1.1	Saradnja Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova i LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Broj održanih sastanaka.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sastanci Tima povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije (format neformalnog karaktera) se održavaju u kontinuitetu. U novembru 2014.g, u koordinaciji sa koordinatorom Nacionalnog tima za koordinaciju praćenja primjene LGBTI Strategije i kancelarijom UNDP-a u CG, organizovan je prošireni sastanak Tima povjerenja. Na sastanku su učestvovali i predstavnici crnogorskog tužilaštva i sudstva, predstavnik Savjeta za građansku kontrolu rada policije, te predstavnik britanske Ambasade u CG. Na sastanku su razmotreni ključni izazovi u ostvarivanju prava i sloboda LGBTI osoba. Realizovana je saradnja Uprave policije i NVO Kvir Montenegro u okviru priprema za održavanje Povorke ponosa u oktobru 2014. godine u Podgorici.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva UNDP-a
AKTIVNOST 3.1.2	Informativne radionice o bezbjednosti LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Organizovane dvije informativne radionice za povećavanje znanja i vještina pripadnika LGBTI zajednice o bezbjednosti i krivično pravnoj zaštiti i ojačan kontakt i povjerenje između policije i LGBTI zajednice.
Odgovorna institucija:	Uprava policije posredstvom Tima povjerenja i u saradnji sa LGBTI zajednicom.

Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održane su dvije radionice, jedna u Drop in centru Juventasa i jedna na Policijskoj akademiji. Jednoj radionici su prisustvovali policijski službenici iz centara bezbjednosti koji do sada nisu prošli obuku za rad sa LGBTI osobama, dok je druga radionica bila namijenjena LGBTI osobama/ organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBTI zajednice, i nju su držali policijski službenici i članovi Tima povjerenja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije uz podršku NVO-a
AKTIVNOST 3.1.3	Vodič za bezbjednost LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Pripremljen, uređen, štampan i distribuiran vodič. Unaprijeđena znanja kod pripadnika LGBTI zajednice o prevenciji, policijskoj i krivično pravnoj zaštiti.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije.
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Vodič nije pripremljen; obaveza Savjeta za građansku kontrolu rada policije, Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Uprave policije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 3.1.4	Informativne radionice namijenjene LGBTI zajednici.
Indikator rezultata:	Povećano znanje pripadnika LGBTI zajednice o bezbjednosti i krivično - pravnoj zaštiti. Pojačan kontakt i povjerenje između LGBTI zajednice i UP.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - II kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Neposredno prije parade i tokom sedmice uoči parade, policijski službenici su sa koordinatorom Tima povjerenja organizovali informativne radionice sa pripadnicima LGBTI zajednice o bezbjednosti i krivično – pravnoj zaštiti, sa konkretnim savjetima kako postupiti u slučaju delikta na štetu LGBT osobe odnosno koji su ispravni koraci kako bi prijava bila uspješno proceuirana nadležnim organima
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.5	Vodič za bezbjednost LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Izrađen i distribuiran vodič.

Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2017. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Nedostatak finansijskih sredstava za realizaciju aktivnosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 3.1.6	Posebne radionice namijenjene LGBTI zajednici u prisustvu stručnog lica - psihoterapeuta.
Indikator rezultata:	Poboljšana saradnja LGBTI zajednice i policijskih službenika u sastavljanju prijava i procesuiranju krivičnih prijava prema tužilaštvu.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa LGBTI NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Posebne radionice sa psihoterapeutom nisu održane jer je mandat Timu povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije istekao. Radionice će biti održane po ponovnom formiranju Tima povjerenja rješenjem ministra unutrašnjih poslova.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 3.1.7	Informativne radionice namijenjene LGBTI zajednici.
Indikator rezultata:	Povećano znanje pripadnika LGBTI zajednice o bezbjednosti i krivično - pravnoj zaštiti. Pojačan kontakt i povjerenje između LGBTI zajednice i UP.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa NVO-ima
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Informativne radionice nisu održane jer je mandat Timu povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije istekao. Radionice će biti održane po ponovnom formiranju Tima povjerenja rješenjem ministra unutrašnjih poslova. Nezavisno od realizacije aktivnosti, članovi Tima povjerenja iz Uprave policije su bili u komunikaciji sa članovima LGBTI zajednice kad god je za to postojala potreba, među kojima su i situacije u kojima je bilo potrebno pružiti informacije i savjete koje se odnose na krivično – pravnu zaštitu LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
MJERA 3.2: Imenovati kontakt policijske starješine za rad sa LGBTI zajednicom u svim područnim jedinicama policije.	

Indikator rezultata: <i>Imenovane kontakt policijske starješine za rad sa LGBTI zajednicom u svim područnim jedinicama policije.</i>	
AKTIVNOST 3.2.1	Identifikovati i imenovati kontakt osobe za rad sa LGBTI zajednicom u područnim jedinicama policije, uzimajući u obzir iskustvo na bazi realizovanih obuka.
Indikator rezultata:	Imenovane kontakt osobe za rad sa LGBTI zajednicom u svim ispostavama policije.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Imenovani su kontakt policijski službenici za LGBTI zajednicu u svim centrima bezbjednosti (osam LGBTI kontakt policijskih službenika), a nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom i promocijom prava LGBTI osoba su dostavljeni njihova imena i kontakti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva
AKTIVNOST 3.2.2	Terenske posjete policijskoj LGBTI kontakt mreži i istraživanje Tima povjerenja o stanju ranije uspostavljene Policijske kontakt mreže.
Indikator rezultata:	Realizovane posjete i istraživanje u svim organizacionim jedinicama policije i utvrđeno stanje policijske LGBTI kontakt mreže.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovana je posjeta Timu povjerenja CB Bar u septembru 2016. godine, i tom prilikom je održan sastanak uz učešće LGBTI kontakt policijskih službenika iz primorskih gradova. LGBTI policijska kontakt mreža je u fazi širenja, te će istraživanje o stanju u mreži biti sprovedeno naknadno, kada ova aktivnost bude završena.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije
AKTIVNOST 3.2.3	Integracija tematike bezbjednosti LGBTI zajednice na policijskom portalu.
Indikator rezultata:	Pružena podrška radu Timu povjerenja, povećana dostupnost policije za LGBTI osobe, pružena pomoć u vezi sa njihovom bezbjednošću, obezbijedene ažurne informacije o važnim bezbjedonosnim pitanjima za LGBTI osobe.
Planirani period realizacije:	Uprava policije
Period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A

Obrazloženje:	Sve aktivnosti koje je policija preduzela zajedno sa LGBTI zajednicom blagovremeno su objavljene na sajtu UP: Izdvajamo objavljivanje zbornika naučnih i stručnih radova pod nazivom „Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba”, objavljenog na sajtu UP u decembru 2016. godine, u susret Prajdu. Zbornik su izradili Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Savjet za građansku kontrolu policije i Uprava policije, uz partnerstvo sa Međunarodnom Policijskom Asocijacijom (IPA) Sekcija Crna Gora. U zborniku „Bezbjednost i osnovna prava: Dimenzije i perspektive sigurnosti LGBT osoba” ističe se značaj bezbjednosti pojedinca i razmatraju brojne dimenzije i perspektive (ne)sigurnosti LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.2.4	Promocija policijske LGBTI kontakt mreže.
Indikator rezultata:	Promovisana policijska.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije.
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Upućena je inicijativa odjeljenjima bezbjednosti za imenovanjem LGBTI kontakt policijskih službenika, a nakon toga je bilo planirana promocija mreže u javnosti. LGBTI kontakt policijski službenici će time biti određeni i u odjeljenjima bezbjednosti, budući da u centrima bezbjednosti već postoje.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.2.5	Širenje mreže LGBTI kontakt policijskih službenika i promocija mreže.
Indikator rezultata:	Imenovani novi LGBTI kontakt policijski službenici.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije.
Planirani period realizacije:	III - IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U Odjeljenjima bezbjednosti su imenovani kontakt policajci. Odjeljenja bezbjednosti su manje organizacione jedinice policije, koje pripadaju određenim centrima bezbjednosti. Centra bezbjednosti ima osam, a odjeljenja bezbjednosti je 13, što znači da je sada pokrivena praktično skoro svaka opština odnosno grad u Crnoj Gori kada je u pitanju mreža LGBTI kontakt policijskih službenika. Pripadnici LGBTI zajednice sada imaju priliku da prijave

	bilo kakav vid nasilja i uznemiravanja LGBTI kontakt policajcu u sredini u kojoj žive, što do sada nije bio slučaj, jer su takvi kontakt policajci ranije postojali samo u centrima bezbjednosti.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.2.6	Širenje mreže LGBTI kontakt policijskih službenika i promocija mreže.
Indikator rezultata:	Imenovani novi LGBTI kontakt policijski službenici.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - II kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Uprava policije je 2017. godine proširila mrežu LGBTI kontakt policajaca i na odjeljenja bezbjednosti (do tada su policijski službenici za kontakt za LGBT zajednicom postojali samo u centrima bezbjednosti). To znači da je sada pokrivena praktično svaka opština odnosno grad u Crnoj Gori kada je u pitanju mreža LGBTI kontakt policijskih službenika. Mandat Timu povjerenja LGBTI zajednice i Uprave policije je istekao. Mreža će biti promovisana po ponovnom formiranju Tima povjerenja rješenjem ministra unutrašnjih poslova.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
MJERA 3.3: <i>Kontinuirano razvijati saradnju Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.</i>	
Indikator rezultata: <i>Unaprijeđena saradnja Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.</i>	
AKTIVNOST 3.3.1	Unapređivati diskusiju o evidenciji podataka o zločinima iz mržnje i diskriminacije. Provjeriti nacionalne strukture i procedure za istrage kršenja prava LGBTI osoba. Angažovati nacionalne eksperte i sačiniti izvještaj s preporukama i recenzijom i predstaviti dalje smjernice.
Indikator rezultata:	Provjerene nacionalne strukture i procedure. Završen i publikovan izvještaj s preporukama i recenzijom i predstavljene dalje smjernice.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Savjetom za zaštitu od diskriminacije.
Planirani period realizacije:	II - III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 1. oktobra 2013.g., uz podršku njemačke Fondacije za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ), u Skupštini CG je organizovana konferencija „Implementacija evropskih

	standarda o ljudskim pravima“, otvorena za sve zainteresovane strane. Na konferenciji je diskutovano o vođenju evidncije o zločinima iz mržnje i diskriminacije, i kršenju prava LGBTI osoba u svjetlu sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva Savjeta Evrope
AKTIVNOST 3.3.2	Izrada Izvještaja o sprovođenju Zakona o zabrani diskriminacije.
Indikator rezultata:	Izrađen Izvještaj o sprovođenju Zakona o zabrani diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Izvještaj o sprovođenju Zakona o zabrani diskriminacije dostavlja se godinu dana nakon usvajanja Zakona - koji je usvojen u aprilu 2014.g., pa je podnošenje Izvještaja bilo planirano za narednu godinu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a.
AKTIVNOST 3.3.3	Izveštavanje o komunikaciji i postupanju policijskih službenika u slučajevima prijavljenog verbalnog ili fizičkog nasilja nad LGBTI osobama.
Indikator rezultata:	Urađeni mjesečni izvještaji.
Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Urađeni mjesečni izvještaji. Svi centri i odjeljenja bezbjednosti su na mjesečnom nivou prikupljali podatke o registrovanim slučajevima – prijavama bilo kakve vrste delikta prema LGBTI osobama, sa podacima o ishodu slučaja u nadležnosti policije, odnosno informacijama šta je bilo sa prijavom, da li je tužilac događaja kvalifikovao kao krivično djelo, da li je u pitanju prekršaj ili je ocijenjeno da nema elemenata za postupanje. Na osnovu toga izrađena je statistika na godišnjem nivou o deliktima – krivičnim djelima i prekršajima učinjenim na štetu LGBTI osoba, uz zaštitu identiteta oštećenih lica u ovim krivičnim djelima i prekršajima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.3.4	Izveštavanje o komunikaciji i postupanju policijskih službenika u slučajevima prijavljenog verbalnog ili fizičkog nasilja nad LGBTI osobama.
Indikator rezultata:	Urađeni mjesečni izvještaji.

Odgovorna institucija:	Uprava policije
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Prikupljeni podaci na nivou organizacionih jedinica Uprave policije u 2015. godini i evidentirano ukupno 15 slučajeva diskriminacije, nasilja i napada na pripadnike LGBTI populacije i to, u CB Podgorica sa pripadajućim OB 10 registrovanih slučajeva, u OB Ulcinj 2 registrovana slučaja, u OB Kotor 1 registrovani slučaj, u OB Berane 1 registrovani slučaj i u CB Budva 1 registrovani slučaj.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.3.5	Izrada Izvještaja o sprovođenju Zakona o zabrani diskriminacije.
Indikator rezultata:	Izrađen Izvještaj o sprovođenju Zakona o zabrani diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	<i>Vidjeti mjeru 2.2.7 - Informacija o aktivnosti i praksi pravosudnih organa u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja, i drugih oblika napada na pripadnike LGBTI populacije.</i>
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.3.6	Zaštita ljudskih prava LGBTI osoba i policijska praksa.
Indikator rezultata:	Prikupljene informacije o policijskoj praksi, pripremljen i publikovan odgovarajući izvještaj.
Odgovorna institucija:	Uprava policije u saradnji sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije.
Planirani period realizacije:	II - IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Savjet za građansku kontrolu rada policije je, na osnovu podataka koje je Uprave policije dostavila Savjetu, kao i drugih izvora, 2016. godine publikovao priručnik „Policija i primjedbe javnosti: problemi, praksa i perspektive“, a koji se odnose na građansku kontrolu rada policije za 2014. i 2015. godinu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.3.7	Praćenje prava na mirno javno okupljanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Osnažen monitoring prava na mirno okupljanje.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godina

Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U decembru 2016. godine je u Podgorici održana Povorka ponosa u organizaciji NVO Kvir Montenegro. Policija je uspješno, bez ijednog incidenta, obezbijedila pravo na mirno javno okupljanje LGBTI zajednice.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Uprave policije.
AKTIVNOST 3.3.8	Praćenje prava na mirno javno okupljanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Osnažen monitoring prava na mirno okupljanje. Uključen Tim povjerenja u operativne aktivnosti koje se tiču planiranja i obezbeđenja javnog okupljanja.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2017. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Tim povjerenja je redovno pratio ostvarivanje prava na mirno okupljanje LGBTI zajednice; u operativnim štabovima za mirna okupljanja LGBTI zajednice učestvovao je član Tima povjerenja. Na Povorci ponosa održanoj u 2017. godini u Podgorici učestvovali su i članovi Tima povjerenja koji su inače i bili u toku sa aktivnostima preventivne prirode u cilju bezbjednog odvijanja Povorke ponosa.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.3.9	Praćenje prava na mirno javno okupljanje LGBTI zajednice.
Indikator rezultata:	Osnažen monitoring prava na mirno okupljanje. Uključen Tim povjerenja u operativne aktivnosti koje se tiču planiranja i obezbeđenja javnog okupljanja.
Odgovorna institucija:	Uprava policije i Tim povjerenja
Planirani period realizacije:	I - IV kvartal 2018. godina
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pravo na mirno okupljanje LGBTI zajednice je obezbijeđeno. U Podgorici je u novembru 2018. godine, u organizaciji NVO Kvir Montenegro, održana Povorka ponosa bez ijednog incidenta i sa manjim brojem policijskih službenika koji su je obezbjeđivali nego što je to bio slučaj godinama unazad, jer su policija i LGBTI zajednica ostvarili zavidan stepen koordinacije i saradnje u pripremi i realizaciji Povorki ponosa.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.

OBLAST: Zdravstvena zaštita.

OPERATIVNI CILJ 1. Unaprijediti pristup LGBTI osoba nacionalnom zdravstvenom sistemu i zaštititi.	
Indikator uticaja: 1.Promovisano sigurno seksualno ponašanje, distribuirana sterilna oprema, kondomi i informacije u vezi s prevencijom i zaštitom. 2.Imenovana kontakt osoba u Ministarstvu zdravlja/zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu u interesu snaženja institucionalne brige i programske saradnje. 3.Usvojen Pravilnik o prijemu i tretmanu transrodnih osoba u vezi s procesom njihove rodne konfirmacije (u saradnji s LGBTI zajednicom).	
OPERATIVNI CILJ 2. Unaprijediti senzibilitet zdravstvenog sistema za rad i saradnju sa LGBTI zajednicom.	
Indikator uticaja: Ojačani kapaciteti zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unaprijeđen servis za rad sa LGBTI Zajednicom.	
OPERATIVNI CILJ 3. Unaprijediti i njegovati povjerenje zdravstvenih vlasti i LGBTI zajednice.	
Indikator uticaja: 1.Potpisan sporazum o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa sa LGBTI zajednicom. 2.Uključeni predstavnici LGBTI zajednice u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.	
MJERA 1.1: Povećati informisanost LGBTI osoba, posebno transrodnih osoba, o funkcionisanju zdravstvenog sistema, administrativnim i medicinskim procedurama.	
Indikator rezultat: 1.Promovisano sigurno seksualno ponašanje, distribuirana sterilna oprema, kondomi i informacije u vezi s prevencijom i zaštitom. 2.Imenovana kontakt osoba u Ministarstvu zdravlja/zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu u interesu snaženja institucionalne brige i programske saradnje. 3.Usvojen Pravilnik o prijemu i tretmanu transrodnih osoba u vezi s procesom njihove rodne konfirmacije (u saradnji s LGBTI zajednicom).	
AKTIVNOST 1.1.1	Imenovati kontakt osobe u Ministarstvu zdravlja/zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu kroz potpisivanje sporazuma o saradnji i razvijanje zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Imenovane kontakt osobe u Ministarstvu zdravlja/zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	II – III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Imenovane su kontakt osobe u svim zdravstvenim ustanovama i Ministarstvu zdravlja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja
AKTIVNOST 1.1.2	Definisati kriterijume za pokrivanje troškova promjene pola iz medicinskih razloga. Pripremiti i donijeti Pravilnik o rodnoj konfirmaciji (u saradnji sa LGBTI zajednicom).
Indikator rezultata:	Definisani kriterijumi za pokrivanje troškova promjene pola

	iz medicinskih razloga; Donijet Pravilnik o rodnoj konfirmaciji.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pravilnik o rodnoj konfirmaciji donešen u 2014. godini.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i donatorska sredstva
AKTIVNOST 1.1.3	Promovisati sigurno seksualno ponašanje, uključujući distribuciju odgovarajućeg materijala i informacija u vezi s prevencijom i zaštitom.
Indikator rezultata:	Promovisano sigurno seksualno ponašanje, distribuiran odgovarajući materijal i informacije u vezi s prevencijom i zaštitom.
Odgovorna institucija:	Institut za javno zdravlje i javne zdravstvene ustanove.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održane tri radionice u saradnji sa NVO sektorom, radionicama prisustvovalo preko 30 učesnika po radionici, predavanja održali predstavnici Instituta za javno zdravlje i predstavnici NVO sektora.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i donatorska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.4	Imenovati kontakt osobe u Ministarstvu zdravlja i zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu u interesu snaženja institucionalne brige i programske saradnje.
Indikator rezultata:	Imenovane kontakt osobe u Ministarstvu zdravlja i zdravstvenim ustanovama za transrodnu zajednicu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	II – III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Imenovane su kontakt osobe u javnim zdravstvenim ustanovama za LGBTI pitanja. U kliničkom centru Crne Gore, Institutu za javno zdravlje, Opštim bolnicama i Domovima zdravlja, te Ministarstvu zdravlja, znači na svim nivoima zdravstvene zaštite.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.5	Definisati kriterijume za pokrivanje troškova promjene pola iz medicinskih razloga, pripremiti i usvojiti Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola u saradnji sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Definisani kriterijumi za pokrivanje troškova promjene pola iz medicinskih razloga, pripremljen Pravilnik o utvrđivanju

	medicinskih razloga za promjenu pola.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Pravilnik o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola je usvojen u novembru 2014.g.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja.
AKTIVNOST 1.1.6	Promovisati sigurno seksualno ponašanje, uključujući distribuciju odgovarajućeg materijala i informacija u vezi s prevencijom i zaštitom.
Indikator rezultata:	Promovisano sigurno seksualno ponašanje, distribuiran odgovarajući materijal i informacije u vezi s prevencijom i zaštitom.
Odgovorna institucija:	Institut za javno zdravlje i javne zdravstvene ustanove.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U saradnji sa NVO sektorom je pripremljen priručnik „Doktor, pacijent, razumijevanje“ i pamfleti o inkluzivnosti kojima se promoviše nediskriminacija u sektoru zdravstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i donatorska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.7	Implementacija Pravilnika o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola uz interno vođenje evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola.
Indikator rezultata:	U skladu sa Zakonom o socijalnom osiguranju i Pravilnikom o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, obezbjediće se interna evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola koje su dobile odobrenje Fonda za zdravstveno osiguranje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i Fondom za zdravstveno osiguranje.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Redovno praćenje zainteresovanih za promjenu pola i postupka dobijanja odobrenja kroz interne protokole Fonda za zdravstveno osiguranje o podnijetim zahtjevima za dobijanje odobrenja za promjenu pola.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.8	Implementacija Pravilnika o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola uz interno vođenje evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola.
Indikator rezultata:	U skladu sa Zakonom o socijalnom osiguranju i Pravilnikom

	o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, obezbjediće se interna evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola koje su dobile odobrenje Fonda za zdravstveno osiguranje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i Fondom za zdravstveno osiguranje.
Planirani period realizacije:	III kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Redovno praćenje, kroz interne protokole Fonda za zdravstveno osiguranje, podnijetih zahtjeva za dobijanje odobrenja za promjenu pola. Izvršena jedna promjena pola o trošku države u skladu sa Zконом o zdravstvenom osiguranju, a dva lica su u postupku utvrđivanja medicinskih indikacija za promjenu pola, uz interne evidencije Fonda za zdravstveno osiguranje CG.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.9	Implementacija Pravilnika o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola i interno vođenje evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola.
Indikator rezultata:	U skladu sa Zakonom o socijalnom osiguranju i Pravilnikom o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, obezbjediće se interna evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola koje su dobile odobrenje Fonda za zdravstveno osiguranje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i Fondom za zdravstveno osiguranje.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Redovno praćenje, kroz interne protokole Fonda za zdravstveno osiguranje, podnijetih zahtjeva za dobijanje odobrenja za promjenu pola.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.10	Implementacija Pravilnika o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola i interno vođenje evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola.
Indikator rezultata:	U skladu sa Zakonom o socijalnom osiguranju i Pravilnikom o utvrđivanju medicinskih razloga za promjenu pola, obezbjediće se interna evidencija o osobama zainteresovanim za promjenu pola koje su dobile odobrenje Fonda za zdravstveno osiguranje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i Fondom za zdravstveno osiguranje.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2018. godine

Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Sve zainteresovane osobe za promjenu pola moraju sprovesti procedure u skladu sa donešenim pravilnikom, do sada je izvršena jedna promjena pola, koja je iz budžeta Fonda za zdravstveno osiguranje finansirana sa 10000 eura bez učešća osiguranika, dok su dva pripadnika LGBTI zajednice u proceduri za utvrđivanje medicinskih indikacija za promjenu pola.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja.
MJERA 2.1: <i>Jačati kapacitete zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i kontinuirano unapređivati servis za rad sa LGBTI zajednicom.</i>	
Indikator rezultata: <i>Ojačani kapaciteti zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unaprijeđen servis za rad sa LGBTI Zajednicom.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Jačati kapacitete zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unapređivati servis za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Ojačani kapaciteti zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unaprijeđen servis za rad sa LGBTI zajednicom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održane su tri radionice u saradnji sa NVO sektorom. Radionicama je prisustvovalo preko 30 učesnika po radionici. Predavanja su održali predstavnici Instituta za javno zdravlje i predstavnici NVO sektora.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i donatorska sredstva.
AKTIVNOST 2.1.2	Jačati kapacitete zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unapređivati servis za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Ojačani kapaciteti zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i unaprijeđen servis za rad sa LGBTI zajednicom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 29. i 30. maja 2014.g. u Podgorici je održana TAIEX radionica za obuku zdravstvenih radnika u javnom zdravstvenom sistemu, za rad sa LGBTI osobama, u organizaciji Ministarstva zdravlja. Obuku su sproveli eksperti EK i predstavnik Savjeta Evrope uz učešće predstavnika NVO-a. Obuku su prošli 42 zdravstvena radnika.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK

AKTIVNOST 2.1.3	Jačanje kapaciteta zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja za unapređenje servisa za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Odobrovanje studijske posjete nekoj od zemalja članica EU preko TAIEX programa.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	III kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	NVO Juventas je u saradnji sa NVO SOS Podgorica i koalicijom NVO „Za društvene promjene“, u okviru realizacije projekta ubrzanje razvoja zajednice – SPEED UP, koji je podržan od strane EK, organizovao okrugli sto „Prava pacijenata u teoriji i praksi“, jula mjeseca 2015.godine, Institut za javno zdravlje preko svojih predstavnika uzeo učešće u debati sa posebnim osvrtom na dostupnost zdravstvene zaštite LGBTI pacijenata i njihovih prava. Takođe, Institut za javno zdravlje je organizovao edukaciju u 10 domova zdravlja, na temu „Stavovi zdravstvenih radnika u odnosu na HIV osobe“ (uključujući LGBTI osobe). Edukovana su 156 zdravstvena radnika.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva JZU i donatorska sredstva
AKTIVNOST 2.1.4	Priprema vodiča i brošura o pravima LGBTI osoba u saradnji sa NVO sektorom.
Indikator rezultata:	Vodič i brošura distribuirani svim javnim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori u saradnji sa NVO sektorom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja i javne zdravstvene ustanove.
Planirani period realizacije:	I kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U saradnji sa NVO Juvetas pripremljen je Priručnik na temu prava LGBTI osoba i informativni pamfleti kojima se promoviše antidiskriminacija po svim osnovama, uključujući i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, koji su distribuirani svim javnim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori. U zgradi Ministarstva zdravlja pamfleti istaknuti na vidna mjesta. Takođe, NVO Juventas pripremio Vodič za dobijanje zdravstvenih usluga za korisnike – osiguranike LGBTI populacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i sredstva NVO-a (400 EUR)
AKTIVNOST 2.1.5	Jačanje kapaciteta zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja za unapređenje servisa za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Obezbeđenje odgovarajuće dostupnosti dobijanja zdravstvenih usluga LGBTI populacije bez bilo kog oblika diskriminacije, a u cilju poštovanja ljudskih prava i prava

	korisnika zdravstvenih usluga u skladu sa propisima u sistemu zdravstva i međunarodnim pravilima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U saradnji sa NVO Juventas i NVO Kvir Montenegro, u periodu od 02 do 04. decembra 2016.godine, održana je radionica za obuku zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika iz svih javnih zdravstvenih ustanova, predstavnika Ministarstva zdravlja i NVO sektora. Obuku je pohađalo 23 zdravstvena radnika i zdravstvenih saradnika.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a
AKTIVNOST 2.1.6	Priprema vodiča i brošura o pravima LGBTI osoba u saradnji sa NVO sektorom.
Indikator rezultata:	Vodič i brošura o pravima LGBTI osoba distribuirani svim javnim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori u saradnji sa NVO sektorom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U saradnji sa NVO sektorom (Kvir Montenegro i Jujventas), pripremljene su brošure pod nazivom: „Rod je u glavi“, „Slavimo ljudsku različitost“, „Samo svoj obraz pravi“, „Svako prati svoj put“, „Svi se drugačije razvijamo“, sa ciljem posmatranja rodne raznolikosti sa aspekta ljudskih prava i sloboda, i samim tim obezbjeđivanje prava i sloboda svim građanima pod jednakim uslovima, bez diskriminacije. Brošure i panfleti distribuirane su svim zdravstvenim ustanovama u javnom sektoru.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a
AKTIVNOST 2.1.7	Jačanje kapaciteta zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja za unapređenje servisa za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Adekvatno pružanje zdravstvenih usluga osiguranicima LGBTI populacije sa bezbjednošću od bilo kog oblika diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održane su tri radionice u saradnji sa NVO sektorom.

	Radionicama je prisustvovalo preko 30 učesnika po radionici. Predavanja su održali predstavnici Instituta za javno zdravlje i predstavnici NVO sektora.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja.
AKTIVNOST 2.1.8	Priprema vodiča i brošura o pravima LGBTI osoba u saradnji sa NVO sektorom.
Indikator rezultata:	Vodič i brošura o pravima LGBTI osoba distribuirani svim javnim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori u saradnji sa NVO sektorom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	III kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U saradnji sa NVO Juventas, pripremljen je priručnik „DOKTOR PACIJENT RAZUMIJEVANJE“ koji je distribuiran svim zdravstvenim ustanovama; takođe u saradnji sa NVO Juventas i NVO Kvir Montenegro, pripremljene su brošure i panfleti koji su takođe distribuirani zdravstvenim ustanovama i ista dokumenta su dostupna zaposlenima u Ministarstvu zdravlja i istaknuta na vidna mjesta službenih prostorija.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva NVO-a
AKTIVNOST 2.1.9	Održavanje edukativnih radionica za zdravstvene radnike i zdravstvene saradnike u saradnji sa NVO asocijacijama, koje se bave zaštitom prava LGBTI populacije.
Indikator rezultata:	Kroz edukativne radionice zdravstvenim radnicima i saradnicima je približen značaj zdravstvenih usluga pruženih LGBTI populaciji i odnos zdravstvenih radnika prema LGBTI osobama, kroz stvaranje uslova za pružanje zdravstvenih usluga bez bilo kog oblika diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Edukativne radionice sa zdravstvenim radnicima i zdravstvenim saradnicima u saradnji sa NVO sektorom, organizovale su NVO asocijacije i Institut za javno zdravlje, a edukacija se odnosila na sektor zdravlja, odnosno zaposlene u sektoru zdravlja i kontakt osobe u Ministarstvu zdravlja. Cilj edukacije je bio upoznavanje zaposlenih u sektoru zdravstva sa pravima i zaštitom LGBTI populacije i posebnom senzibilnošću u pružanju zdravstvenih usluga LGBTI osobama.

	Održane tri radionice u saradnji sa NVO sektorom, radionicama prisustvovalo preko 30 učesnika po radionici, predavanja održali predstavnici Instituta za javno zdravlje i predstavnici NVO sektora u Budvi. Dana 29. i 30. maja tekuće godine u Podgorici održana TAIEX radionica na temu obuka zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika u javnom zdravstvenom sistemu u organizaciji Ministarstva zdravlja. Obuku sprovedi eksperti Evropske unije i predstavnik Savjeta Evrope angažovani preko TAIEX-a. Radionici prisustvovali zaposleni u Ministarstvu zdravlja, javnih zdravstvenih ustanova na svim nivoima zdravstvene zaštite i predstavnici NVO sektora. Na radionici između ostalog, prezentovana Strategija za unapređenje života LGBT osoba i zdravstveni sistem Crne Gore sa posebnim akcentom na normativni mehanizam protiv bilo kog oblika diskriminacije LGBT osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	TAIEX Program EK
AKTIVNOST 2.1.10	Jačanje kapaciteta zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja za unapređenje servisa za rad sa LGBTI zajednicom.
Indikator rezultata:	Adekvatno pružanje zdravstvenih usluga osiguranicima LGBTI populacije sa bezbjednošću od bilo kog oblika diskriminacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I kvartal 2018.godine
Status realizacije:	 A
Obrazloženje:	Sve usluge u zdravstvenom sistemu se, bez obzira na različitosti, pa i za LGBTI zajednicu, pružaju bez bilo kog obilka diskriminacije zbog različitosti, jer sistem prepoznaje građanina, osiguranika, pacijenta i korisnika zdravstvenih usluga.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja.
MJERA 3.1: <i>Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom potpisivanjem sporazuma o saradnji i razvoj zajedničkih inicijativa.</i>	
Indikator rezultata:	1. Potpisan sporazum o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa sa LGBTI zajednicom. 2. Uključeni predstavnici LGBTI zajednice u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
AKTIVNOST 3.1.1	Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom potpisivanjem sporazuma o saradnji i razvoj zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Potpisan sporazum o saradnji i definisane zajedničke inicijative.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno

	zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	II – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo zdravlja je u decembru 2013.g. potpisalo Memorandum o saradnji sa NVO LGBT Forumom Progres. Memorandumom je predviđeno unapređenje saradnje u aktivnostima koje ova nevladina organizacija realizuje u okviru svojih projekata, uz poštovanje principa i ciljeva na kojima se zasniva Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba za period 2013. – 2018.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.2	Uključiti LGBTI predstavnike u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu, a posebno u pripremi pravilnika o promjeni pola iz medicinskih razloga.
Indikator rezultata:	Uključeni LGBTI predstavnici u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U procese su uključene sledeće NVO organizacije: NVO Forum Progress, NVO Juventas i NVO Kvir Montenegro.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja
AKTIVNOST 3.1.3	Institucionalizovati odnose zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom, kroz potpisivanje sporazuma o saradnji i razvijanje zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Potpisan sporazum o saradnji i definisane zajedničke inicijative sa Ministarstvom zdravlja.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U 2014. godini je potpisan Memorandum o saradnji Ministarstva zdravlja sa NVO Kvir Montenegro i NVO Juventas u cilju unapređenja poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba u sistemu zdravstva, a 2016. godine sa zdravstvenim ustanovama.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.4	Uključiti LGBTI predstavnike u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za

	LGBTI zajednicu, a posebno u pripremi pravilnika o promjeni pola iz medicinskih razloga.
Indikator rezultata:	Uključeni LGBTI predstavnici u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovane su konsultacije sa predstavnicima NVO-a uljučenim u rad Radne grupe za izradu Pravilnika o kriterijumima za promjenu pola iz medicinskih razloga.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja
AKTIVNOST 3.1.5	Institucionalizacija odnosa zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom kroz potpisivanje Memoranduma o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Zajedničkom saradnjom i razumijevanjem uz potpisivanje Memoranduma o saradnji stvoriće se uslovi za regulisanje obostranih prava i obaveza između javnih zdravstvenih ustanova i NVO sektora.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje.
Planirani period realizacije:	II kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Potpisani Memorandumi o saradnji sa NVO Kvir Montenegro i NVO Juventas sa zdravstvenim ustanovama i Ministarstvom zdravlja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i javnih zdravstvenih ustanova.
AKTIVNOST 3.1.6	Ulučivanje LGBTI predstavnika u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
Indikator rezultata:	Zajedničke aktivnosti učiniće da NVO sektor u svakom trenutku ima odgovarajuće informacije, predloge sugestije, te da razmjenom mišljenja i zajedničkim radom svakako doprinosi poboljšanju kvaliteta života LGBTI populacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	NVO sektor je uključen u donošenje odluka, konsultacije i implementaciju propisa iz sektora zdravstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja i javnih zdravstvenih ustanova.

AKTIVNOST 3.1.7	Institucionalizacija odnosa zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom kroz potpisivanje Memoranduma o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Zajedničkom saradnjom i razumijevanjem uz potpisivanje Memoranduma o saradnji stvoriće se uslovi za regulisanje obostranih prava i obaveza između javnih zdravstvenih ustanova i NVO sektora.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	II kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Potpisani su Memorandum o saradnji NVO Kvir Montenegro i NVO Juventas sa zdravstvenim ustanovama i Ministarstvom zdravlja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja, Instituta za javno zdravlje i javnih zdravstvenih ustanova.
AKTIVNOST 3.1.8	Uključivanje LGBTI predstavnika u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
Indikator rezultata:	Zajedničke aktivnosti učiniće da NVO sektor u svakom trenutku ima odgovarajuće informacije, predloge sugestije, te da razmjenom mišljenja i zajedničkim radom svakako doprinosi poboljšanju kvaliteta života LGBTI populacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	NVO sektor je uključen u donošenje odluka, konsultacije i implementaciju propisa iz sektora zdravstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja, Instituta za javno zdravlje i javnih zdravstvenih ustanova.
AKTIVNOST 3.1.9	Institucionalizacija odnosa zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom kroz potpisivanje Memoranduma o saradnji i razvijanju zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Zajedničkom saradnjom i razumijevanjem, uz potpisivanje Memoranduma o saradnji, stvoriće se uslovi za regulisanje obostranih prava i obaveza između javnih zdravstvenih ustanova i NVO sektora, bez obzira što je sa jednim brojem javnih zdravstvenih ustanova potpisan Memorandum.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	II kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	NVO sektor je uključen u donošenje odluka, konsultacije i

	implementaciju propisa iz sektora zdravstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 3.1.10	Uljučivanje LGBTI predstavnika u proces konsultovanja i donošenja odluka u vezi sa svim pitanjima od interesa za LGBTI zajednicu.
Indikator rezultata:	Zajedničke aktivnosti učiniće da NVO sektor u svakom trenutku ima odgovarajuće informacije, predloge, sugestije, te da razmjenom mišljenja i zajedničkim radom svakako doprinosi poboljšanju kvaliteta života LGBTI populacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	NVO sektor je uključen u donošenje odluka, konsultacije i implementaciju propisa iz sektora zdravstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva zdravlja.
AKTIVNOST 3.1.11	Institucionalizacija odnosa zdravstvenih vlasti sa LGBTI zajednicom kroz potpisivanje Memoranduma o saradnji i razvijanje zajedničkih inicijativa.
Indikator rezultata:	Zajedničkom saradnjom i razumijevanjem, uz potpisivanje Memoranduma o saradnji, stvoriće se uslovi za regulisanje obostranih prava i obaveza između javnih zdravstvenih ustanova i NVO sektora, bez obzira što je sa jednim brojem javnih zdravstvenih ustanova potpisan Memorandum.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo zdravlja u saradnji sa javnim zdravstvenim ustanovama.
Planirani period realizacije:	II kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Potpisani su Memorandumi o saradnji NVO Kvir Montenegro i NVO Juventas sa zdravstvenim ustanovama i Ministarstvom zdravlja.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.

OBLAST: Mediji.
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Unaprijediti društvenu toleranciju i poštovanje ljudskih prava i kapacitete medija za praćenje LGBTI problematike.</i>
Indikator uticaja: <i>1.Sprovedena kampanja i povećan stepen svijesti građana iz oblasti ljudskih prava LGBTI osoba. 2.Ojačani kapaciteti i unaprijeđeno znanje novinara, urednika i osoblja Internet portala</i>

<i>(medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBTI prava.</i>	
MJERA 1.1: <i>Sprovoditi kampanju za podizanje svijesti u medijima koja promoviše standarde iz oblasti ljudskih prava LGBTI osoba, širiti znanje o njima i jačati razumijevanje problematike LGBTI prava (javne kampanje, promotivni audiovizuelni spotovi i radio džinglovi).</i>	
Indikator rezultata: <i>Sprovedena kampanja i povećan stepen svijesti građana iz oblasti ljudskih prava LGBTI osoba.</i>	
AKTIVNOST 1.1.1	Snimiti audio-vizuelni spot i radio džingl u cilju promocije nediskriminatornog odnosa u medijima u kontekstu izvještavanja o temama koje tretiraju LGBTI zajednicu.
Indikator rezultata:	Pripremljen, izrađen, promovisan i distribuiran audio-vizuelni spot i radio džingl.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	II – III kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, inserciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava – 20 000 EUR
AKTIVNOST 1.1.2 AKTIVNOST 1.1.3	Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja. Podizanje svijesti u društvu na teme vezane za LGBTI osobe, kako bi se obezbjedila tolerancija i kvalitetniji život LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, inserciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I – III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kampanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava pod sloganom “Podržavam, poštujem, štitim, zastupam ČOVJEKA!”. Kampanja je realizovana u I kvartalu 2014.g. postavljanjem bilborda na ključnim lokacijama u Crnoj Gori, štampanjem flajera i objavama u dnevnim novinama, kao i emitovanjem spota i radio džingla na radio i TV stanicama širom Crne Gore.

Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava – 20 000 EUR
AKTIVNOST 1.1.4	Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja.
Indikator rezultata:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, insertaciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Kampanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava pod sloganom “Poštuj različitost! Odbaci diskriminaciju! Prihvati čovjeka! je realizovana u periodu avgust - septembar 2015.g. postavljanjem bilborda na ključnim lokacijama u Crnoj Gori, štampanjem flajera i objavama u dnevnim novinama, kao i emitovanjem spota i radio džingla na radio i TV stanicama širom Crne Gore.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava – 20 000 EUR
AKTIVNOST 1.1.5	Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja.
Indikator rezultata:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, insertaciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	III – IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u 2016. godini realizovalo medijsku kampanju pod sloganom „Ima li razlike? – Podrži jednakost.“, i u jednom svom segmentu obuhvatila je LGBTI tematiku. Kampanja je obuhvatila emitovanje TV video spota, emitovanje radijskog džingla, objavljivanje novinskog oglasa kojim se promoviše zabrana diskriminacije kroz dnevne novine, insertaciju flajera (prilagođen i osobama sa oštećenim vidom) kroz tiraž dnevnih novina, i postavljanje plakata na mreži bilobrdra na najfrekventnijim saobraćajnicama u Crnoj Gori.
Utrošena sredstva sa izvorom	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i

finansiranja:	manjinska prava – 20 000 EUR
AKTIVNOST 1.1.6	Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja.
Indikator rezultata:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, insertaciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Zbog kašnjenja u realizaciji tenderske procedure za izbor Agencije koja je trebalo da uradi vizuelni identitet i materijale za kampanju, prolongirana je realizacije aktivnosti. Media plan za medijsku kampanju o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja rađen je krajem 2017. i početkom 2018. godine. Iz tih razloga, realizacija kampanje je pomjerena za 2018. godinu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.7	Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja.
Indikator rezultata:	Realizovana medijska kampanja prema media-planu koji je sadržao emitovanje TV spotova i radijskih džinglova, objavljivanje novinskih oglasa u dnevnim novinama, insertaciju flajera kroz tiraž dnevnih novina i postavljanje plakata na mreži bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizacija medijske kampanje, na crnogorskom i albanskom jeziku, pod sloganom „Svi zajedno za jednakost“ počela je 15.06.2018. godine i trajala je 60 dana, a obuhvatala je: emitovanje TV-spotova emitovanje radijskog džingla, oglašavanje novinskih oglasa, insertaciju flajera sa Brajovim pismom kroz tiraž dvije novine (2 puta po 5000 flajera) i oglašavanje sadržaja kampanje na 20 bilborda na najfrekventnijim saobraćajnicama u svim djelovima Crne Gore.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva za ljudska i manjinska prava – 20 000 EUR

MJERA 1.2: <i>Jačati kapacitete novinara i urednika i osoblja Internet portala (medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBTI prava i unapređivati znanja o standardima i razumijevanju problematike LGBTI prava.</i>	
Indikator rezultata: <i>Ojačani kapaciteti i unaprijeđeno znanje novinara, urednika i osoblja Internet portala (medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBTI prava.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Edukacija predstavnika medija o senzibilisnom pristupu u izvještavanju o LGBTI tematici.
Indikator rezultata:	Broj edukovanih predstavnika štampanih i audio vizuelnih medija u Crnoj Gori.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Savjetom Evrope.
Planirani period realizacije:	I kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, u saradnji sa SOGI jedinicom Savjeta evrope, realizovalo 3. marta 2017.g. u Podgorici, trening na temu „Medijska promocija Zakona o registrovanom partnerstvu – izvještavanje na efikasan i korektan način“. Cilj treninga je bio da se predstavnici medijskih kuća u Crnoj Gori informišu na koji način treba izvještavati o LGBTI tematici, a da se pri tome obezbjedi senzibilan pristup prema pripadnicima LGBTI populacije tokom informisanja javnosti, te poštovanje ljudskih prava LGBTI osoba. Polaznici treninga su bili zaposleni u nacionalnim i lokalnim medijima u Crnoj Gori, te predstavnici NVO-a.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva

OBLAST: Sport.
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu, sportski život i aktivnosti u LGBTI zajednici.</i>
Indikator uticaja: <i>1.Sprovedeno istraživanje o homofobiji i transfobiji u sportu.</i> <i>2.Uspostavljeni dijalog i saradnja LGBTI zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.</i> <i>3.Definisane smjernice i podrška sportskim programima u razvijanju borbe protiv diskriminacije.</i>
OPERATIVNI CILJ 2. <i>Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive pri razvoju sportske politike i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.</i>
Indikator uticaja: <i>1.Sprovedeno istraživanje o uticaju sportske okoline na pojedince i manjinske grupe u vezi s njihovom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom.</i>

2.Sprovedeno istraživanje o pozitivnim uticajima osnaživanja LGBTI osoba u LGBTI sportskim klubovima.	
3.Definisane smjernice i podrška sportskim programima i aktivnostima LGBTI osoba, organizacija i klubova.	
MJERA 1.1: Podsticati dijalog i saradnju LGBTI zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.	
Indikator rezultata: Uspostavljeni dijalog i saradnja LGBTI zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.	
AKTIVNOST 1.1.1	Uspostaviti dijalog i saradnju LGBTI zajednice i Crnogorskog olimpijskog komiteta u cilju razvoja aktivnosti i podizanja svijesti u borbi protiv homofobije, transfobije i diskriminacije na sportskim događajima, uključujući i razvoj LGBTI sportskih programa.
Indikator rezultata:	Uspostavljena saradnja i uslovi za razvoj dijaloga sa Crnogorskim olimpijskim komitetom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta (Uprava za mlade i sport) u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Crnogorskim olimpijskim komitetom.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Nije održan sastanak između predstavnika Ministarstva sporta (Uprave za mlade i sport), Ministarstva za ljudska i manjinska prava i LGBTI zajednice.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
MJERA 1.2: Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu.	
Indikator rezultata: 1.Sprovedeno istraživanje o homofobiji i transfobiji u sportu. 2.Definisane smjernice i podrška u razvijanju borbe protiv diskriminacije.	
AKTIVNOST 1.2.1	Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu.
Indikator rezultata:	Istaknuti baneri „Ne mržnji“ kao dio kampanje „Suzbijanje govora mržnje na internetu“ na studentskim sportskim takmičenjima. Produkovana video poruka kako studenti i navijači vide govor mržnje. Štampane promotivne majce za sve ekipe iz studentskih sportskih takmičenja.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta (Uprava za mlade i sport).
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Istaknuti baneri „Ne mržnji“ kao dio kampanje „Suzbijanje govora mržnje na internetu“ na studentskim sportskim takmičenjima. Produkovana video poruka kako studenti i navijači vide govor mržnje. Štampane promotivne majce za sve ekipe iz studentskih sportskih takmičenja.

Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva sporta (Uprave za mlade i sport) 1500 EUR
AKTIVNOST 1.2.2	Organizovanje konferencije na temu: „Unapređenje borbe protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu“.
Indikator rezultata:	Organizovana konferencija sa sportskim savezima na temu: „Unapređenje borbe protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu“.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta (Uprava za mlade i sport)
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost nije realizovana zbog nedostatka finansijskih sredstava.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.2.3	Edukacija predstavnika nacionalnih sportskih saveza o pravima LGBTI populacije i zabrani diskriminacije u sportu.
Indikator rezultata:	Broj održanih radionica o pravima LGBTI populacije i zabrani diskriminacije u sportu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta u saradnji sa NVO-ima i nacionalnim sportskim savezima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Proces usklađivanja rada, organizacije i opštih akata sportskih organizacija sa Zakonom o sportu (Sl. list CG br .44/18) započet je u novembru 2018. godine, što je odložilo realizaciju predmetne mjere, obzirom da rad i funkcionisanje sportskih organizacija mora biti usklađeno sa novim Zakonom o sportu. Nastojaće se da navedena mjera bude realizovana u saradnji sa najvećim sportskim savezima iz I kategorije sportova, tokom 2019. godine, a nakon završetka procesa usklađivanja rada, organizacije i akata sportskih organizacija (nacionalnih sportskih saveza i klubova) sa Zakonom o sportu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
MJERA 1.3: <i>Podržavati sportske saveze, klubove i navijačke grupe pri razvoju aktivnosti podizanja svijesti o diskriminaciji LGBTI osoba i osuđivanju ispoljavanja netolerancije i nasilja prema njima.</i>	
Indikator rezultata: <i>Definisane smjernice i podrška u razvijanju borbe protiv diskriminacije.</i>	
AKTIVNOST 1.3.1	Prevesti i štampati priručnik Savjeta Evrope „LGBTI Inclusion through sport“.
Indikator rezultata:	Preveden i štampan priručnik Savjeta Evrope: „LGBTI inkluzija kroz sport“.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta u saradnji sa Crnogorskim olimpijskim

	komitetom.
Planirani period realizacije:	I – II kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Realizovan je prevod i štampa priručnika Savjeta Evrope „LGBTI Inclusion through sport“.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Sredstva iz projekta NVO LGBT Forum Progres.
AKTIVNOST 1.3.2	Distribuirati priručnik „LGBTI inkluzija kroz sport“ prema sportskim savezima, klubovima i udruženjima.
Indikator rezultata:	Distribuirano najmanje 1000 primjeraka priručnika prema sportskim asocijacijama, savezima i klubovima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta
Planirani period realizacije:	III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Distribuirano 1000 primjeraka priručnika prema sportskim asocijacijama, savezima i klubovima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.3.3	Suzbijanje govora mržnje na internetu - Prevesti priručnik Savjeta Evrope: „Suzbijanje govora mržnje na internetu kroz edukaciju o ljudskim pravima“.
Indikator rezultata:	Preveden priručnik Savjeta Evrope: „Suzbijanje govora mržnje na internetu kroz edukaciju o ljudskim pravima“.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta (Uprava za mlade i sport)
Planirani period realizacije:	I – II kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Prevedn je priručnik Savjeta Evrope: „Suzbijanje govora mržnje na internetu kroz edukaciju o ljudskim pravima“, koji je prije svega namijenjen civilnom sektoru u cilju obuke šire populacije o ljudskim pravima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva sporta (Uprava za mlade i sport) 2000 EUR
AKTIVNOST 1.3.4	Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu. - Organizovati trening za trenere koji će stečena znanja prenositi kroz obrazovanje mladih ljudi i promovisanje vrijednosti ljudskih prava.
Indikator rezultata:	Organizovan trening za najmanje 10 trenera.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta (Uprava za mlade i sport)
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Projekat NVO FORUM MNE i Ministarstva sporta (Uprave za mlade i sport), koji se odnosi na prevod Priručnika „Suzbijanje govora mržnje na internetu kroz edukaciju o

	ljudskim pravima“ i obuke 10 trenera financiran je od strane Evropske omladinske fondacije. Učešće Uprave za mlade i sport u ovom projektu se odnosilo na plaćanje prevođenja priručnika, što je jasno iskazano i u prethodnoj mjeri gdje se vide iskazana sredstva.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Savjet Evrope - Evropska omladinska fondacija 8000 EUR
MJERA 2.1: <i>Podržavati LGBTI perspektivu pri razvoju strateških programskih dokumenata i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.</i>	
Indikator rezultata: <i>Sprovedeno istraživanje o uticaju sportske okoline na pojedince i manjinske grupe u vezi s njihovom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom.</i>	
Nisu planirane aktivnosti u okviru ove mjere u godišnjim akcionim planovima za implementaciju Strategije.	
MJERA 2.2: <i>Razvijati sportske programe LGBTI osoba i organizacija na domaćem i međunarodnom nivou.</i>	
Indikator rezultata: <i>1. Definisanje smjernice i podrška sportskim programima i aktivnostima LGBTI osoba, organizacija i klubova.</i> <i>2. Sprovedeno istraživanje o pozitivnim uticajima osnaživanja LGBTI osoba u LGBTI sportskim klubovima.</i>	
AKTIVNOST 3.1.1	Uključenje LGBTI osoba u pripremi i organizaciji nacionalnih i međunarodnih sportskih takmičenja.
Indikator rezultata:	Izbor LGBTI osoba u organizaciona tijela i odbore sportskih manifestacija.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Prepoznat je „visok stepen“ nezainteresovanosti LGBTI osoba, tako da je to i otežalo preduzimanje konkretnih koraka kako bi se ova aktivnost ispunila. Prilikom održavanja Svjetskog juniorskog prvenstva u vaterpolu je javno objavljen poziv volonterima da učestvuju u ovoj sportskoj manifestaciji, i tom prilikom nije bilo prijavljenih LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 3.1.2	Uključenje LGBTI osoba u rad nacionalnih sportskih saveza, kroz predlog, vezano za pripreme nacionalnih i međunarodnih takmičenja.
Indikator rezultata:	Nedvosmislene i jasne informacije o uključenju LGBTI osoba u rad Nacionalnih saveza.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo sporta.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Mjeru je kreirala Uprava za mlade i sport, bivši organ uprave.

	Navedena mjera je po automatizmu, bez konsultacija dodijeljena Ministarstvu sporta. Kako bi se došlo do podataka o realizaciji, Ministarstvo sporta se obratilo nacionalnim sportskim savezima, sa zahtjevom za povratnu informaciju o tome da li su sportski savezi u svoj rad uključivali organizacije koje se bave pravima LGBTI osoba. Odgovore smo dobili od 9 nacionalnih sportskih saveza, koji su u istima naveli da u svoj rad nisu uključivali navedene organizacije, kao i to da sa predmetnom mjerom određeni broj saveza nije bio upoznat.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a

OBLAST: Ekonomski rast i LGBTI turizam.	
OPERATIVNI CILJ 1. <i>Promovisati Crnu Goru kao bezbjednu i otvorenu destinaciju i doprinositi njenom prepoznavanju na LGBTI turističkom tržištu.</i>	
Indikator uticaja: <i>1. Definisanje nacionalne mogućnosti u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.</i> <i>2. Urađene analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.</i>	
OPERATIVNI CILJ 2. <i>Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive kod turističke privrede.</i>	
Indikator uticaja: <i>1. Urađene analize i ojačana intersektorska povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji razvoja LGBTI turizma.</i> <i>2. Razvijeni specifični programski kapaciteti turističke privrede u vezi s LGBTI turističkim proizvodom.</i> <i>3. Razvijeni kapaciteti civilnog društva u vezi s LGBTI turističkim proizvodom.</i>	
MJERA 1.1: <i>Ravijati znanje o LGBTI turističkom tržištu i definisati nacionalne mogućnosti.</i>	
Indikator rezultata: <i>Definisane nacionalne mogućnosti u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.</i>	
AKTIVNOST 1.1.1	Uspostaviti dijalog, planirati i definisati početne potencijalne efekte od LGBTI turizma, uključujući turističku industriju.
Indikator rezultata:	Uspostavljen dijalog i definisane početne smjernice potencijalnih efekata od LGBTI turizma.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održan je sastanak generalne direktorice Direktorata za upravljanje turističkom destinacijom Željkom Radak Kukavičić sa: Predragom Tomovićem, predsjednikom Programskog odbora za turizam, Stevanom Milivojevićem, članom PO i izvršnim direktorom LGBTI Foruma Progres, Antonelom Balić članicom PO, Markom Boškovićem članom PO i izvršnim direktorom Global travel-a i Aleksandrom Sašom Zekovićem članom PO. Na sastanku je razgovarano o

	akreditovanju gej frendli ugostiteljskih objekata i hotela i data je preporuka, jer nisu postojale zakonske smetnje, da se, shodno međunarodnim iskustvima i kroz članstvo u međunarodnim asocijacijama, to radi preko specijalizovane nevladine organizacije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.2	Nastavak aktivnosti na doprinosu prepoznavanja Crne Gore na LGBTI tržištu.
Indikator rezultata:	Unapređenje turističke ponude i ekonomski rast zemlje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa Nacionalnom turističkom organizacijom.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.3	Nastavak promocije Crne gore kao bezbjedne i otvorene destinacije.
Indikator rezultata:	Rast broja LGBTI turista koji će posjetiti Crnu Goru.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa Nacionalnom turističkom organizacijom.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.1.4	Promocija Crne gore kao bezbjedne i otvorene destinacije.
Indikator rezultata:	Povećano interesovanje LGBTI osoba za Crnu Goru kao turističku destinaciju.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	MORT je, u saradnji sa NTO i strateškim partnerima crnogorskog turizma, lokalnim turističkim organizacijama i crnogorskom turističkom privredom, predstavio crnogorsku turističku ponudu na svim značajnim sajmovima u zemlji i inostranstvu. Ponuda za sezonu 2015. je predstavljena na sajmovima u Francuskoj, Srbiji, Velikoj Britaniji, Austriji, Turskoj, Njemačkoj, Rusiji, Danskoj i Poljskoj. Takođe, MORT je bio domaćin VI FREI-a, II konferencije UNWTO o upravljanju destinacijom na mediteranu, a realizovane su i aktivnosti na berzi turizma „COTTM“ u Pekingu, U saradnji sa Turističkom organizacijom Srbije, NTOCG je nastupila i

	na tržištima Azerbejdžana i UAE. Dodatno, u maju 2015. je u Bduvi održan III IDAHO Forum u okviru koga je organizovana i LGBTI Biznis Forum na kome je razmatrano pružanje podrške institucijama i kompanijama u promociji politike različitosti, jednakosti i društvene uključenosti svih na radnom mjestu i u biznisu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva održivog razvoja
AKTIVNOST 1.1.5	Edukacija i podizanje svijesti građana o LGBTI turistima.
Indikator rezultata:	Podignut nivo svijesti crnogorske javnosti prema LGBTI osobama i unapređeno njihovo društveno prihvatanje.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Planirani period realizacije:	II kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 11. septembra 2015. godine održan je sastanak predstavnika MORT-a i LGBTI NVO-, na kome je dogovoreno da se realizaciji mjere pristupi kvalitetno, bez insistiranja na rokovima. Takođe, dogovoreno je da se mjera realizuje u formi okruglog stola na temu „Edukacija i podizanje svijesti građana o LGBTI turizmu“. Iz navedenog razloga, realizacija predmetne mjere je odložena za I kvartal 2016. godine, o čemu su informisani predstavnici LGBTI NVO-a.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva održivog razvoja i turizma
AKTIVNOST 1.1.6	Informator o LGBTI turizmu.
Indikator rezultata:	Stvoren pozitivni ambijent u Crnoj Gori kao turističkoj destinaciji i razvijeno znanje o LGBTI turistima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa nacionalnom i lokalnim turističkim organizacijama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	-Dana 05. oktobra održan je sastanak sa predsjednikom LGBTI Progreses Forum-a. Na sastanku je dostavljen predlog teksta za Informator/Publikaciju o LGBTI turizmu; -Dana 11. novembra 2016. održan je drugi sastanak sa Predsjednikom LGBTI Foruma Progres. Tom prilikom, definisane su nove smjernice u okviru izrade predloga teksta predmetne publikacije, nakon čega je Ministarstvu dostavljen korigovan poredlog teksta Publikacije (05. dec.); -Dana 06. decembra 2016.g. predstavnici Ministarstva su LGBTI Forumu Progres sugerisali dodatne izmjene prethodno

	dostavljenog korigovanog teksta publikacije. Nakon gore navedenih aktivnosti, predstavnici LGBTI Forum Progres-a, trebali su Ministarstvu da upute konačan predlog teksta Publikacije o LGBTI turizmu. Imajući u vidu da, zaključno sa 12. decembrom 2016.g. nije dostavljen predlog teksta za predmetnu publikaciju, nisu stvoreni uslovi da mjera bude realizovana.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Nisu utrošena finansijska sredstva.
AKTIVNOST 1.1.7	Edukacija i podizanje svijesti građana o LGBTI turistima.
Indikator rezultata:	Razvijeno bolje razumijevanje LGBTI osoba kod građana.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa Nacionalnom i lokalnim turističkim organizacijama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	30. mart 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Mjera je realizovana kroz održavanje okruglog stola na temu „Edukacija i podizanje svijesti građana o LGBTI turistima“. Učesnici okruglog stola su bili predstavnici MORT-a sa temom „Crna Gora u turizmu nema nejednakih“, predstavnik MLJMP-a sa temom „Uključivanje crnogorskog društva i podstrek za društvene promjene“, izvršni direktor NVO Foruma Progres sa temom „Međunarodna iskustva i rezultati“, izvršni direktor Montenegro Stars Hotels Group sa temom „LGBTI mogućnosti u Crnoj Gori“, predstavnik NVO Instituta za LGBTI turizma sa temom „Smanjenje otpora javnosti i promocija činjenica i znanja o ljudskim pravima LGBTI osoba“, predstavnik Uprave policije sa temom „Značaj bezbjednosti LGBTI turista u Crnoj gori“, zainteresovana javnost i mediji.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva održivog razvoja i turizma
AKTIVNOST 1.1.8	Promocija, edukacija i podizanje svijesti građana o LGBTI turistima.
Indikator rezultata:	Stvoren pozitivan turistički ambijent u Crnoj Gori za sve turiste. Podignut nivo znanja o LGBTI turistima na regionalnom i međunarodnom tržištu.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa nacionalnom i lokalnim turističkim organizacijama i NVO-ima.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	MORT je, u saradnji sa NTO i strateškim partnerima crnogorskog turizma, lokalnim turističkim organizacijama i

	crnogorskom turističkom privredom, predstavio crnogorsku turističku ponudu na svim značajnim sajmovima u zemlji i regionu. Preduzete aktivnosti su bazirane na kontinuiranoj promociji Crne Gore kao turističke i bezbjedne destinacije koja je otvorena svim gostima pružajući im osjećaj dobrodošlice.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva održivog razvoja i turizma
AKTIVNOST 1.1.9	Izrada LGBTI informatora/publikacije.
Indikator rezultata:	Stvoren pozitivan turistički ambijent u Crnoj Gori kao turističkoj destinaciji i unapređena saradnja sa LGBTI NVO-ima. Prepoznat LGBTI turistički segment.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa NVO LGBTI Forum Progres.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Izrađen je draft publikacije koji je dostavljen Ministarstvu održivog razvoja i turizma na uvid. U tekstu publikacije su uočene nepravilnosti, te da je publikacija preobimna i da treba redukovati tekst. Takođe, publikacija nije bila ažurirana novim podacima, pa je LGBTI Forum Progres preuzeo obavezu korekcije teksta, te da finalnu, lektorisanu verziju dostavi na uvid Ministarstvu. Ova obaveza LGBTI Forum Progres je odložena učešćem u organizaciji Povorke ponosa 2018. godine, pa će se izrada i štampa predmetne publikacije dovršiti u 2019. godini.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva održivog razvoja i turizma – 4 000 EUR
MJERA 1.2: Razvijati bolje razumijevanje o vrijednostima LGBTI turističkog tržišta, kroz analizu tržišta i procjenu potreba.	
Indikator rezultata: Urađene analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta.	
AKTIVNOST 1.2.1	Nastavak aktivnosti na unapređenju razumijevanja LGBTI perspektive kao turističke privrede.
Indikator rezultata:	Unapređeni novi turistički proizvodi prilagođeni zahtjevima LGBTI populacije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo održivog razvoja i turizma u saradnji sa Nacionalnom turističkom organizacijom i turističkom privredom.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a

MJERA 2.1: Jačati intersektorsku povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji analiza i razvoja LGBTI turizma.
Indikator rezultata: Urađene analize i ojačana intersektorska povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji razvoja LGBTI turizma.
Nisu planirane aktivnosti u okviru ove mjere u godišnjim akcionim planovima za implementaciju Strategije.
MJERA 2.2: Izgraditi programske kapacitete turističke privrede i organizacija civilnog društva u vezi s LGBTI turističkim proizvodom.
Indikator rezultata: 1. Razvijeni specifični programski kapaciteti turističke privrede u vezi s LGBTI turističkim proizvodom. 2. Razvijeni kapaciteti civilnog društva u vezi s LGBTI turističkim proizvodom.
Nisu planirane aktivnosti u okviru ove mjere u godišnjim akcionim planovima za implementaciju Strategije.

OBLAST: Međunarodna LGBTI politika.	
OPERATIVNI CILJ 1. Promovisati međunarodne usvojene i ratifikovane standarde zaštite ljudskih prava.	
Indikator učinka: 1. Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije. 2. Uspostavljeni neformalni, povremeni kontakti s LGBTI pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.	
OPERATIVNI CILJ 2. Promovisati principe Džogdžakarta primjene zakona o međunarodnim ljudskim pravima u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.	
Indikator učinka: Publikovani i promovisani principi Džogdžakarta.	
MJERA 1.1: Promovisati međunarodne standarde zaštite ljudskih prava u skladu s međunarodnim dokumentima (konvencijama, ugovorima, poveljama, itd.), čija potpisnica je Crna Gora.	
Indikator rezultata: Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije.	
AKTIVNOST 1.1.1	Sprovođenje aktivnosti na planu ostvarivanja aktivne uloge na međunarodnoj sceni sa ciljem promovisanja i poštovanja osnovnih ljudskih prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Predstavnici Crne Gore su učestvovali u javnim konsultacijama nezavisnog eksperta UN za zaštitu od nasilja i

	diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, održanim u Ženevi 24-25. januara 2017. godine. U okviru 35. sesije Savjeta za ljudska prava, Crna Gora je učestvovala u dijalogu sa nezavisnim ekspertom za zaštitu od nasilja i diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, održanom u Ženevi, 6. juna 2016.. Kao članica Koalicije za jednaka prava (ERC), Crna Gora se pridružila i izjavi Koalicije koja je saopštena tokom dijaloga sa nezavisnim ekspertom. Kao članica Core grupe za prava LGBTI osoba u Njujorku Crna Gora učestvuje u aktivnostima grupe na planu podizanja svijesti, zaštite i promocije prava LGBTI zajednice na globalnom nivou.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
AKTIVNOST 1.1.2	Sprovođenje aktivnosti na planu ostvarivanja aktivne uloge na međunarodnoj sceni sa ciljem promovisanja i poštovanja osnovnih ljudskih prava LGBTI osoba.
Indikator rezultata:	Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2018. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Aktivnost je realizovana kroz učešće predstavnika Crne Gore na sastancima tijela međunarodnih organizacija, inicijativa i nosilaca mandata specijalnih procedura koje se bave predmetnom problematikom.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
MJERA 1.2: <i>Voditi aktivnu politiku na međunarodnoj sceni o poštovanju osnovnih ljudskih prava LGBTI osoba i razvijati i njegovati odnose s LGBTI pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.</i>	
Indikator rezultata: <i>1.Uspostavljena aktivna politika na međunarodnom planu u cilju unapređenja jednakosti i borbe protiv diskriminacije, transfobije i homofobije.</i> <i>2.Uspostavljeni neformalni, povremeni kontakti s LGBTI pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.</i>	
AKTIVNOST 1.2.1	Razvijati i njegovati odnose diplomatsko-konzularnih predstavništava sa LGBTI pokretima.
Indikator rezultata:	Uspostavljeni povremeni kontakti sa LGBTI pokretima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2013. godine
Status realizacije:	

	A
Obrazloženje:	
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	n/a
AKTIVNOST 1.2.2	Razvijanje i njegovanje odnosa diplomatsko-konzularnih predstavništava sa LGBTI pokretima.
Indikator rezultata:	Ostvareni i unaprijeđeni kontakti sa LGBTI pokretima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Ambasada CG u Sloveniji je informaciju o publikovanju knjige „Džogdžakarta principi“ na crnogorskom jeziku i elektronski primjerak iste dostavila sledećim organizacijama u Republici Sloveniji: Društvo DIH - Enakopravni pod mavricio, Društvo Legebitra, Društvo ŠKUC, Amnesty International Slovenije i Mirovnom Inštitutu. U Ambasadi CG u Mađarskoj održan je sastanak crnogorskog ambasadora i Domboš Tomaša - izvršnog direktora LGBT asocijacije (krovna mađarska LGBT organizacija). U Ambasadi CG u Makedoniji održan je sastanak crnogorskog ambasadora sa predstavnicima Helsinškog komiteta i NVO LGBTI Centra za podršku kojima je prezentovana LGBTI politika Vlade CG i uspješno održana Povorka ponosa u CG. Stalna Misija CG pri UN-u je informisala da je CG postala članicom tzv. Core grupe za promociju i zaštitu prava LGBTI osoba. Predstavnici CG su učestvovali na više međunarodnih panela na temu unapređenja ljudskih prava LGBTI osoba.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
AKTIVNOST 1.2.3	Jačanje saradnje sa NVO-ima koje se bave LGBTI pitanjima, kako u zemlji tako i u zemljama u kojima Crna Gora ima diplomatsko-konzularnu mrežu.
Indikator rezultata:	Realizovani sastanci u MVP i u DKP-ima sa LGBTI organizacijama i LGBTI zajednicom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2015. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Dana 25. septembra 2015. godine, u MVPEI, održan sastanak sa predstavnicima tri nevladine organizacije (Crnogorska LGBTIQ asocijacija Kvir Montenegro, LGBTI Forum Progres, Juventas) sa ciljem njihovog upoznavanja sa iskustvima u radu inostranih nevladinih organizacija, sa

	projektima koje su sprovodili u cilju zaštite i promocije prava pripadnika LGBTI populacije, kao i sa prijedlozima za dalje unapređenje prava i položaja LGBTI populacije. Takođe, NVO su upoznate sa željom inostranih NVO za uspostavljanjem saradnje sa crnogorskim nevladinim organizacijama koje se bave LGBTI pitanjima.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
AKTIVNOST 1.2.4	Jačanje saradnje sa NVO-ima koje se bave LGBTI pitanjima, kako u zemlji tako i u zemljama u kojima Crna Gora ima diplomatsko-konzularnu mrežu.
Indikator rezultata:	Realizovani sastanci u MVP i u DKP-ima sa LGBTI organizacijama i LGBTI zajednicom.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2016. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Održani sastanci sa najznačajnijim nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima prava LGBTI zajednice. Sastanke su održale sledeća diplomatska predstavništva Crne Gore: Ambasada Crne Gore u Bugarskoj; Ambasada Crne Gore u Republici Sloveniji; Ambasada Crne Gore u SR Njemačkoj; Ambasada Crne Gore u Republici Albaniji; Ambasada Crne Gore u Mađarskoj; Ambasada Crne Gore u Republici Poljskoj; Ambasada Crne Gore u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije i Sjeverne Irske; Ambasada Crne Gore u Republici Francuskoj; Ambasada Crne Gore u Republici Grčkoj; Ambasada Crne Gore u Republici Austriji. Uspostavljena je komunikacija i održani su sastanci sa ILGA-Europe u Briselu, takođe sa ciljem razmjene iskustava i dobijanja preporuka za unapređenje položaja LGBTI osoba u Crnoj Gori, kao i uspostavljanje komunikacije i održavanje sastanaka sa NVO iz zemalja regiona.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
AKTIVNOST 1.2.5	Jačanje saradnje sa pokretima koji se bave LGBTI pitanjima na Zapadnom Balkanu, Ujedinjenom kraljevstvu, SR Njemačkoj, Kraljevini Holandiji i Malti.
Indikator rezultata:	Uspostavljeni kontakti sa pokretima.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.
Planirani period realizacije:	I – IV kvartal 2017. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	Upućena instrukcija diplomatsko-konzularnim predstavništvima Crne Gore da pribave kontakte i informacije

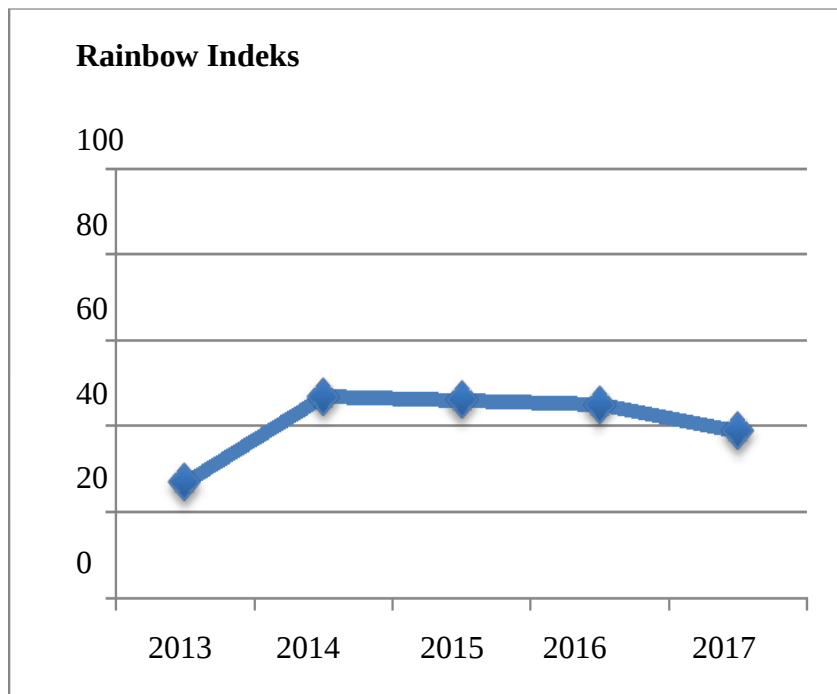
	o aktivnostima najznačajnijih nevladinih organizacija i pokreta koji se bave pitanjima LGBTI na Zapadnom Balkanu, Ujedinjenom Kraljevstvu, SR Njemačkoj, Kraljevini Holandiji i Malti. Crna Gora je ostvarila određen broj kontakata sa pokretima koji se bave pitanjima LGBTI u zemljama u kojima je ova zajednica pokazala interes za saradnjom. MVP je iskazalo spremnost da učestvuje u pripremi Prajda u Crnoj Gori, kroz članstvo u organizacionom odboru, što izraženo slanjem pisma predsjedniku Upravnog odbora crnogorske LGBTIQ asocijacije Queer Montenegro. U Beču je tokom 2017.g. održana parada ponosa na kojoj su po prvi put učestvovali predstavnici diplomatskog kora pod sloganom "Diplomate za jednakost", s ciljem da i na ovaj način afirmišu svoje protivljenje svim oblicima diskriminacije, uključujući na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U okviru diplomatskog kontigenta na paradi je učestvovalo oko 150 predstavnika iz 20 država. Učešće je uzelo i devet ambasadora, šefova Misija, koji su predvodili diplomatsku povorku, među kojima i stalna predstavica Crne Gore pri UN, OEBS i drugim međunarodnim organizacijama u Beču, ambasadroka Slavica Milačić sa saradnicima. Ambasada Crne Gore u Republici Hrvatskoj uzela je učešće u aktivnostima sprovedenim maja 2017.g., kada je kosponzorisan izjava o stanju ljudskih prava u LGBTI oblasti u Republici Hrvatskoj. Ambasada Crne Gore u Mađarskoj učestvovala u pripremi i pridružila se zajedničkoj izjavi za medije povodom 22. prajda u Budimpešti, kao najstarije manifestacije ovog tipa u Centralno-istočnoj Evropi. Razmjena iskustava o najznačajnijim pravcima djelovanja organizacija i pokreta koji se bave pitanjima LGBTI u inostranstvu je od velike koristi za jačanje kapaciteta sličnih mehanizama u našoj zemlji. U određenim zemljama DKP su se susreli sa nezainteresovanošću LGBTI organizacija da ostvare kontakt, te i pored poziva i interesa iskazanog od strane Ambasade do saradnje nije došlo.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva DKP mreže
MJERA 2.1: <i>Promovisati principe Džogdžakarta prema nacionalnim i međunarodnim instancama, kao što su Organizacija ujedinjenih nacija i njene specijalizovane agencije, međuvladine regionalne i podregionalne organizacije, nevladine organizacije aktivne u oblasti ljudskih prava, ekonomske i profesionalne organizacije, mediji itd.</i>	
Indikator rezultata: <i>Publikovani i promovisani principi Džogdžakarta.</i>	
AKTIVNOST 2.1.1	Promovisati Džogdžakarta principe o primjeni Zakona o

	međunarodnim ljudskim pravima u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom na nacionalnom nivou.
Indikator rezultata:	Organizovan okrugli sto. Publikovani i promovisani Džogdžakarta principi.
Odgovorna institucija:	Savjet za zaštitu od diskriminacije u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Ministarstvom vanjskih poslova.
Planirani period realizacije:	IV kvartal 2013. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U decembru 2013.g. NVO LGBT Forum Progres i Ministarstvo vanjskih poslova, uz podršku Wilijams Instituta Pravnog fakulteta Univerziteta Kalifornije (UCLA), zajednički su objavili knjigu “Džogdžakarta principi” posvećenu primjeni zakona o međunarodnim ljudskim pravima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Publikovanje Džogdžakarta principa predstavlja promociju zaštite ljudskih prava i doprinos obrazovanju i pravilnom razumijevanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta u kontekstu smanjivanja i ublažavanja problema društvene homofobije i transfobije.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Donatorska sredstva.
AKTIVNOST 2.1.2	Okrugli sto: promocija i značaj Džogdžakarta principa.
Indikator rezultata:	Promovisani Džogdžakarta principi i unaprijeđeno znanje o njihovom značaju u kontekstu međunarodnog prava.
Odgovorna institucija:	Ministarstvo vanjskih poslova
Planirani period realizacije:	III kvartal 2014. godine
Status realizacije: 	A
Obrazloženje:	U julu 2014.g., Ministarstvo vanjskih poslova je organizovalo okrugli sto pod nazivom „Promocija i značaj Džogdžakarta principa“. Na okruglom stolu su učestvovali predstavnici nacionalnih institucija, NVO-a i eminentni međunarodni eksperti u ovoj oblasti. Na okruglom stolu je posebno ukazano na značaj Džogdžakarta principa sa aspekta unapređenja bezbjednosti LGBTI osoba i ostvarivanja njihovog prava na rad, te je u tom kontekstu predloženo jačanje obuka za policiju, sudstvo i tužilaštvo, jačanje programa obuke UZK i Policijske akademije, te iniciranje tematskih rasprava o suzbijanju diskriminacije LGBTI osoba na radnom mjestu.
Utrošena sredstva sa izvorom finansiranja:	Redovna budžetska sredstva Ministarstva vanjskih poslova i donatorska sredstva.

IV NALAZI EVALUACIJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE ZA UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA LGBT OSOBA U CRNOJ GORI 2013-2018

U okviru realizacije projekta projekta PREDIM (“Sprečavanje diskriminacije u Crnoj Gori“) Savjeta Evrope, nezavisna ekspertkinja Marije Cornelissen je sprovela evaluaciju sprovođenja Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018. Evaluacija je sprovedena u oktobru i novembru 2017. godine, pregledanjem odgovarajućih dokumenata i razgovorima sa nadležnim vladinim službenicima i drugim zainteresovanim stranama.

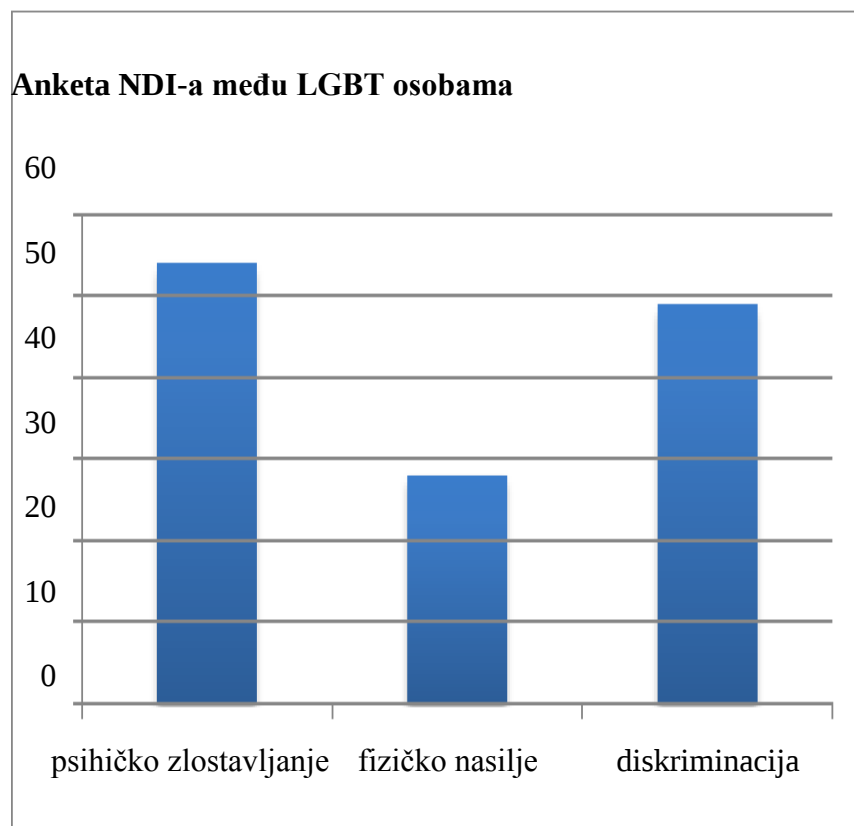
U okviru evaluacije je konstatovan napredak Crne Gore u okviru unapređenja poštovanja ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba, a koji je evidentan kroz Indeks LGBTI prava (Rainbow Index) organizacije ILGA-Europe. Indeks je godišnji izvještaj o trenutnom stanju u oblasti LGBTI prava u Evropi. Indeks uključuje mjerila u svim oblastima politike i ocjenjuje u kom obimu su ih države implementirale. Konačni rezultat je procenat; 0% znači da ne postoji nikakva zaštita i da postoje teške povrede ljudskih prava, 100% znači puno poštovanje ljudskih prava i punu ravnopravnost. Crna Gora je ocijenjena sa 27% u 2013, a 39% u zadnjem indeksu u 2017.

Najviši procenat koji je Crna Gora dostigla bio je 47% u indeksu za 2014. godinu. Ovaj indeks je izvještavao o godini kada je donijeta Strategija i kada je sprovedeno više aktivnosti. Donošenje same Strategije je već ukazalo na naglo povećanje, dok je unapređenje zakonodavnog okvira koje je uslijedilo nakon toga takođe doprinijelo ovome. Nakon toga, rezultat je bio u blagom padu. Razlog za to nije odustajanje Crne Gore od napretka koji je već ostvarila, već se mjerila indeksa mijenjaju iz godine u godinu i uključuju aktuelna pitanja. U protekle dvije godine, uglavnom su dodati položaj i prava interpolnih osoba i LGBTI tražilaca azila. S obzirom na to da Crna Gora još uvijek nema posebne propise i politike za ova pitanja, njen procenat u indeksu se smanjio. To je slučaj i za neke druge zemlje, kao što su Holandija i Velika Britanija. Od država Zapadnog Balkana koje su u procesu pristupanja, Makedonija je imala najniži rezultat sa 16%. Crna Gora ima najvišu ocjenu u regionu, ali i dalje je ispod 50%, i smanjila se u protekle tri godine.

Kada je riječ o iskustvu samih LGBTI osoba u Crnoj Gori, tokom evaluacije je kao odgovarajući izvor za identifikovanje obima diskriminacije i zločina iz mržnje protiv LGBTI osoba korištena anketa koju je Nacionalni demokratski institut sproveo u ljeto 2015. godine. Shodno rezultatima ove ankete konstatovano je da su psihološko zlostavljanje, fizičko nasilje i diskriminacija LGBTI

osoba veoma prisutni na Zapadnom Balkanu, uključujući i Crnu Goru. Na pitanje „Da li ste ikada bili izloženi psihičkom maltretiranju zbog vaše seksualne orijentacije ili rodnog identiteta?“, 54% crnogorske LGBTI zajednice odgovorilo je da, što je više od polovine LGBTI osoba u Crnoj Gori. Nasilje je nešto malo manje prisutno, ali kod više od četvrtine LGBTI osoba u Crnoj Gori još uvijek je zabrinjavajuće visoko.

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice u Crnoj Gori sa kojom je razgovarano tokom evaluacije je ukazala da se generalno osjećaju bezbjedno u svojim uobičajenim životnim aktivnostima, ali da je razlog za to dijelom i to što se uglavnom kreću unutar 'sigurnog balona' društvenih grupa. Ukoliko idu u *gay friendly* kafiće, okupljaju se u centru u koji svraćaju LGBTI osobe i druže se sa grupom ljudi koja je prijateljski nastrojena prema LGBTI osobama, rijetko se susreću sa diskriminacijom, homofobijom ili transfobijom. Međutim, neki pripadnici zajednice opredijelili su se da se ne deklarišu u nekim drugim društvenim grupama sa kojima imaju interakciju.

Takođe, u evaluaciji je konstatovano da su i same LGBTI osobe saglasne da se kvalitet njihovog života u Crnoj Gori poboljšao u godinu u kojima je sprovedena Strategija. Ovo mišljenje podržava generalno i istraživanje stavova opšte populacije, *rainbow* indeks, kao i činjenica da se u Podgorici mogu održati sve sigurnije povorke ponosa. I pored toga, nivo homofobije i trasfobije kod opšte javnosti, kao i broj incidenata diskriminacije i zločina iz mržnje koje

osjećaju LGBTI osobe u Crnoj Gori još uvijek su zabrinjavajuće visoki i iziskuju usklađenije djelovanje svih zainteresovanih strana u budućim godinama.

Generalno, evaluacija je ocijenila da se kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori poboljšao tokom proteklih godina, te da je kroz implementaciju Strategije mnogo postignuto. Konstatovano je da su izrađeni su mnogi priručnici, brošure, drugi materijali i realizovane obuke za više ciljnih grupa, te da je pristupljeno raznim ciljnim grupama u pravosudnom lancu, zdravstvu, obrazovanju, socijalnom radu i drugim oblastima i da se steklo iskustvo u njihovoj obuci i senzibilizaciji, a visoko rukovodstvo u tim sektorima senzibilisano je za implementaciju projekata za promociju LGBTI prava. Osim toga, mnogi službenici ministarstava koji su radili na implementaciji Strategije stekli su visok nivo ekspertize prilikom rada na LGBTI pitanjima. Ovo predstavlja dobru osnovu za buduće širenje svijesti o LGBTI pitanjima i borbi protiv diskriminacije u tim sektorima.

Evaluacijom je takođe ukazano na niz aspekata koji se mogu poboljšati u budućem strateškom periodu, te da bi bilo dobro ako bi naredna strategija sadržala bolje povezane ciljeve i aktivnosti koje se planiraju za postizanje tih ciljeva, kao i da se za svaki od ciljeva navedu mjerljiviji indikatori. Istaknuto je i da je važno uključiti sve relevantne zainteresovane strane, uključujući i lokalne vlasti, u izradu nove strategije, i da je potrebno redovno sa njima koordinirati aktivnosti i planirati buduće aktivnosti.

Sa aspekta koordinacije implementacije narednog strateškog dokumenta, evaluacija ukazuje na potrebu održavanja redovnijih sastanaka odgovornih lica iz svakog nadležnog ministarstva i predstavnika drugih relevantnih zainteresovanih strana kao što su LGBTI organizacije, kako bi se efikasnije komuniciralo o napretku u implementaciji aktivnosti i planiranim aktivnostima za naredne godine. Takvim pristupom bi se olakšala razmjena stručnosti, iskustava, dobre prakse i saradnje između aktera u različitim oblastima, kao npr. između obrazovanja i mladih i sporta, ili između turizma i granične policije, ili između policije i sektora zdravstvene zaštite u slučajevima zločina iz mržnje.

Takođe, evaluacija konstatuje da je saradnja između većine ministarstava i LGBTI organizacija poboljšana tokom proteklih godina, te da mnoga ministarstva tijesno sarađuju sa organizacijama i uključuju ih u planiranje i realizaciju aktivnosti. U nekim slučajevima, odgovornost za aktivnosti se prenosi na LGBTI organizacije, iako bi trebalo da Vlada bude odgovorna. Takođe, postoje slučajevi u kojima ministarstva ne konsultuju NVO dovoljno prilikom realizacije aktivnosti. Otuda, ocjena je evaluacije da je važno uspostaviti pravi balans između odgovornosti i saradnje sa LGBTI organizacijama, te da pored toga, treba napraviti jasnu razliku između uključivanja LGBTI organizacija i uključivanja LGBTI zajednice.

Sa aspekta ljudskih resursa angažovanih na implementaciji Strategije, evaluacijom je konstatovano da ih je potrebno povećati u različitim ministarstvima, te da je potrebno obezbjediti

kontinuitet rada službenika u ovoj oblasti, kako bi se pravilno realizovale aktivnosti koje su definisane u strateškom dokumentu i povećala njihova stručnost u radu.

U kontekstu izrade narednog strateškog dokumenta i definisanja budućih aktivnosti, evaluacijom je konstatovano da one treba da budu usmjerene ka tome da se izvrši najveći mogući uticaj. Iz tog razloga ocijenjeno je da treba formulisati ciljeve koji su izvodljivi, ali koji imaju sveobuhvatan uticaj, tako što će obuhvatiti, na primjer, barem jednu trećinu kategorije profesionalaca i obezbijediti da unutar te grupe stečena svijest i znanje budu održivi.

Takođe, konstatuje se da u situaciji sa ograničenim ljudskim i finansijskim resursima, treba najprije nastojati na tome da se prvo izvrši sveobuhvatan uticaj na nekoliko profesionalnih kategorija, a ne da se implementira nekoliko ograničenih aktivnosti sa površnim efektom za mnoge. U tom kontekstu evaluacijom je naglašen i značaj ravnomjerne geografske rasprostranjenosti aktivnosti prilikom izrade sljedeće Strategije i akcionih planova, te da se u većoj mjeri treba fokusirati na realizaciju aktivnosti u ruralnim područjima, posebno na sjeveru zemlje, gdje su stavovi o LGBTI osobama i dalje uglavnom negativni. Pored toga, konstatovano je da više pažnje treba posvetiti jačanju svijesti o ljudskim pravima LGBTI osoba među etničkim, vjerskim, nacionalističkim i konzervativnim grupama koje imaju najveće predrasude prema LGBTI zajednici.

Evaluacijom je ocijenjeno i da u narednom strateškom dokumentu treba uključiti neke nove teme, a koje obuhvataju položaj i potrebe interseksualnih osoba, prava LGBTI osoba tražilaca azila i društveno prihvatanje LGBTI osoba u sektoru odbrane. Takođe, konstatovano je da naredna strategija treba da uključuje *LGBTI* terminologiju, i da obuhvati mjere kojima se garantuju prava interseksualnih osoba, naročito u oblasti zdravstvene zaštite.

Sa aspekta finansiranja narednog strateškog dokumenta, evaluacijom je ocijenjeno da treba napraviti razliku između osnovnih aktivnosti i dodatnih aktivnosti, te da finansiranje osnovnih aktivnosti trebalo da se garantuje redovnim budžetom ministarstava ili Vlade, dok bi se dodatne aktivnosti sprovodile ukoliko se pronađe spoljni izvor finansiranja. Uspostavljanjem ove razlike bi se garantovala realizacija najvažnijih aktivnosti u svakoj oblasti, i ujedno bi se podigao nivo povjerenja LGBTI zajednice u državne institucije.

V OSVRT NA PLANIRANA I UTROŠENA SREDSTVA

Sa aspekta utrošenih finansijskih sredstava na implementaciji mjera Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018 treba podsjetiti da je predmetna Strategija rađena u skladu sa ranijom metodologijom za izradu strateških dokumenata, kada nije postojala

obaveza unošenja finansijskih pokazatelja u vezi sa realizacijom mjera i aktivnosti, te iz tog razloga nije moguće dati potpun finansijski pregled planiranih/utrošenih sredstava.

No i pored toga, ovdje treba ukazati da je realizacija Strategije finansirana kroz sredstva iz budžeta Crne Gore, kroz donatorska i projektna sredstva.

Ključni međunarodni donatori koji su doprinijeli realizaciji mjera iz Strategije su Savjet Evrope i Evropska Komisija, pa je jedan dio aktivnosti iz Strategije realizovan kroz LGBTI projekat Savjeta Evrope „*Borba protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta*“, čija je ukupna vrijednost bila 950 000 EUR, od čega je manji dio korišten za finansiranje aktivnosti iz Strategije. Takođe, doprinos realizaciji aktivnosti iz Strategije je dat i kroz projekat „*Podrška nacionalnim institucijama u prevenciji diskriminacije u Crnoj Gori*“ Savjeta Evrope (kofinansiran od strane EK), čija je ukupna vrijednost bila 870 000 EUR, od čega je manji dio korišten za finansiranje aktivnosti iz Strategije.

Strategija je takođe finansirana i kroz donacije Kraljevine Holandije, Velike Britanije, Njemačke, Kraljevine Norveške, uz finansijsku podršku UNDP-a, te sredstvima drugih donatora.

Pored navedenog, dio aktivnosti iz Strategije je realizovan i kroz projektne aktivnosti nevladinih organizacija iz Crne Gore.

VI PREPORUKE ZA NAREDNI CIKLUS PLANIRANJA POLITIKA

Opšte preporuke:

1. Potrebno je prilikom izrade narednog strateškog dokumenta unaprijediti kvalitet definisanja ciljeva, mjera i pratećih indikatora u strategiji, kako bi se omogućilo da se ostvareni rezultati mogu kvantifikovati i evaluirati na kvalitetan način.
2. Prilikom izrade naredne LGBTI Strategije potrebno je u analizu stanja i planiranje politika uključiti LGBTI pitanja koja su tretirana u relevantnim međunarodnim dokumentima i izvještajima, naročito u izvještaju Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije, izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore, izvještajima UN tijela, kao i relevantna strateška dokumenta EU, preporuke EK i Savjeta Evrope.
3. Prilikom izrade i implementacije narednog strateškog dokumenta potrebno je aktivno uključivati LGBTI nevladine organizacije u navedene procese, kako bi se osnažilo povjerenje između nevladinih organizacija i institucija i stvorio kod LGBTI NVO-a osjećaj vlasništva nad postignutim rezultatima.
4. Neophodno je u narednom strateškom periodu kontinuirano sprovoditi aktivnosti na aktivnoj promociji LGBTI politike Vlade Crne Gore i međunarodnih standarda ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba na nacionalnom i međunarodnom nivou.
5. Prilikom izrade i implementacije narednog strateškog dokumenta potrebno je aktivno uključiti jedinice lokalne samouprave u navedene procese, kako bi se osigurala adekvatna implementacija mjera strategije na svim nivoima i na cijeloj teritoriji Crne Gore.

6. Prilikom implementacije narednog strateškog dokumenta potrebno je uspostaviti efikasan sistem monitoringa implementacije strategije koji će uključiti predstavnike nadležnih državnih institucija i LGBTI nevladinih organizacija.

Specifične preporuke:

1. Potrebno je kroz naredni strateški dokument predvidjeti aktivnosti na osnaživanju djelovanja u pravcu promjene društvene percepcije o LGBTI osobama i smanjenju prisutnosti stereotipa i predrasuda o njima, kroz realizaciji ciljanih kampanja u različitim oblastima društvenog života.
2. U narednom periodu je neophodno ojačati obuku pripadnika policije, pravosuđa, kao i predstavnika drugih institucija nadležnih za sprovođenje zakona u oblasti zaštite ljudskih prava LGBTI osoba od nasilja i diskriminacije, kako bi se osnažila primjena zakona. S tim u vezi, potrebno je izvršiti evaluaciju uticaja obuka, kako bi se ustanovio njihov konkretan doprinos unapređenju primjene zakona.
3. Potrebno je osnažiti kapacitete jedinice Uprave policije za borbu protiv sjaber kriminala u cilju suzbijanja online govora mržnje u skladu sa preporukom Evropske komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije.
4. Potrebno je u narednom periodu unaprijediti normativni okvir kojim se štite prava LGBTI osoba kroz donošenje zakona kojim će se regulisati pravno prepoznavanje roda i time omogućiti promjene oznake pola i matičnog broja u ličnim dokumentima, bez obaveze da se završe svi postupci medicinske promjene pola, naročito medicinskih intervencija u skladu sa međunarodnim standardima.
5. Potrebno je unaprijediti proces vođenja evidencije o procesuiranim slučajevima nasilja i diskriminacije nad LGBTI osobama u skladu sa preporukom Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije.
6. Neophodno je nastaviti aktivnosti na jačanju povjerenja i saradnji između Uprave policije i LGBTI zajednice kroz obezbjeđenje redovnog rada Tima povjerenja Uprave policije i LGBTI zajednice.
7. Potrebno je među LGBTI osobama aktivno promovirati nacionalni normativni okvir za zaštitu njihovih prava, kao i raspoložive mehanizme za zaštitu tih prava, kako bi se one ohrabrile da prijavljuju slučajeve nasilja i diskriminacije prema njima.
8. Neophodno je u narednom periodu obezbjeđivati podršku ključnim servisima podrške za LGBTI osobe koji funkcionišu pod okriljem nevladinih organizacija.
9. Potrebno je nastaviti sa aktivnostima na unapređenju nediskriminatornog karaktera sistema obrazovanja, kroz dalje analiziranje nastavnog i programskog sadržaja u obrazovnim ustanovama, dalje osposobljavanje nastavnog i stručnog kadra za rad sa LGBTI osobama, jačanje inspeksijskog nadzora i kroz implementaciju mjera na unapređenju tolerancije i poštovanja različitosti.
10. U oblasti kulture je potrebno nastaviti sa realizacijom aktivnosti na senzibilizaciji kulturnog prostora prema LGBTI pitanjima, osnažiti pristup LGBTI osobama različitim kulturnim sadržajima i promovirati kulturne forme/koncepte koji afirmišu vrijednosti tolerancije i prihvatanja LGBTI osoba.

11. U oblasti zdravstva je neophodno preduzeti aktivnosti na informisanju zdravstvenih radnika o ljudskim pravima LGBTI osoba i osnažiti njihovu obuku za senzibilan pristup u radu sa LGBTI osobama.
12. U sektoru socijalne zaštite neophodno je ojačati obuku stručnih radnika sa senzibilan rad sa LGBTI osobama u cilju eliminacije negativnog uticaja fluktuacije kadra i voditi računa o ravnomjernoj geografskoj rasprostranjenosti edukovanog kadra.
13. U oblasti medija je potrebno osnažiti edukaciju medijskih radnika za borbu protiv govora mržnje u skladu sa preporukom Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije i za senzibilno izvještavanje o LGBTI tematici, kao i sprovoditi kampanje na promjeni društvene percepcije građana i građanki Crne Gore o LGBTI osobama.
14. U oblasti turizma je neophodno preduzeti ključne korake na realizaciji mjera koje su bile predviđene Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018., a čija je realizacija izostala u prethodnom periodu.

Evaluacija sprovođenja Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013–2018

Pripremila:
Marije Cornelissen
Ekspertkinja

decembar 2017.

Izradu ove evaluacije omogućio je projekat „Podrška nacionalnim institucijama u prevenciji diskriminacije u Crnoj Gori” koji se sprovodi u sklopu programskog okvira saradnje Evropske Unije i Savjeta Evrope. Stavovi izraženi u ovom dokumentu ni na koji način ne odražavaju zvanične stavove Evropske Unije i Savjeta Evrope.

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

<https://www.coe.int/en/web/podgorica/support-to-the-national-institutions-in-preventing-discrimination-in-montenegro>

Sadržaj

1. Uvod
2. Kontekst
3. Kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori
4. Izrada Strategije i godišnjih akcionih planova
5. Institucionalni okvir
6. Budžet
7. Monitoring
8. Poglavlja Strategije
 - 8.1. Ljudska prava LGBTI osoba
 - 8.2. Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju
 - 8.3. Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba
 - 8.4. Sprovođenje zakona
 - 8.5. Zdravstvena zaštita
 - 8.6. Mediji
 - 8.7. Sport
 - 8.8. Ekonomski rast i turizam
 - 8.9. Međunarodna LGBTI politika
9. Zaključci i preporuke
 - A. Lista dokumenata
 - B. Lista ispitanika

1. Uvod

U maju 2013. godine, Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018. (u daljem tekstu: Strategija). Usvajanjem ove strategije, Vlada se obavezala da aktivno obezbijedi da se zakonske i druge mjere unapređuju i djelotvorno primjenjuju. U Strategiji se rukovodilo Preporukom Komiteta ministara Savjeta Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Sprovođenje Strategije vrši se u kontekstu procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, čiji je sastavni dio i unapređenje osnovnih prava LGBTI osoba.

Ciljevi Strategije

Glavni ciljevi Strategije su otklanjanje svake neposredne ili posredne diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, smanjivanje homofobije i transfobije u društvu, stalno unapređivanje društvenog prihvatanja LGBTI osoba i poboljšanje uslova i kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori.

Da bi se ostvarili ti ciljevi, identifikovano je devet ključnih oblasti djelovanja:

1. Ljudska prava LGBTI osoba
2. Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju
3. Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba
4. Sprovođenje zakona
5. Zdravstvena zaštita
6. Mediji
7. Sport
8. Ekonomski rast i turizam
9. Međunarodna LGBTI politika

U okviru svake od ovih oblasti, formulisani su strateški ciljevi uz programske mjere za ostvarenje tih ciljeva.

Godišnji akcioni planovi

Za sprovođenje Strategije, svake godine se formulišu akcioni planovi. Prvi je bio za 2013. godinu, a nakon toga su akcioni planovi izrađivani za svaku godinu. Trenutno je u toku priprema informacija od strane ministarstava koja su zadužena za sprovođenje mjera i drugih zainteresovanih strana za akcioni plan za narednu i zadnju godinu Strategije – 2018. U okviru devet različitih ključnih oblasti, akcioni plan definiše mjere za ministarstva i druge zainteresovane strane koja su prevashodno odgovorna za njihovo sprovođenje. Ova evaluacija vrši se prije nego što je Strategija okončala puni ciklus. Uzete su u obzir aktivnosti od aprila 2013. do oktobra 2017. godine, dok će sama Strategija trajati do 2018. godine.

Ocjena metodologije

Da bi se ocijenilo sprovođenje Strategije od aprila 2013. godine do novembra 2017. godine, Savjet Evrope je angažovao nezavisnog konsultanta u okviru projekta PREDIM ("Sprečavanje diskriminacije u Crnoj Gori"). Evaluacija je sprovedena u oktobru i novembru 2017. godine, pregledanjem odgovarajućih dokumenata (v. Aneks A) i razgovorima sa nadležnim vladinim službenicima i drugim zainteresovanim stranama (v. Aneks B). Pored toga, NVO Juventas i Kvir Montenegro organizovale su sastanak fokus grupe sa članovima LGBTI zajednice u Crnoj Gori.

Razgovori su obavljani saglasno Pravilima kuće Chatam ('*Chatham House Rules*'), što znači da se nikakve primjedbe ne pripisuju konkretnoj osobi sa kojom je razgovarano, iako su imena osoba sa kojima je razgovarano data u Aneksu B. Učesnici na sastanku fokus grupe sa LGBTI zajednicom ostaće u potpunosti anonimni.

Okvirni izvještaj

Izvještaj počinje poglavljem sa kratkim pregledom izmjena u kontekstu u kojem je Strategija sprovedena. Poglavlje 3 opisuje kako je unaprijeđen kvalitet života LGBTI osoba u vremenskom periodu za koji je Strategija donijeta, sa dostupnim podacima. Poglavlje 4 posvećeno je ocjeni izrade Strategije i godišnjih akcionih planova, dok je u poglavlju 5 opisan institucionalni okvir za sprovođenje Strategije i kako se mijenjao u toku perioda sprovođenja. Poglavlja 6 i 7 baviće se izvorima finansiranja za preduzete mjere i mehanizmima praćenja za sprovođenje Strategije. Poglavlje 8 sadrži ocjenu napretka ostvarenog u svakoj od devet ključnih oblasti. I konačno u poglavlju 9 rezimirani su zaključci i preporuke za budući period.

2. Kontekst

Između 2013. i 2017, veliki broj novina uticao je na sprovođenje Strategije. Naročito je relevantan napredak ostvaren u procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU), ali su i određene političke i socijalne promjene uticale na sprovođenje Strategije. U međuvremenu, bilo je regionalnih i međunarodnih razvoja u oblasti LGBTI pitanja koji utiču na relativni položaj Crne Gore u ovoj oblasti.

Pristupanje Evropskoj uniji

Crna Gora je država kandidatkinja za članstvo u EU. Nakon što je ispunila Kopenhaške kriterijume, Crna Gora je dobila mogućnost da otvori pristupne pregovore sa EU. Jedno od prvih otvorenih poglavlja bilo je Poglavlje 23, koje uključuje osnovna prava, između ostalog i LGBTI prava. Svake godine, Evropska komisija predstavlja izvještaj za Crnu Goru u kojem ukazuje na

napredak ostvaren u ovoj oblasti i na pitanja kojima se treba pozabaviti u narednoj godini. U zadnjim izvještajima za Crnu Goru, glavna pitanja koja su se odnosila na LGBTI prava bila su:

Pozitivni razvoji

- ✓ Organi su nastavili da pokazuju sveobuhvatnu otvorenost prema unapređenju prava lezbijki, gej muškaraca, biseksualaca, transrodnih osoba i interpolnih osoba (LGBTI)
- ✓ Početna faza pripreme Zakona o građanskom partnerstvu je započeta i prikazana je dobra saradnja između nadležnih organa i civilnog društva.
- ✓ Saradnja između organizacija civilnog društva i Ombudsmana takođe je poboljšana.
- ✓ Treća povorka ponosa održana je u decembru 2015. godine, bez incidenata i sa manjim prisustvom policije nego u prethodnim godinama.

Pitanja koja treba unaprijediti

- ✓ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava preuzelo je nadzor i praćenje relevantnog strateškog okvira, ali nema službenike koji imaju dovoljno iskustva u ovoj oblasti. Novi akcioni plan za 2016. godinu je usvojen ali ne sadrži raspodjelu budžeta.
- ✓ Situacija ostaje teška na lokalnom nivou, i u okviru samog društva, gdje je prihvatanje seksualne različitosti sporije. U nacionalni akcioni plan trebalo bi unijeti ciljne mjere sa regionalnom dimenzijom.
- ✓ Sistematske antidiskriminacione kampanje u školama i univerzitetima još uvijek nijesu uspostavljene.
- ✓ Nastavljaju se napadi protiv aktivista i pripadnika LGBTI zajednice. Ipak, poboljšanje odnosa između LGBTI zajednice i policije ogleda se i u većem napretku ostvarenom u istragama i krivičnim osudama za napade.
- ✓ Što se tiče zdravstvene neravnopravnosti, pristup zdravstvenoj zaštiti mora se poboljšati za lica sa invaliditetom, osobama koje žive sa HIV-om, djecu i odrasle koji koriste droge, zatvorenike, žene koje se bave prostitucijom, LGBTI osobe, interno raseljena lica i Rome.

Očekuje se da će Evropska komisija predstaviti sljedeći izvještaj u proljeće 2018.

U Strategiji su uvršćena mnoga pitanja obrađena u izvještajima za Crnu Goru. Više pažnje ipak moglo se posvetiti politici sankcionisanja povreda ljudskih prava, jačanju kapaciteta više zainteresovanih strana koje učestvuju u sprovođenju Strategije i povećanje prihvatanja socijalne različitosti na lokalnom nivou.

Napredak ka sprovođenju Poglavlja 23 je prioritet za Crnu Goru, u njenom nastojanju da ostvari članstvo u EU, i koristiće LGBTI osobama u Crnoj Gori jer će obezbijediti vladavinu prava i borbu protiv diskriminacije i zločina iz mržnje. Ipak, sve potrebe LGBTI osobe još uvijek nijesu uključene u pravnu tekovinu i politike EU. Na primjer, ne postoji pravilo EU o istopolnim partnerstvima, i ne postoji direktiva EU kojom se diskriminacija po osnovu godina života,

vjeroispovijesti, seksualne orijentacije ili hendikepa zabranjuje van tržišta rada. Na sreću, Strategija ne sadrži samo pitanja koja zahtijeva Evropska komisija već i druga pitanja koja su od velike važnosti za LGBTI zajednicu u Crnoj Gori. Za aktivnosti koje bi se nastavile nakon Strategije nakon 2018, važno je rukovoditi se i dalje potrebama same zajednice.

Negativno dejstvo procesa pristupanja, kao konteksta u kojem se Strategija sprovodi, je po mišljenju više sagovornika, da neki političari i drugi kreatori mnjenja često eksplicitno ili implicitno upućuju na unapređenje LGBTI prava kao zahtjev EU, a ne kao inherentnu želju da unaprijede kvalitet života LGBTI osobe koja žive u Crnoj Gori. Da bi se ostvario pozitivan efekat na javno mnjenje o LGBTI osobama, važno je da kreatori mnjenja predstave prava LGBTI kao ljudska prava i da izričito pojasne da lično podržavaju promociju tih prava, potpuno nezavisno od zahtjeva za pristupanje.

Preporuka

- ✓ *Obezbijediti da ciljevi Strategije uključuju glavna LGBTI pitanja koja se obrađuju u izvještajima EU za Crnu Goru, ali ne samo ta pitanja. I dalje se treba rukovoditi potrebama same LGBT zajednice u Crnoj Gori.*
- ✓ *Izraziti inherentnu želju da se unaprijedi kvalitet života LGBTI lica u Crnoj Gori, pri tom ne povezujući to sa procesom pristupanja i zahtjevima EU.*

Politički razvoji

Iako je određen broj izbora sproveden u toku perioda implementacije Strategije, ovo nije značajno izmijenilo politički ambijent jer je glavna vladajuća partija ostala na vlasti. Ipak, protesti opozicije u 2015. i najnoviji izbori ipak su imali određenog uticaja na sprovođenje Strategije. Jedan efekat koji se osjetio je efekat samih protesta i izbornih kampanja, i perioda u kojima su bivši i novi ministri mijenjali mjesta. U ovim periodima, sprovođenje mjera iz Strategije bilo je privremeno zaustavljeno ili odloženo u nekim ministarstvima, zbog nepostojanja podrške na visokom nivou ili saglasnosti za mjere u oblasti LGBTI prava. Pažnja je skrenuta sa sprovođenja politika kao što je Strategija tokom protesta i izborne kampanje. Još jedan efekat sastoji se u reorganizaciji nekih ministarstava, što ima za rezultat kadrovske promjene i promjene nadležnosti među onima koji su odgovorni za sprovođenje Strategije. U nekim slučajevima, ovo je dovelo do gubitka institucionalnog pamćenja u pogledu posla koji je urađen na Strategiji.

Preporuka

- ✓ *Postarati se da je rad na Strategiji adekvatno prenijet na nove službenike u slučaju reorganizacije ministarstava.*

LGBTI tražioci azila

Veći priliv tražioca azila proteklih godina pogodio je i Crnu Goru. Prvi centar za azil u državi izgrađen je 2014. godine. Među pristiglim tražiocima azila bio je i određeni broj LGBTI osoba koje su u svojoj zemlji gonjene zbog svoje seksualne orijentacije. Mnoge ove osobe bile su sa Kube. Crna Gora još uvijek nema konkretne politike koje se bave konkretnim potrebama LGBTI tražiocima azila. Ovo je tema koju treba obuhvatiti narednom Strategijom nakon 2018. godine, dok se neposredna rješenja utvrđuju za aktuelne slučajeve.

Regionalni i međunarodni razvoji

Iako je Crna Gora bila jedna od prvih zemalja u Jugoistočnoj Evropi koja je usvojila sveobuhvatnu Strategiju za politike LGBTI, neke druge zemlje u regionu su u međuvremenu učinile to isto. I Srbija i Albanija sada imaju svoje strategije ili akcione planove za promociju LGBTI prava. Nacionalni akcioni planovi se usvajaju i sprovode u sve više država koje su dio Savjeta Evrope. Crna Gora učestvuje u neformalnoj mreži vladinih fokalnih tačaka za nacionalnu LGBTI politiku, koja podstiče međunarodnu razmjenu iskustva i ekspertize, kao i u više inicijativa u vezi sa UN a koje se odnose na LGBTI prava. Ovo su dobra polazna mjesta za međunarodnu razmjenu, pored drugih veza između resornih ministarstava, NVO i institucija u Crnoj Gori i inostranstvu. Bilo bi korisno povećati razmjenu iskustva i dobre prakse regionalno i na međunarodnom nivou među vladinim zvaničnicima i drugim zainteresovanim stranama zaduženim za sprovođenje strategija ili akcionih planova, da bi se inspirisale i informisale aktivnosti na izradi naredne Strategije nakon 2018.

Preporuka

- ✓ *Razmjenjivati na regionalnom i na međunarodnom nivou iskustva i dobru praksu u vezi sa strategijama ili akcionim planovima za LGBTI politike.*

Uključivanje interpolnog stanja

U proteklih par godina, pitanje interpolnog stanja dobilo je pažnju na međunarodnom nivou, i sve više ga sve veći broj zemalja ugrađuje u politike u pogledu rodnog identiteta. Interpolnost je opšti pojam koji se koristi za različita stanja kod kojih je lice rođeno sa reproduktivnom ili polnom anatomijom koja se čini se ne uklapa u tipične definicije žensko ili muško. Potrebe interpolnih osoba uključuju, između ostalog, odgovarajuću pravnu zaštitu, primjerene standarde medicinske prakse u kojima je vodeći princip – princip samoopredjeljenja, kao i obuka

medicinskog osoblja za te standarde. Da bi obuhvatila uključivanje interpolnog stanja, terminologija ciljne grupe politika seksualne orijentacije i rodnog identiteta naširoko je promijenjena iz LGBT u LGBTI, uključujući i u zvaničnim dokumentima EU.

U Crnoj Gori, propisima su već (djelimično) uzete u obzir konkretne potrebe interpolnih osoba, a ta tema je i sve češće dio obuke zdravstvenih radnika. Bilo bi dobro kada bi terminologija u naknadnoj Strategiji nakon 2018. godine bila izmijenjena u LGBTI da bi se ispunili međunarodni standardi, i da se po potrebi predlože posebni ciljevi i mjere kako bi se uzele u obzir interpolne osobe, oslanjajući se na sve veću međunarodnu ekspertizu. Ovo obuhvata donošenje odgovarajućih propisa o zakonskom priznavanju roda i samoopredjeljenju interpolnih osoba, kao i obuku naročito za zdravstvene radnike, psihologe i socijalne radnike. U ovom izvještaju o evaluaciji, još uvijek se koristi stara terminologija LGBT, jer u vrijeme kada je formulisana Strategija za period 2013-2018, interpolna pitanja još uvijek nijesu bila opšte priznata i shodno tome nijesu bila ni obuhvaćena.

Preporuka

- ✓ *Izmijeniti korišćenu terminologiju u LGBTI i unijeti mjere sa ciljem da se ispune posebne potrebe interpolnih osoba u naknadnoj Strategiji za period nakon 2018. godine.*

Uključivanje Ministarstva odbrane

U protekloj godini, donijet je novi zakon o vojsci, sa odredbom o zabrani diskriminacije između ostalog i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Bilo bi dobro da i Ministarstvo odbrane bude uključeno među ministarstva nadležna za sprovođenje sljedeće strategije, kako bi se bavilo aktivnostima koje senzibiliju vojsku za LGBTI pitanja i kako bi se obezbijedilo da su LGBTI osobe dobrodošle u vojsci Crne Gore.

Preporuka

- ✓ *Uključiti Ministarstvo odbrane u izradu i sprovođenje naknadne Strategije za period nakon 2018. godine.*

3. Kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori

Svi sagovornici, kao i fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice, saglasni su da je u crnogorskom društvu došlo do pozitivne promjene u pogledu prihvatanja LGBTI osoba proteklih godina. Ovaj pozitivni razvoj mogao se već osjetiti prije donošenja Strategije, a i donošenje same Strategije 2013. godine je bio znak toga. Prije 2010. godine, u Crnoj Gori nije postojala nijedna LGBTI NVO i par ljudi se javno izjasnilo kao LGBTI. Od tada, osnovane su tri LGBTI NVO, zajednica

LGBTI osoba se značajno povećala, a vlasti usvajaju sve više propisa i politika za borbu protiv diskriminacije i za unapređenje položaja LGBTI osoba.

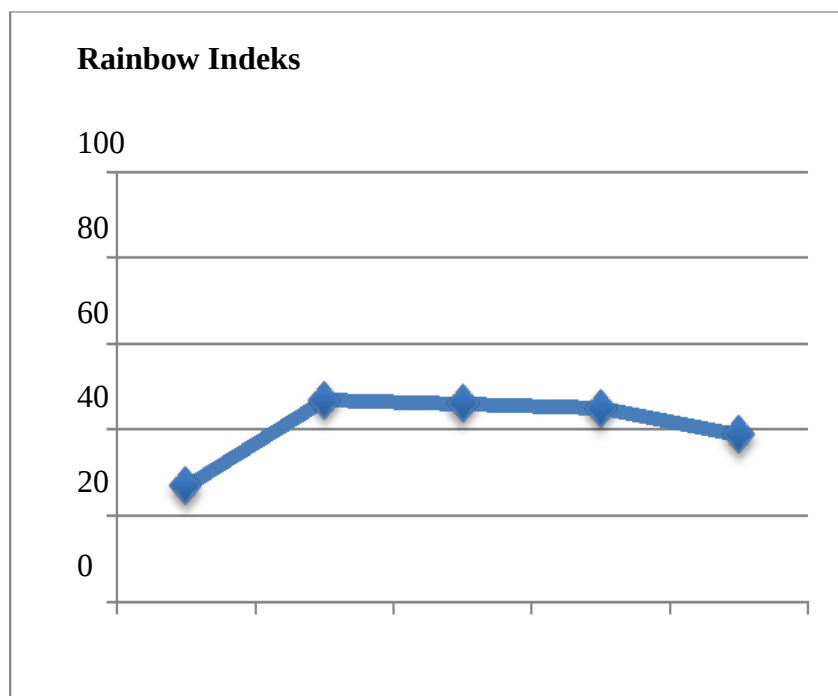
Sve bezbjednije povorke ponosa u Podgorici

Mnogi sagovornici ukazali su na način na koji se posmatraju povorke ponosa u Crnoj Gori. Prva Povorka ponosa ikada održana u Crnoj Gori bila je održana u Budvi 2013. godine. Tom prilikom, nasilni protivnici povorke prekinuli su mirni marš. Povorka ponosa u Podgorici koja je uslijedila nedugo nakon toga, bila je dobro zaštićena velikim brojem policijskih službenika i održana je u mirnijoj atmosferi. Narednih godina, Povorka ponosa održavala se svake godine u Podgorici, sa sve većim brojem učesnika, i iz same crnogorske LGBTI zajednice, kao i sa sve manjim brojem policijskih službenika koji štite učesnike. Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice ukazala je da iako su neki od njih osjećali strah na prvoj Povorci ponosa, najskorija Povorka ponosa u 2017. godine bila je vesela manifestacija na kojoj su mogli da osjećaju bezbjedno.

Međutim, nakon Budve, nijedna povorka ponosa nije uspješno i mirno održana van glavnog grada Podgorica. Pokušaj da se povorka organizuje u Nikšiću zabranili su nadležni organi tri puta u 2015. godini. Ispitanici su svi potvrdili da se mjera prihvatanja LGBTI osoba snažno razlikuje u različitim djelovima države.

Indeks LGBTI prava ILGA Europe (Rainbow index ILGA Europe)

Indeks LGBTI prava (Rainbow Index) organizacije ILGA-Europe je godišnji izvještaj o trenutnom stanju u oblasti LGBTI prava u Evropi. Indeks uključuje mjerila u svim oblastima politike i ocjenjuje u kom obimu su ih države implementirale. Konačni rezultat je procenat; 0% znači da ne postoji nikakva zaštita i da postoje teške povrede ljudskih prava, 100% znači puno poštovanje ljudskih prava i punu ravnopravnost. Crna Gora je ocijenjena sa 27% u 2013, a 39% u zadnjem indeksu u 2017.

Najviši procenat koji je Crna Gora dostigla bio je 47% u indeksu za 2014. godinu. Ovaj indeks je izvještavao o godini kada je donijeta Strategija i kada je sprovedeno više aktivnosti. Donošenje same Strategije je već ukazalo na naglo povećanje, dok je unapređenje zakonodavnog okvira koje je uslijedilo nakon toga takođe doprinijelo ovome. Nakon toga, rezultat je bio u blagom padu. Razlog za to nije odustajanje Crne Gore od napretka koji je već ostvarila, već se mjerila indeksa mijenjaju iz godine u godinu i uključuju aktuelna pitanja. U protekle dvije godine, uglavnom su dodati položaj i prava interpolnih osoba i LGBTI tražilaca azila. S obzirom na to da Crna Gora još uvijek nema posebne propise i politike za ova pitanja, njen procenat u indeksu se smanjio. To je slučaj i za neke druge zemlje, kao što su Holandija i Velika Britanija. Od država Zapadnog Balkana koje su u procesu pristupanja, Makedonija je imala najniži rezultat sa 16%. Crna Gora ima najvišu ocjenu u regionu, ali i dalje je ispod 50% i smanjila se u protekle tri godine.

Istraživanje PREDIM među opštom populacijom

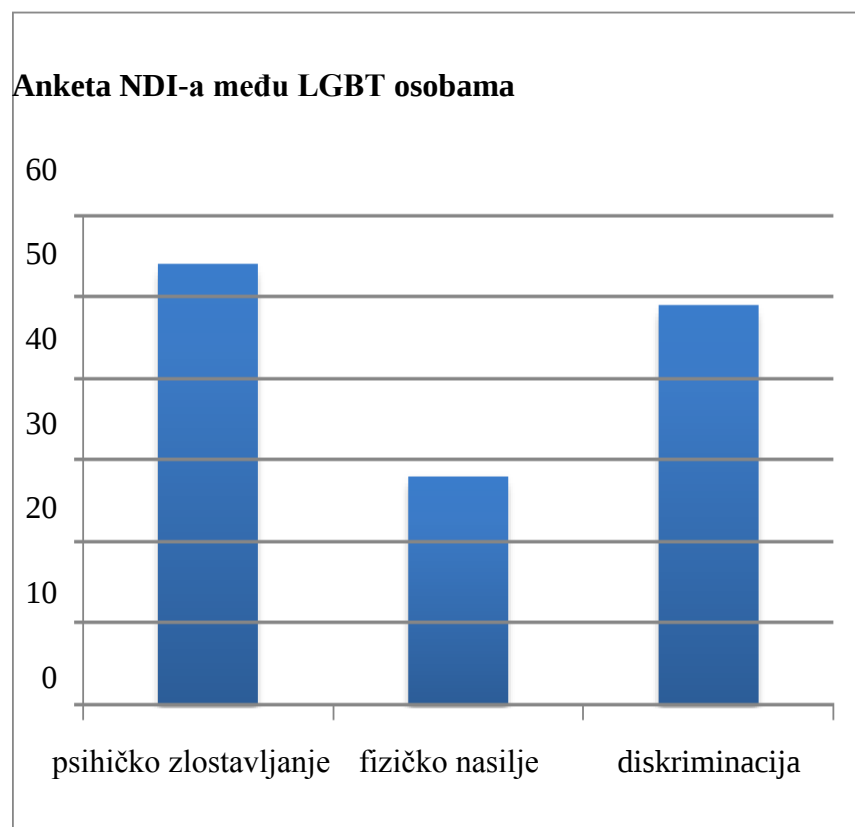
U okviru gore navedenog projekta PREDIM Savjeta Evrope, istraživanje longitudinalnom metodom sprovedeno je u opštoj populaciji a istraživani su njihovi stavovi prema nekoliko grupa u društvu koje su podložne diskriminaciji, uključujući i LGBTI osobe. Istraživanje je prvi put sprovedeno 2010. godine, a onda je ponovljeno 2015. i 2017. godine, kako bi se mogli ocijeniti trendovi. Za neka pitanja, rezultati iz 2017. godine upoređeni su sa ranijim istraživanjem iz 2008. godine. Ovo je na primjer slučaj sa pitanjem koga ispitanici ne bi željeli da im bude komšija. U 2008.g., 64% ispitanika nije željelo homoseksualce za komšije, dok je u 2017. godini taj procenat smanjen na 50%. Ovo je ohrabrujući razvoj, iako je za zabrinutost što još uvijek pola opšte populacije ima problem sa gej susjedom.

Prema opštoj populaciji, osnov po kome je diskriminacija najveća u Crnoj Gori je političko uvjerenje, nakon čega slijede državljanstvo i godine života. Seksualna orijentacija se ne vidi kao osnov po kome se diskriminacija dešava veoma često, ocijenjena je najniže nakon pola/roda. Može biti da neki djelovi opšte populacije ne misle da različito tretiranje LGBTI osoba predstavlja oblik diskriminacije koji treba osuditi. Rezultati istraživanja ovo ne pokazuju. Istraživanje pokazuje nivo podrške borbi protiv diskriminacije po različitim osnovima u različitim godinama. U 2017. godini, 41% opšte populacije podržavalo je borbu protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ovo je bilo naglo povećanje u odnosu na 2015. godinu kada je samo 34% podržavalo ovu borbu, ali zanimljivo je da je nivo podrške u prvom istraživanju 2010. godine bio čak i viši i iznosio 42%. Nije jasno zbog čega je došlo do pada podrške borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u 2015. godini. Iako se podrška ponovo povećava, još uvijek je to najmanji nivo podrške u odnosu na sve druge osnove. Borba protiv diskriminacije žena i lica sa invaliditetom je

najveća sa preko 85%, i čak se i borba protiv diskriminacije političkih protivnika više podržava, sa 65%.

Iskustvo samih LGBTI osoba

Odgovarajući izvor za obim diskriminacije i zločina mržnje protiv LGBTI osoba u Crnoj Gori je anketa koju je Nacionalni demokratski institut sproveo u ljeto 2015, u svim državama Zapadnog Balkana koje su u procesu pristupanja EU. Ispitali su reprezentativan broj ljudi u okviru LGBTI zajednice, kao i reprezentativan uzorak opšte populacije. Ishod ukazuje da su psihološko zlostavljanje, fizičko nasilje i diskriminacija LGBTI osoba veoma prisutni na Zapadnom Balkanu, uključujući i Crnu Goru. Na pitanje „Da li ste ikada bili izloženi psihičkom maltretiranju zbog vaše seksualne orijentacije ili rodnog identiteta?“, 54% crnogorske LGBTI zajednice odgovorilo je da, što je preko pola LGBTI osoba u državi. Nasilje je nešto malo manje prisutno, ali kod više od četvrtine LGBTI osoba u Crnoj Gori još uvijek je zabrinjavajuće visoko. Biće zanimljivo vidjeti kako su se promijenila iskustva LGBTI osoba u Crnoj Gori kada NDI ponovi ovo istraživanje.

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice sa kojom je razgovarano radi ove ocjene ukazala je da se generalno osjećaju bezbjedno u svojim uobičajenim životnim aktivnostima, ali da je razlog za

to dijelom i to što se uglavnom kreću unutar 'sigurnog balona' društvenih grupa. Ukoliko idu u *gay friendly* kafiće, okupljaju se u centru u koji svraćaju LGBTI osobe i druže se sa grupom ljudi koja je prijateljski nastrojena prema LGBTI osobama, rijetko se susreću sa diskriminacijom, homofobijom ili transfobijom. Međutim, neki pripadnici zajednice opredijelili su se da se ne deklariraju u nekim drugim društvenim grupama sa kojima imaju interakciju. To bi mogla da bude njihova obrazovna ustanova, njihovo radno mjesto ili čak i njihova porodica.

Kvalitet života poboljšan ali potrebno je još djelovati

Svi ispitanici, uključujući i same LGBTI osobe, saglasni su da se kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori poboljšao u godina u kojima je sprovedena Strategija. Ovo mišljenje podržava generalno i istraživanje stavova opšte populacije, *rainbow* indeks, kao i činjenica da se u Podgorici mogu održati sve sigurnije povorke ponosa. I pored toga, nivo homofobije i transfobije kod opšte javnosti, kao i broj incidenata diskriminacije i zločina iz mržnje koje osjećaju LGBTI osobe u Crnoj Gori još uvijek su zabrinjavajuće visoki i iziskuju usklađeno djelovanje svih zainteresovanih strana u budućim godinama.

4. Izrada Strategije i godišnjih akcionih planova

Strategija za period 2013–2018. izrađena je nakon što su LGBT organizacije u Crnoj Gori preuzele inicijativu da predlože plan. Nakon toga, vlada je obrazovala radnu grupu za izradu Strategije, u saradnji sa svim nadležnim ministarstvima, NVO i drugim zainteresovanim stranama. Mišljenja o formatu Strategije se razlikuju. Na jednoj strani, neki ispitanici su veoma zadovoljni sa činjenicom da je Strategija koncizna, konkretna i da sadrži praktične mjere koje treba sprovesti. Nekim drugim strategijama nedostaju ti kvaliteti. Na drugoj strani, jezik u Strategiji nije dovoljno jasan u svakom aspektu, a sprovođenje mjera u Strategiji se uglavnom mjeri indikatorima ishoda i ne prate ga nikakvi indikatori koji mjere kvalitet, efektivnost ili uticaj sprovođenja.

Teorija promjene

Iako su svi ciljevi i aktivnosti u Strategiji očigledno usmjereni na borbu protiv diskriminacije i zločina iz mržnje protiv LGBTI osoba i stvaranja sredine u kojoj će biti prihvaćeni i uključeni, nije potpuno jasno *kako* su sve aktivnosti povezane sa ciljevima uticaja. Mnoge vlade i organizacije civilnog društva čiji je cilj društvena promjena sada rade sa „teorijom promjene“, u kojoj se sve zainteresovane strane dogovaraju o konačnim ishodima i razgovaraju o tome koji dugoročni, srednjoročni i kratkoročni ishodi će dovesti do ostvarivanja ovih ciljeva na strukturisan i koordinisan način. Ovo bi mogao da bude model koji će se koristiti za naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine.

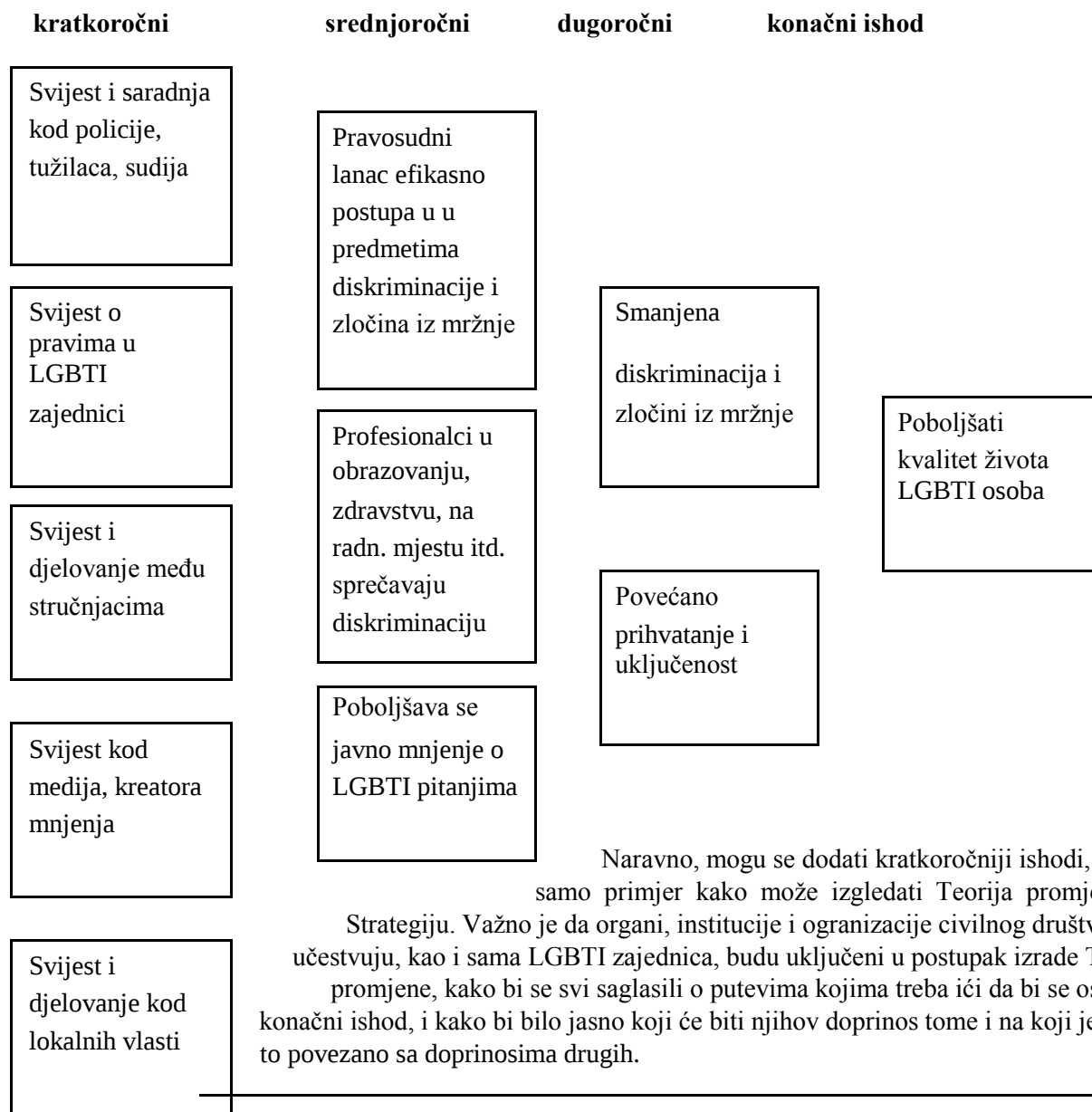
- ✓ **Konačni ishod** bio bi uticaj ka kojem su usmjerene sve aktivnosti. U slučaju Strategije, ovo je vrlo vjerovatno 'unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba'.

- ✓ **Dugoročni ishodi** čine ovaj konačni ishod konkretnijim i opisuju koristi ili promjene koje osjeća ciljna grupa. Za Strategiju, ovo bi moglo na primjer da bude „smanjenje diskriminacije i krivičnih djela motivisanih mržnjom“ i „veće prihvatanje i uključenost“.
- ✓ **Srednjoročni ishodi** se onda povezuju sa ovim, opisujući promjene u društvu koje su preduslovi da se ovo dogodi. Za Strategiju, primjeri bi mogli da budu da različite grupe stručnjaka znaju kako da se pravilno bave diskriminacijom i krivičnim djelima motivisanim mržnjom, da škole i radna mjesta postanu bezbjednije i da stavovi šire javnosti o LGBTI pitanjima budu, između ostalog, pozitivniji.
- ✓ **Kratkoročni ishodi** su povezani sa srednjoročnim ishodima, oni opisuju promjene u svijesti, znanju i stavovima koji su potrebni među različitim grupama uključenih osoba, kao što su profesionalci, vlasti, sama ciljna grupa i javnost.

Koristi od Teorije promjene su da se izričito navode pretpostavke koje svaka zainteresovana strana ima o tome koje aktivnosti će dovesti do željenog ishoda, i da može da postoji zajednički dogovor između njih o tome šta definiše uspješnost i kako to ostvariti. Daje jasnu i provjerljivu hipotezu o tome kako će doći do promjene i prikazuje načine na koje su aktivnosti u različitim oblastima i od strane različitih zainteresovanih strana međupovezane. Ne samo da ovo nudi jasan okvir za doprinos svake zainteresovane strane konačnim ciljevima, već nudi i jasnu argumentaciju prema spoljnim izvorima finansiranja. Teorija promjena može im pokazati kako je aktivnost, koju finansiraju, direktno povezana sa ostvarivanjem konačnih ciljeva Strategije. Nadalje, s obzirom na to da su mnogi spoljni izvori finansiranja strane ambasade i međunarodne institucije, velika je vjerovatnoća da one već rade sa teorijama promjena sa svojim vladama i nacionalnim organizacijama.

Sprovođenjem aktivnosti, te pretpostavke se mogu testirati. Da li kurs obuke zaista služi svrsi da stvori svijest, a da li to opet vodi ka većem prihvatanju i uključenosti? Ili neka druga aktivnost ima veći uticaj na ciljeve koje treba ostvariti? Ideja je da iako konačni cilj ostaje isti tokom čitavog sprovođenja, kratkoročni ishodi i aktivnosti mogu se prilagoditi iskustvu nakon međuocjena. Daje i plan za ocjenu; indikatori za uticaj mogu se dodati svakom ishodu kako bi se efekti aktivnosti mogli izmjeriti. Više o korišćenju Teorije promjene za praćenje može se naći u poglavlju 6.

Primjer promovisanja LGBT prava mogao bi da bude:

Naravno, mogu se dodati kratkoročniji ishodi, ovo je samo primjer kako može izgledati Teorija promjene za Strategiju. Važno je da organi, institucije i organizacije civilnog društva koje učestvuju, kao i sama LGBTI zajednica, budu uključeni u postupak izrade Teorije promjene, kako bi se svi saglasili o putevima kojima treba ići da bi se ostvario konačni ishod, i kako bi bilo jasno koji će biti njihov doprinos tome i na koji je način to povezano sa doprinosima drugih.

**Izbor mjera
u godišnjim
akcionim
planovima**

Kao i mjere u Strategiji, aktivnosti u godišnjim akcionim planovima veoma su konkretne i praktične, ali ih ne prate nikakvi jasni indikatori kojima se mjeri uspješnost njihovog sprovođenja i njihov doprinos ostvarivanju ciljeva Strategije; unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba. Neke aktivnosti u akcionim planovima čini se da nisu izabrane toliko na osnovu svog značaja za ostvarivanje ciljeva, već prije na osnovu toga koje aktivnosti bi se mogle financirati iz spoljnih izvora.

Zadnjih godina, odgovarajući službenici ministarstava i druge zainteresovane strane nijesu se sastajali da bi razgovarali o napretku u sprovođenju Strategije i planova budućih aktivnosti, da bi se obezbijedila koherentnost između djelovanja različitih zainteresovanih strana i usaglašenosti aktivnosti i ciljeva Strategije. Svake godine, u jesen, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava šalje dopis svakom ministarstvu koje učestvuje u sprovođenju Strategije i traži njihove planove za narednu godinu. Te aktivnosti se onda objedinjuju i predstavljaju akcioni plan za narednu godinu. Međutim, ukoliko ne postoji neposredni kontakt i zajednička diskusija između glavnih službenika zaduženih za sprovođenje u različitim ministarstvima i civilnom društvu, teško je prilagoditi aktivnosti da služe zajedničkom cilju unapređenja kvaliteta života LGBTI osoba i propuštaju se prilike za međuministarsku saradnju. Primjer toga mogla bi da bude saradnja između Ministarstva turizma i Uprave policije, da se probudi svijest kod granične policije o pitanjima seksualne orijentacije i transrodnim pitanjima kako bi se LGBTI turistima pružilo iskustvo dobrodošlice.

Ako se napravi izbor da se radi sa Teorijom promjene za naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine, kratkoročnim ishodom moglo bi se dodati aktivnosti. Ministarstva i organizacije civilnog društva mogle bi da vide koji bi mogao biti njihov doprinos ishodom, i porazgovarati zajedno to tome šta bi bilo izvodljivo postići u narednoj godini, na osnovu što se desilo ranije i koji su ciljevi ishoda. Aktivnosti mogu da prate indikatori ishoda koji se uglavnom koriste za praćenje u tekućoj Strategiji; broj datim kurseva obuke i broj obučanih lica, materijali koje treba izraditi, članci u medijima koje treba objaviti itd.

Preporuke

Preporuke za proces izrade naredne Strategije sa pratećim akcionim planovima koja bi bila nastavak tekuće strategije su:

- ✓ *razviti Teoriju promjene, sa ostvarljivim ciljevima i programskim mjerama, koristeći pri tom iskustvo Savjeta Evrope i drugih.*
- ✓ *sastajati se najmanje dva puta godišnje, da bi se razgovaralo o postignutom napretku i budućim aktivnostima za godišnje akcione planove u svjetlu šireg okvira Strategije, uz prilagođavanja kada je to potrebno.*

Geografska rasprostranjenost aktivnosti

Prema mnogim ispitanicima, razlike između različitih djelova zemlje u pogledu tolerantnosti i prihvatanja LGBTI osoba su značajne. U glavnom gradu Podgorici, čini se da je šira javnost značajno naprednija u prihvatanju LGBTI osoba nego u ruralnijim područjima (naročito na sjeveru Crna Gore). Izuzetak je opština Cetinje u kojoj se nalazi Ministarstvo kulture i različite brojne ustanove kulture. Tu se čini da je opšta atmosfera prema LGBTI osobama tolerantnija nego u većini opština van glavnog grada. Neki ispitanici, kao i pripadnici LGBTI zajednice iz fokus grupe, pomenuli su opštinu Nikšić kao jednu od najkonzervativnijih opština u kojoj su tolerantnost i prihvatanje LGBTI osoba najmanje napredovali.

Za naknadnu Strategija za period nakon 2018. godine, kao i buduće godišnje akcione planove, dobro bi bilo kada bi se posebna pažnja posvetila geografskoj rasprostranjenosti aktivnosti, u saradnji sa lokalnom upravom i institucijama. Aktivnosti bi trebalo da imaju za cilj da obuhvate sve djelove države, ili da imaju za cilj one regione u kojima je najveća potreba za većim stepenom prihvatanja i uključenosti LGBTI osoba. Ovo obuhvata i promovisanje obrazovanja lokalnih LGBTI zajednica i orgaizacija koje mogu da rade sa zainteresovanim stranama da poboljšaju stanje u njihovom regionu ili opštini.

Osnov za djelovanje na lokalnom nivou uspostavljen, potpisivanjem memoranduma o razumijevanju sa 16 od 23 opštine. Cilj je da ih sve opštine potpišu do kraja 2018. godine. U naknadnoj Strategiji za period nakon 2018. godine moglo bi se uzeti u obzir djelovanje na lokalnom nivou, uključivanjem lokalnih lasti u postupak izrade Startegije i davanjem preporuka za lokalne akcione planove koji bi pratili nacionalnu strategiju.

Ciljane aktivnosti za L, G, B, T i I osobe

Za većinu aktivnosti, ciljna grupa ili tema su „LGBT osobe“ kao cijela grupa. Samo su u oblasti zdravlja unijete konkretne aktivnosti koje imaju za cilj transrodne osobe. Postoji, na primjer, razlika u društvenom prihvatanju lezbijki, gej muškaraca i transrodnih osoba, koja bi se mogla obraditi u aktivnostima. Takođe, njihove želje za formiranjem zajednice i kulturnim prostorom mogu se razlikovati. Kada se „LGBT“ osobe obrađuju kao cijela grupa, tendencija je često da se koncentrišemo većinom na gej muškarce, jer su oni često najvidljivija grupa u očima javnosti. U naknadnoj Strategiji za period nakon 2018. godine, bilo bi dobro kada bi se uzele u obzir konkretne potrebe različitih grupa u okviru LGBT zajednice. Kao što je i ranije pomenuto, trebalo bi dodati interpolne osobe i njihove konkretne potrebe obrađenim grupama.

Preporuka

- ✓ Gdje je to potrebno, treba napraviti razliku između aktivnosti koje su usmjerene na specifične potrebe lezbijki, gej muškaraca, biseksualaca, transrodnih i interpolnih osoba.

Ciljane aktivnosti za konkretne grupe; intersekcionalnost

Aktivnosti koje su usmjerena na borbu protiv negativnih stavova prema LGBTI osobama u važećoj Strategiji uglavnom su usmjerene ka profesionalcima u različitim sektorima, ka mladima i široj javnosti. Važno je i dalje se fokusirati na ove grupe, jer su one nužne za društveno prihvatanje LGBTI osoba. Profesionalci u različitim sektorima ključni su da se obezbijedi da LGBTI osobe imaju pristup važnim oblastima društva, kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje i sprovođenje zakona, a mogu biti uticajni i prilikom promjene stavova kod šire javnosti. Mladi ljudi mogu se veoma rano obrazovati da usvoje nediskriminatorne stavove, tako da će naredna generacija biti otvorena za razlike. Ipak, bilo bi dobro kada bi se naknadna Strategija za period nakon 2018. godine bavila i konkretnim grupama u društvu gdje je nivo homofobije i transfobije najveći, grupama koje se najviše opiru poštovanju ljudskih prava LGBTI osoba, i u okviru kojih su LGBTI osobe najviše diskriminirane. To bi, na primjer, mogle da budu konzervativne osobe ili nacionalisti, vjerske zajednice, određene ruralne zajednice i određene etničke zajednice. Aktivnosti koje imaju za cilj promjenu stavova prema LGBTI osobama unutar ovih grupa ili među liderima ovih grupa, obično su vrlo izazovne za uspješno sprovođenje, ali ako se uspješno sprovedu imaju snažan uticaj na potrebne društvene promjene.

Preporuka

- ✓ *Uvrstiti aktivnosti koje imaju za cilj određene grupe u društvu kod kojih je nivo homofobije i transfobije najveći.*

5. Institucionalni okvir

Brojne različite zainteresovane strane rade na sprovođenju Strategije ili doprinose njenom sprovođenju. Ovo uključuje nadležna ministarstva, pravosudni lanac, uključujući Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, LGBTI organizacije, grupe profesionalaca kao što su u oblasti obrazovanja ili zdravstvene zaštite, međunarodne institucije i inostrane ambasade. Cjelokupna koordinacija aktivnosti u okviru Strategije bila je do 2016. godine u rukama Savjeta za zaštitu od diskriminacije i nacionalnog savjetnika za LGBTI pitanja u Kabinetu predsjednika Vlade. Od polovine 2016. godine Ministarstvo za ljudska i manjinska prava preuzelo je zvanični zadatak koordinacije sprovođenja Strategije.

Saradnja i koordinacija

Druga ministarstva i civilno društvo generalno uvažavaju saradnju sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava. Ipak, u mnogim ministarstvima čini se da nedostaje kadar kako bi mogli adekvatno da rade zajedno na ostvarivanju ciljeva Strategije. Postoji vrlo malo ličnih kontakata, osim između pojedinih službenika, koji su se već ranije poznavali.

Mnogi ispitanici iz različitih ministarstava ukazali su da nikada nijesu sreli nijednog od službenika odgovornih za sprovođenje u drugim ministarstvima. Naročito s obzirom na to da je Savjet za zaštitu od diskriminacije prestao sa radom 2016. godine. Savjet za zaštitu od diskriminacije nije ispunio uslove za pravilno planiranje i praćenje aktivnosti u okviru Strategije. Razlog za to je djelimično činjenica da je Savjet bio posvećen svim osnovima diskriminacije. Nije bilo dovoljno vremena niti kapaciteta u Savjetu da se posveti LGBTI politici i aktivnostima da bi temeljno vršili monitoring i razmjenu u tom pogledu. Jedan drugi savjet osnovan je otprilike u vrijeme kada je Savjet za zaštitu od diskriminacije prestao sa radom; Savjet za vladavinu prava. Međutim, u okviru Savjeta za vladavinu prava nijesu razmatrana LGBTI pitanja i Strategija. Nakon što je Savjet za zaštitu od diskriminacije prestao sa radom u ljeto 2016. godine, situacija se međutim nije mnogo poboljšala, prema riječima mnogih ispitanika. Odgovorna lica u ministarstvima i akteri u civilnom društvu i drugim institucijama povezanim sa sprovođenjem Strategije rijetko su se lično sastajali da bi razgovarali o planiranju i praćenju sprovođenja Strategije nakon toga. Ministarstva dobijaju dva zahtjeva godišnje, jedan da dostave aktivnosti koje su planirali za narednu godinu, a drugi da izvijeste o aktivnostima koje su sprovedene u protekloj godini. U protekloj godini kontakt osobe odgovorne za sprovođenje Strategije nijesu se sastajale, a bilateralno se sastaju sa NVO-ima. Izgleda da NVO imaju bolji pregled aktivnosti u svim oblastima nego što to imaju mnogi službenici ministarstava. Iako su neka ministarstva i u međusobnom kontaktu, i u kontaktu sa civilnim društvom, to je uglavnom zbog bivših ličnih veza između odgovornih lica. Nakon reorganizacije nekih ministarstava, u njima su određene nove kontakt osobe koje nikada nijesu srele druge odgovorne za sprovođenje Strategije. Koordinaciju aktivnosti u okviru Strategije otežava manjak ljudskih resursa i finansijskih mogućnosti u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, što opet utiče na njegovu uticajnost kod drugih ministarstava.

Preporuke

- ✓ *održavati redovne sastanke radi koordinacije aktivnosti iz godišnjeg akcionog plana sa licima odgovornim za sprovođenje Strategije, u koordinacionom tijelu koje je isključivo posvećeno borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba i gdje sve zainteresovane strane imaju mandat da djeluju u ime svog ministarstva ili organizacije.*
- ✓ *postarati se da koordinaciono tijelo, a naročito ministarstvo zaduženo za koordinaciju, ima dovoljno ljudskih i finansijskih resursa s jedne strane, kao i uticaja, s druge strane, da usmjerava sve zainteresovane strane prilikom sprovođenja Strategije.*

Kapacitet

Kadrovski kapacitet ministarstava za sprovođenje Strategije generalno je prilično nizak, što objašnjava neke manjkavosti u koordinaciji i implementaciji. Mnoga ministarstva imaju samo jednog ili najviše dva službenika koji su dobro upoznati sa Strategijom i sprovode sve aktivnosti koje se na nju odnose. To ne samo da znači da se neke aktivnosti ne sprovode u potpunosti, odnosno da nivo ambicije mora da ostane nizak, već znači i da postoji jasna opasnost za dugoročnu održivost aktivnosti nekih ministarstava. Najmanje tri ministarstva imaju samo jednu osobu koja je odgovorna za sprovođenje LGBTI strategije, najčešće pored svih drugih osnova diskriminacije, a u nekim slučajevima i pored drugih važnih poslova. Ako iz bilo kog razloga ova lica ne bi bila u mogućnosti da nastavie svoj rad u vezi sa Strategijom, naročito ako bi se to desilo iznenada, sva ekspertiza, mreža i institucionalno pamćenje u vezi sa ovom temom odmah bi se izgubili.

Nadalje, kao što je ranije pomenuto, reorganizacija unutar i između ministarstava dovela je do određivanja novih kontakt osoba odgovornih za implementaciju Strategije, a u nekim slučajevima rad na Strategiji nije bio u dovoljnoj mjeri prenijet na druge. Neke novoimenovane osobe uopšte ne znaju šta se dešavalo prethodnih godina i nijesu u mogućnosti da nadograđuju iskustvo i mrežu koju su možda izgradili njihovi prethodnici.

Preporuka

- ✓ *postarati se da postoje dovoljni ljudski kadrovi za sprovođenje Strategije u svakom ministarstvu i da se znanje i ekspertiza rašire na više od jedne osobe i propisno prenesu u slučaju reorganizacije ministarstava kako bi se garantovao kontinuitet.*

Izvodljive aktivnosti

Neka ministarstva unijela su više aktivnosti u svoje godišnje akcione planove, dok su se druga koncentrisala samo na nekoliko ili samo na jednu aktivnost. Ovo drugo pokazalo se uspešnijim u nekim slučajevima, jer se ministarstvo onda moglo koncentrisati na uspješnu i temeljnu implementaciju umjesto rasplinjavanja oskudnih ljudskih i finansijskih resursa na više aktivnosti. Sve u svemu, ministarstva koja su planirala manje aktivnosti, ali su se postarala da se te aktivnosti implementiraju temeljno, stekla su veće povjerenje u LGBTI zajednici od onih koji su planirali više aktivnosti, ali nijesu mogli da ih sve pravilno implementiraju. Iako viši nivo

ambicije može biti koristan, važno je prilikom planiranja godišnjih aktivnosti voditi računa o tome šta je izvodljivo u datom roku i sa raspoloživim resursima.

Preporuka

✓ *planirati izvodljive aktivnosti, sa izvodljivim ciljevima, koje se dobro sprovode i sa snažnom podrškom LGBTI organizacija i LGBTI zajednice. Time se stvara osjećaj povjerenja i vlasništva.*

Uloga NVO

Izgleda da se nivo saradnje sa organizacijama civilnog društva razlikuje kod različitih ministarstava. Dok su neka ministarstva veoma pristupačna i razgovaraju o svakoj aktivnosti sa LGBTI organizacijama od koncepcije do implementacije, druga uglavnom obavještavaju organizacije o svojim aktivnostima, ali ne razgovaraju sa njima prije toga o osmišljavanju aktivnosti ili njihovom sprovođenju.

Od usvajanja Strategije, tri glavne LGBTI NVO u Crnoj Gori povezale su svoje aktivnosti sa Strategijom, da bi stvorile sinergiju sa aktivnostima vlasti. Sve u svemu, LGBTI organizacije imaju veoma dobar radni odnos sa ministarstvima koja su uključena u implementaciju Strategije i veoma cijene napore koji se čine sa raspoloživim ljudskim i finansijskim resursima. Međutim, nije pronađena u svim slučajevima ravnoteža između aktivnosti vlasti i nevladinih organizacija. Neka ministarstva imaju malo aktivnosti koje sprovode sama. Ona uglavnom izvještavaju o aktivnostima koje NVO sprovode u okviru svoje oblasti kompetentnosti. Druga ministarstva sama sprovode aktivnosti, ali pri tom vrlo malo komuniciraju sa nevladinim organizacijama. A zatim tu su i aktivnosti koje sprovode ministarstva kao i nevladine organizacije paralelno, kao što su obuke za istu ciljnu grupu. Ovo ne mora da bude samo po sebi problem, jer obuke mogu da budu i komplementarne i da obje doprinose ciljevima Strategije, ali u nekim slučajevima čini se da nedostaje komunikacija između ministarstava i nevladinih organizacija o načinima stvaranja sinergije. Koordinaciono tijelo za implementaciju sljedeće Strategije treba da posveti pažnju definisanju uloga i odgovornosti između ministarstava, NVO i drugih zainteresovanih strana, u kojima ministarstva preuzimaju punu odgovornost za sprovođenje Strategije u tijesnoj saradnji sa NVO-ima.

Neki ispitanici iz uključenih ministarstava napomenuli su da bi bilo dobro kada bi tri glavne NVO iz oblasti LGBTI prava u Crnoj Gori bile više jedinstvene u svom pristupu i komunikaciji sa vladom. Trenutno, svako ministarstvo opredjeljuje se da radi sa jednom ili dvije od njih, a rijetko sa sve tri, i nije uvijek jasno da li se informacije pravilno prenose između te tri organizacije.

Preporuka

✓ *tijesno sarađivati sa NVO i koordinirati aktivnosti sa njima, bez odricanja od primarne odgovornosti za implementaciju Strategije.*

✓ *povećati saradnju između LGBTI organizacija.*

Uloga međunarodnih institucija i stranih država

Međunarodne institucije i strane države imaju važnu ulogu u implementaciji Strategije. Na jednoj strani one pružaju finansijsku pomoć ključnim aktivnostima u okviru Strategije, a na drugoj, nude ekspertizu i razmjenu dobre prakse sa drugim zemljama. U pisanim izvještajima o sprovođenju akcionih planova od strane različitih ministarstava, ističu se neke institucije i strane države.

Evropska unija finansira veliki broj konferencija i obuka kroz svoj program TAIEX, koji omogućava stručnjacima iz država članica EU da pomognu i savjetuju države sa Zapadnog Balkana koje su u procesu pristupanja. Čini se da je zavisnost od programa TAIEX bila značajna naročito u prvim godinama implementacije Strategije, s obzirom na to da je niz aktivnosti odložen ili se od njih odustalo kada finansiranje iz programa TAIEX nije bilo obezbijeđeno. Ipak, najvažniji doprinos EU nije finansijski. Naglasak koji Evropska komisija i Evropski parlament stavljaju na poštovanje ljudskih prava LGBTI osoba u procesu pristupanja Crne Gore velika je moralna podrška i LGBTI zajednici u Crnoj Gori i službenicima koji rade na sprovođenju Strategije.

OEBS je, ekspertizom i finansijskim sredstvima, dao doprinos brojnim ključnim kursovima obuke, a prikupljao je i podatke o, između ostalog, krivičnim djelima motivisanim mržnjom. Pomoć OEBS-a bila je od velike pomoći da se međunarodno iskustvo primijeni u Crnoj Gori, naročito za profesionalce u oblasti sprovođenja zakona, kao i za neke druge grupe profesionalaca.

Čini se da je Savjet Evrope najaktivniji međunarodni partner u sprovođenju Strategije. Ne samo da je doprinio finansijskim sredstvima i ekspertizom mnogim obukama, konferencijama i razmjenama tokom godina implementacije, već je finansirao i veliki višegodišnji program koji je imao za cilj suzbijanje govora mržnje na Internetu i van Interneta među mladima. Nadalje, projekat PREDIM (...) obuhvata, između ostalog, longitudinalno istraživanje javnog mnjenja u Crnoj Gori, čime pruža važan uvid u mijenjanje stavova šire javnosti prema LGBTI osobama. Važno je da su aktivnosti Savjeta Evrope u potpunosti usklađene sa Strategijom i da uglavnom uključuju višegodišnje aktivnosti, pružajući tako održiv izvor pomoći.

Ovde treba naročito pomenuti tri strane države. Kanada, između ostalog i preko Instituta Williams, dala je jedan od glavnih doprinosa obukama i programima u vezi sa pravosudnim lancem u borbi protiv diskriminacije i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama. Njemačka je uglavnom doprinijela velikom broju programa i publikacija kako bi presude ESLJP-a postale dostupne relevantnim stručnjacima u Crnoj Gori. I Holandija je doprinijela obuci policijskih službenika, kao i nastavku skloništa za LGBTI osobe i centar za druženje.

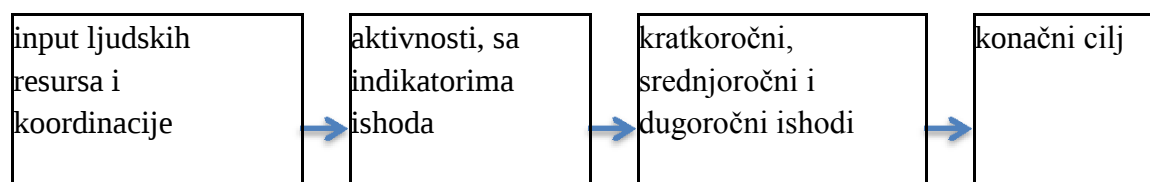
Nije dostupan jasan pregled doprinosa različitih međunarodnih institucija i stranih država, tako da nije u potpunosti jasno šta je ko ponudio, i pod kojim uslovima i u kom vremenskom okviru. Važno je da se međunarodne institucije i strane ambasade koje su zainteresovane za promovisanje LGBTI prava uključe u izradu naknadne Strategije za period nakon 2018. godine, kako bi mogle da prilagode svoju pomoć na način da se pomogne u implementaciji Strategije. Potrebe LGBTI zajednice trebalo bi da budu najvažnije za Vladu Crne Gore, ali isto tako i za međunarodne institucije i strane države koje imaju za cilj promovisanje ljudskih prava LGBTI osoba. To znači i da bi se trebalo posvetiti višegodišnjim programima, kako bi se spriječilo da se svake godine dosta oskudnih resursa ministarstava troši na obezbjeđivanje finansiranja i da se umjesto toga troše na implementaciju na terenu i da koriste LGBTI zajednici u Crnoj Gori.

Preporuka

- ✓ Vlada treba da uključi međunarodne institucije i strane države koje su spremne da pomognu u implementaciji Strategije u fazu izrade naknadne Strategije za period nakon 2018. godine.
- ✓ Međunarodne institucije i strane države koje su spremne da pomognu trebalo bi da se opredijele za višegodišnje programe, zasnovane na naknadnoj Strategiji za period posle 2018. godine, kako bi se spriječio godišnja potraga za finansijskim sredstvima.

Institucionalni okvir u Teoriji promjene

U Teoriji promjene, ljudski resursi i tijela u okviru kojih oni planiraju, koordiniraju i prate svoj rad, nazivaju se "inputi". Ukoliko se identifikuju aktivnosti koje će dovesti do ostvarivanja željenih kratkoročnih i dugoročnih ishoda, može se izračunati koji će naponi biti potrebni da bi ih svaka zainteresovana strana implementirala i koji oblici koordinacije bi bili potrebni da se obezbijedi sinergija i saradnja između zainteresovanih strana.

6. Budžet

Veliki dio finansijskih sredstava za sprovođenje Strategije dolazi iz spoljnih izvora. Neka ministarstva koriste svoja redovna sredstva za sprovođenje svojih aktivnosti, ali neka druga nemaju raspoloživa redovna sredstva za njihov rad na Strategiji. Izgleda da ne postoji pregled obračunatih sredstava koja su različita ministarstva i eksterni izvori potrošili na sprovođenje aktivnosti, tako da se o tome ne može dati definitivni zaključak. Međutim, jasno je da se za neke oblasti Strategije pokazalo da finansiranje nije adekvatno. Najčešći razlog za nesprovođenje aktivnosti bio je nedostatak spoljnog finansiranja za te aktivnosti, ukoliko uključeno ministarstvo nije u okviru svog redovnog budžeta rezervisalo sredstva za sprovođenje aktivnosti. Svako ministarstvo odgovorno je da samo pronađe sredstva za aktivnosti za koje ima glavnu odgovornost, što dovodi do različite slike u različitim ministarstvima.

Naknadna Strategija za period nakon 2018. godine mogla bi možda da razlikuje osnovne aktivnosti koje su ključne za napredak u pravcu ostvarivanja ciljeva Strategije i dodatne aktivnosti koje bi podržavale ovaj napredak. Za osnovne aktivnosti bi se onda moglo garantovati finansiranje; ako ne iz spoljnih izvora, a onda iz redovnog državnog budžeta.

Preporuka

- ✓ *napraviti razliku između mjera koje su osnovna odgovornost ministarstava i trebalo bi ih, iz tog razloga, finansirati iz državnog budžeta ukoliko se ne može naći neko drugo finansiranje, i dodatnih mjera za koje treba naći spoljne izvore finansiranja.*

Planiranje i izvještavanje o budžetu

Akcioni planovi od 2013. do 2016. godine nijesu sadržali naznaku izvora finansiranja za različite aktivnosti. Za Akcioni plan za 2017. godinu dodata je kolona "izvor finansiranja". Za neke aktivnosti naveden je izvor, kao i iznos finansiranja, ali za druge u koloni ima vrlo malo informacija. Čini se da je Akcioni plan za 2017. godinu dobar korak ka jasnom budžetiranju aktivnosti, koji bi se mogao proširiti i koristiti i za izvještavanje nakon toga.

Preporuka

- ✓ *uspostaviti jasno planiranje i izvještavanje o finansijskim sredstvima potrebnim za aktivnosti u budućim godišnjim akcionim planovima.*

Sredstva od igara za sreću

Mogući uticaj na budžet koji je dostupan za sprovođenje Strategije je promjena u načinu trošenja tzv. "sredstava od igara na sreću". To su prihodi od igara na sreću u Crnoj Gori koji su namijenjeni za socijalne projekte, koje, između ostalog, sprovode organizacije civilnog društva. Ranije su sredstva od igara na sreću centralno prikupljana i dijeljena, ali od 2018. godine će se novac od igara na sreću distribuirati kroz ministarstva. Još uvijek nije jasno da li će uticaj ovog

novog sistema na implementaciju Strategije biti pozitivan ili negativan. Očekuje se da će uticaj biti pozitivan ako Vlada kao cjelina, kao i pojedina ministarstva, uspostave strateško planiranje za raspodjelu sredstava od igara na sreću, uzimajući u obzir raniju potrošnju, kao i ciljeve politike, uključujući i Strategiju.

Preporuka

- ✓ *uspostaviti strateško planiranje za raspodjelu sredstva od igara na sreću, da bi se doprinijelo, između ostalog, implementaciji Strategije.*

Finansijski okvir u Teoriji promjene

Kao i ljudski resursi, finansijska sredstva su takođe ulazni faktor u Teoriji promjene. Kada su aktivnosti povezane sa željenim ishodom, mogu se izračunati sredstva potrebna za njihovu implementaciju. Ograničenja u pogledu iznosa budžeta i raspoloživih ljudskih resursa naravno takođe ograničavaju broj i obim aktivnosti koje se mogu sprovesti u određenom vremenskom roku. Možda bi bilo poželjno obezbijediti da se 100% policijskih snaga obuču u vremenskom periodu za koji je donijeta Strategija, ali ako nedostaju budžet i ljudski resursi, možda cilj treba svesti na 40% ili 30% policijskih službenika. Ili bi se mogao napraviti izbor da se resursi koncentrišu na manji broj aktivnosti koje se obavljaju temeljno, umjesto da se rasplinjuju na veći broj aktivnosti čiji je uticaj manji. Primjer bi mogao da bude opredjeljenje da se prvo obezbijedi da su obučeni svi socijalni radnici i da su svi materijali dostupni njima, a da se aktivnosti koje se odnose na službe za zapošljavanje ostave za kasnije zbog nedostatka resursa. Najurgentnije potrebe LGBTI zajednice u Crnoj Gori trebalo bi da budu odlučujuće prilikom opredjeljivanja šta treba uraditi u granicama resursa.

7. Monitoring

Kao što je gore navedeno, izvještaj o evaluaciji sastavlja se svake godine i u njemu sva ministarstva izvještavaju o aktivnostima koje su sproveli ili koje nijesu mogla da sprovedu, u okviru Strategije u toj godini. Iako ovaj izvještaj pokazuje koje su napore učinili različiti akteri, ne pokazuje kakav je bio uticaj aktivnosti na unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba. Neke aktivnosti koje su u potpunosti sprovedene možda nijesu imale veliki uticaj, dok su druge aktivnosti koje su samo djelimično sprovedene imale, ali sa sadašnjom metodom monitoringa, to je nemoguće procijeniti.

Tim za monitoring

Obrazovan je nacionalni tim za monitoring Strategije, ali izgleda da se nije često sastajao ili da se uopšte nije sastajao. Mnogi ispitanici nijesu bili upoznati da ovaj tim postoji, čak iako su bili blisko uključeni u implementaciju Strategije. Ocjena godišnjeg akcionog plana čini se da se uglavnom vrši na papiru, bilateralnim kontaktom između pojedine zainteresovane strane zadužene za implementaciju i Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Većina osoba odgovornih za sprovođenje Strategije u okviru ministarstva imala je pregled o tome kakav

napredak je postignut u okviru njihove stručne oblasti, ali nijesu imali pojma šta druge zainteresovane strane rade u drugim oblastima. Da bi se sarađivalo i pratio napredak ka postizanju konačnog željenog ishoda Strategije, unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba, važno je da se zainteresovane strane sastaju da bi o tome razgovarale. Ovo bi trebalo u užem smislu da obuhvati civilno društvo i institucije nezavisne od vlade, da bi ocjenjivanje i praćenje bili vjerodostojni i djelotvorni. Ako je isto tijelo koje ima krajnju odgovornost za sprovođenje Strategije odgovorno i za evaluaciju, može da dođe do sukoba interesa.

Štaviše, naročito iz razloga što su osobe koje su uključene u implementaciju i koordinaciju Strategije i osobe uključene u njeno praćenje i evaluaciju uglavnom iste osobe, da bi se procijenio napredak u ostvarivanju ciljeva Strategije važno je koristiti i nezavisne izvore podataka i istraživanja.

Preporuka

✓ *Uspostaviti platformu koja se posebno bavi LGBTI politikama za diskusiju i praćenje aktivnosti u okviru tekuće i naredne Strategije. Ova platforma trebalo bi da uključi odgovorna lica u različitim ministarstvima i institucijama, uključujući instituciju Ombudsmana, kao i organizacije civilnog društva u oblasti LGBTI prava, i da koristi nezavisne izvore podataka i istraživanja.*

Ocjenjivanje Strategije kao cjeline

Strategija, posmatrana kao cjelina, do sada se sprovodila četiri i po godine. Tokom ovih godina, mnoge zainteresovane strane dale su sve od sebe da realizuju što više aktivnosti u okviru raspoloživih ljudskih i finansijskih resursa. Djelovalo se na skoro svim "programskim mjerama" kako su opisane u Strategiji donijetoj 2013. godine. Međutim, ne postoji jasna ideja o uticaju ovih mjera, jer uz njih nijesu bili navedeni indikatori ishoda. O ishodima postoji dosta podataka, ali nijesu direktno povezani sa implementacijom Strategije i ne navode se u izvještajima. Na primjer, kada je riječ o načinu na koji se postupa sa incidentima zločina iz mržnje, korisno je znati da je održana obuka za policiju, tužioce i sudije, ali bilo bi korisno znati i koji efekat je obuka imala na lica koja su prošla tu obuku, u kojem procentu su tužioci i sudije do sada obučeni, i da li je to dovelo do bolje registracije, istrage, gonjenja i osuđivanja za zločine iz mržnje. U Teoriji promjene, dugoročne, srednjoročne i kratkoročne ishode prate mjerljivi indikatori u mjeri koliko je to moguće. Prikupljanjem podataka i istraživanjem, ti indikatori mogu se pratiti u različitim trenucima tokom implementacije politike; da bi se vidjelo da li napreduje u postizanju ishoda. Ukoliko se ne napreduje, možda aktivnosti treba prilagoditi ili proširiti.

Preporuka

- ✓ *Navesti indikatore ishoda u Strategiji, da bi se procijenio njen uticaj i ako je potrebno da bi se prilagodile aktivnosti vezane za ciljeve koje treba postići.*

Aktivnosti monitoringa

Prilikom izvještavanja o aktivnostima, važno je registrovati ne samo da se aktivnost dogodila, već i domet tih aktivnosti. Ovo se može mjeriti npr. procentom određene ciljne grupe koja je obučena, brojem (pozitivnih) medijskih članaka i tački o konferenciji ili kampanji, broju objavljenih poruka na društvenim medijima o aktivnostima i/ili povratnih informacija od učesnika u određenoj aktivnosti. Neke kurseve obuke u okviru Strategije pratila je procjena znanja i stavova prema LGBTI osobama prije i nakon obuke, dajući neku ideju o tome kakav je uticaj obuke. Domet ili uticaj mnogih drugih obuka i drugih aktivnosti nije ocjenjivan.

Preporuka

- ✓ *Navesti indikatore za domet i uticaj uz aktivnosti u godišnjim akcionim planovima, kako bi se procijenilo koji su efekti aktivnosti na ostvarivanje ciljeva koje treba ostvariti.*

Monitoring u okviru Teorije promjene

Kao što je navedeno, u modelu Teorije promjene, indikatori uticaja povezuju se u što većoj mjeri sa željenim ishodima. Ovo bi moglo da bude u obliku prikupljenih policijskih podataka, istraživanja među LGBTI zajednicom, istraživanja javnog mnjenja, skeniranja medija i mnogih drugih izvora informacija. Neki već postoje i mogli bi se koristiti za praćenje Strategije, dok bi se mogla dodati i druga istraživanja i sprovesti u saradnji sa nezavisnim tijelom, kao što je univerzitet ili međunarodna institucija. Koristeći primjer mogućeg okvira ishoda u poglavlju 3, primjeri indikatora ishoda mogli bi da budu:

Dugoročni ishodi

Smanjena diskriminacija i zločini iz mržnje:

- Broj predmeta krivičnih djela motivisanih mržnjom (podaci policije i NVO),
- Anketa o diskriminaciji i zločinima iz mržnje iz iskustva LGBTI zajednice.

Poboljšano prihvatanje i uključenost:

- Anketa o osjećaju (ne)sigurnosti i (odsustvu) slobode da se neko deklariše kao LGBTI, među LGBTI zajednicom,
- Broj slučajeva ljudi koje su odbacile njihove porodice, kolege, sportska udruženja ili druga sredina (podaci NVO, anketa?).

Srednjoročni ishodi

Pravosudni lanac postupa efikasno u slučajevima diskriminacije i zločina iz mržnje:

- broj prijavljenih slučajeva diskriminacije i zločina iz mržnje koji su doveli do istrage, gonjenja i osude (podaci policije, pravosuđa i institucije ombudsmana),
- Anketa o nivou zadovoljstva žrtava diskriminacije ili zločina iz mržnje postupanjem u njihovom predmetu,
- Broj slučajeva zločina iz mržnje i diskriminacije koji se ne prijave (istraživanje u LGBTI zajednici, prikupljanje podataka od strane NVO).

Profesionalci u obrazovanju, zdravlju, na radnom mjestu itd. sprečavaju diskriminaciju:

- Evidencija antidiskriminacione politike bolnica, škola ili privrednih društava,
- Istraživanje među profesionalcima o načinu na koji sprečavaju ili rješavaju slučajeve diskriminacije, kao i o njihovom stavu prema LGBTI osobama,
- Istraživanje o iskustvu sa diskriminacijom i o rješavanju slučajeva diskriminacije u bolnicama, školama, privrednim društvima itd. LGBTI zajednice.

Poboljšava se javno mnjenje o LGBTI pitanjima

- Istraživanje među opštom populacijom o prihvatanju LGBTI osoba (poželjno bi bilo da bude odvojeno po opštinama ili regionima, i po konkretnim grupama unutar LGBTI zajednice).

Kratkoročni ishodi

Svijest među policijom, tužiocima, sudijama

- Anketa o stavovima i znanju službenika u pravosudnom lancu prema LGBTi osobama i pitanjima,
- Broj i procenat svake grupe u pravosudnom lancu koja je obučena za LGBTI pitanja,
- Istraživanje slučajeva u pogledu načina na koji različiti akteri u pravosudnom lancu postupaju u predmetima diskriminacije i zločina iz mržnje, kako bi se identifikovale prepreke i faktori uspjeha.

Svijest medija i kreatora mnjenja

- Analiza medijskih izraza o LGBTI pitanjima,
- Istraživanje stavova i znanja novinara,
- Broj kreatora mnjenja koji pozitivno govore o LGBTI pitanjima itd.

Indikatori ishoda

- Broj održanih obuka,
- Sačinjeni materijali,
- Održane konferencije itd.

Ove indikatore treba testirati u redovnim intervalima. Neki podaci mogu se prikupljati na godišnjem nivou, drugi podaci zavise od istraživanja koja se sprovode u dužim intervalima. Takođe, da bi neke promjene postale vidljive potrebno je više vremena nego za neke druge, kao što je to promjena javnog mnjenja. Za te indikatore, logično je da se testiraju samo u određenim intervalima. Neka istraživanja su već uradila spoljna tijela, kao što je to anketa NDI-a. Možda će biti potrebno da se povjeri i sprovođenje drugih istraživanja. Za naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine, moglo bi se popisati koji su podaci i istraživanja već dostupni i šta bi bilo izvodljivo da se doda, što bi moglo da posluži kao instrument praćenja.

Registrovane prijave

Kada je riječ o slučajevima diskriminacije i krivičnih djela učinjenih iz mržnje, važno je posebno napomenuti da zvanično registrovani slučajevi nikada ne prikazuju cijelu sliku. U svim zemljama, uključujući i Crnu Goru, ima veoma mnogo slučajeva koji se ne prijave. Razlog za to može da bude, na primjer, jer se žrtva plaši posljedica, plaši se da bude deklarirana kao LGBTI, ima malo povjerenja u pravosudni lanac, ima premalo poznanje svoja prava, ili smatra da prijavljivanje slučaja neće poboljšati stvari. Manje prijavljenih slučajeva diskriminacije i zločina iz mržnje stoga ne znači samo po sebi da se broj slučajeva smanjio. Generalno se smatra dobrim znakom ako se povećava broj slučajeva prijavljenih policiji ili instituciji Zaštitnika. Ovo pokazuje sve veći stepen povjerenja u organe i sve veći nivo svijesti ljudi o svojim ljudskim pravima. Tačnija slika može se dobiti samo pažljivo sprovedenom, anonimnom i reprezentativnom anketom među LGBTI osobama o diskriminaciji i zločinima iz mržnje sa kojima se susreću.

Preporuka

- ✓ popisati sve postojeće podatke i istraživanja relevantne za Strategiju i vidjeti kako bi oni mogli poslužiti kao indikatori ishoda za uticaj Strategije, i povjeriti dodatna istraživanja ukoliko je to potrebno.

8. Sprovođenje Strategije

8.1. Ljudska prava LGBT osoba

U Strategiji su utvrđeni sljedeći stoperativni ciljevi:

- ☐ unaprijediti zakonodavni okvir i kaznenu politiku za borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba;
- ☐ unaprijediti kapacitet institucija koje primjenjuju antidiskriminatorno zakonodavstvo;
- ☐ povećati informisanost o međunarodnim standardima u vezi sa LGBTI problematikom;
- ☐ unaprijediti društveni ambijent za prihvatanje LGBTI osoba.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Inicirati izmjene i dopune relevantnih zakona u cilju unapređenja jednakosti i suzbijanja diskriminacije, transfobije i homofobije.
- ☐ Inicirati programe podrške LGBTI zajednici, uključujući programe obuke za aktiviste i branioce ljudskih prava, policijsku i tužilačku organizaciju, državne službenike, predstavnike pravosudnih organa, predstavnike lokalnih vlasti, inspekcijских službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije, te pravnu i psihološku pomoć žrtvama i svjedocima nasilja i zločina iz mržnje.
- ☐ Učiti o standardima tri različita modela zakona o registrovanom partnerstvu (grupe zemalja: danski, francuski i holandski model), kao pretpostavki za definisanje političkih uslova kod izbora modela koji najbolje odgovara crnogorskim uslovima.
- ☐ Jačati kapacitete nadležnih institucija, profesionalaca i najšire javnosti kroz specifične obuke koje uključuju sadržaj presuda Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.
- ☐ Publikovati materijal o presudama Evropskog suda za ljudska prava u vezi s diskriminacijom po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.
- ☐ Obezbijediti pristup HELP programu Savjeta Evrope.

U okviru poglavlja o ljudskim pravima LGBTI osoba predviđena su unapređenja pravnog okvira za zaštitu od diskriminacije i zločina iz mržnje, kao i mjere za povećanje kapaciteta institucija i osoba odgovornih za primjenu ovih propisa.

Zakonodavni okvir

U prve dvije godine Strategije, zakonodavni okvir ojačan je usvajanjem više zakona. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika usvojeni su svi u to vrijeme. Izmjene i dopune Krivičnog zakona imale su za svrhu da propišu mržnju po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kao otežavajuću okolnost prilikom izricanja kazne za krivično djelo.

Nove odredbe Krivičnog zakonika, međutim, do sada još uvijek nijesu primijenjene ni u jednom slučaju zločina iz mržnje po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Čak je i nedavni slučaj nasilja protiv poznatog LGBTI aktiviste, gdje su izvršioci tog djela jasno ukazali da je njihov napad na njega motivisan homofobijom, gonjen kao redovan slučaj nasilja protiv nekog lica a ne kao zločin iz mržnje po osnovu seksualne orijentacije.

Zakon o registrovanom partnerstvu

Od 2013. godine obavljene su pripreme za Zakon o registrovanom partnerstvu. Prvo, Vlada se obavezala da uči iz iskustava drugih zemalja u kojima je takav zakon već usvojen i implementiran, kako bi mogla da odabere odgovarajući model za Crnu Goru. Između ostalog, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava organizovalo je radionicu na tu temu 2014. godine uz podršku TAIEX programa. U 2015. godini planirana je međunarodna konferencija u formi okruglog stola o zakonodavnom okviru kojim se uređuje status istopolnih parova, ali to se nije dogodilo. Ministarstvo je željelo da za konferenciju koristi TAIEX ekspertsku podršku koja nije stigla u 2015. godini.

U međuvremenu, pripreme za Zakon o registrovanom partnerstvu napreduju, i očekuje se da će biti spreman za usvajanje 2018. godine. Obrazovana je radna grupa sa nadležnim ministarstvima i LGBTI organizacijama, koja će se prvi put sastati u decembru 2017. godine.

Više ispitanika ukazalo je da je potrebno da se sprovede pažljiva i sveobuhvatna kampanja jačanja svijesti javnosti o istopolnim partnerstvima. Ako nivo prihvatanja registrovanih istopolnih partnerstava ostane nizak, biće teško da istopolni parovi koriste zakon i da bezbijedno registruju svoja partnerstva.

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice ukazala je da se plaše negativnih reakcija društva. Usvajanje Zakona o registrovanom partnerstvu vjerovatno će podstaći veliku raspravu i možda će steći i agresivne protivnike, što bi moglo barem privremeno da smanji društveno prihvatanje LGBTI osoba. Opšti osjećaj fokus grupe je da se tolerancija povećala, ali da je prihvatanje još uvek na niskom nivou. Mnogi ljudi trenutno obično tolerišu postojanje LGBTI osoba u crnogorskom društvu, sve dok se ne suočavaju sa seksualnim orijentacijama ili rodnim identitetima koji se razlikuju od heteroseksualne i rodne binarne norme.

Obuka više ciljnih grupa

Kako je implementacija Strategije počela 2013. godine, svaki Akcioni plan sadrži aktivnost "Jačati kapacitete i promovisati antidiskriminatorsko ponašanje kroz obuke državnih službenika, predstavnika pravosudnih organa, predstavnika lokalnih vlasti, područnih jedinica i ispostava policije, inspeksijskih službi i drugih zaduženih za pružanje zaštite od diskriminacije", za koju je odgovorno Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

Prethodnih godina održana je obuka za više ciljnih grupa; policiju, tužioce, sudije i državne službenike. Ispitanici su generalno bili zadovoljni kvalitetom intenzivnog kursa obuke, u koji su bile uključene i LGBTI organizacije. Obuka obuhvata pet modula i obrađuje zaštitu LGBTI osoba u jednom od njih.

Međutim, nejasan je krajnji uticaj kurseva obuke na stavove prema LGBTI pitanjima i na njihovo poznavanje. Za tužioce i sudije nije jasno koji je procenat od ukupnog broja do sada obučen i da li sada tužioci i sudije koji se osposobljavaju svi prolaze obuku u ovoj oblasti. Iako obuka može da bude veoma korisna i da ima uticaj na osobe koje pohađaju tu obuku, čini se da se ne garantuje njena održivost. Poslije tri godine, može vrlo lako biti da su obučena lica prešla na druge funkcije ili da su napustila pravosuđe u potpunosti, što je dovelo do gubitka stečene ekspertize. Takođe, važno je postaviti ciljeve za procenat određene grupe koji treba obučiti, da bi se inicirala duboka kulturna promjena unutar te grupe.

Što se tiče policije, situacija je donekle drugačija. U okviru poglavlja o izvršenju zakona, Uprava policije je radila na strukturnim obukama za policijske službenike. Procjenjuje se da je do sada obučeno oko 5% do 7% policijskih službenika. Više informacija možete naći u poglavlju 8.4. U okviru ovog poglavlja o ljudskim pravima, Uprava policije je radila i na distribuiranju priručnika za policijske službenike o postupanju policije u slučaju homofobičnog nasilja, da bi se policijski službenici upoznali sa pitanjima iz oblasti zaštite, prevencije i gonjenja djela učinjenih protiv LGBTI osobe. Uprava policije je i objavila priručnik, zajedno sa drugim priručnikom na temu „Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta“, na svojoj internet stranici.

Aktivnosti obuke uopšteno

Ovdje treba dati opštu napomenu za kurseve obuke u okviru Strategije u cjelini. Mnoge aktivnosti u okviru Strategije uključuju obuku za nekoliko različitih ciljnih grupa; policiju, tužioce, sudije, nastavnike, medicinsko osoblje itd. Ovo je veoma dobro, jer je obuka jedan od najvažnijih načina za poboljšanje stavova prema LGBTI osobama i da se obezbijedi da stručnjaci budu upoznati sa zakonodavstvom i procedurama u oblasti LGBTI prava. Međutim, izgleda da za različite ciljne grupe različite zainteresovane strane nude različite obuke, a uticaj obuka se ne istražuje.

Na primjer, u Strategiji nema cilja za procenat određene ciljne grupe koji treba obučiti, niti su o tome dostupne informacije. Procenjuje se da je do sada obučeno oko 5% do 10% policijskih službenika. Za školske psihologe u srednjim školama procenat je oko jedne trećine. Međutim, ne može se dati nikakav podatak o broju i procentu ostalih ciljnih grupa za obuku. Neki ispitanici su ukazali da često ista osoba unutar određene ciljne grupe dolazi na svaku obuku. To znači da su neke osobe prošle višestruke obuke u oblasti LGBTI prava i politika, dok mnogi u toj istoj grupi nijesu dobili nikakvu obuku. Time se ne povećava procenat obučene ciljne grupe. Osim toga, s obzirom na to da se neke obuke mogu sprovesti samo sa eksternim finansiranjem, izgleda da su

neke ciljne grupe prošle samo jednokratnu obuku male grupe ljudi. Ovo ne doprinosi mnogo promjeni stavova prema LGBTI osobama u organizaciji u cjelini i ne garantuje održivost svijesti i znanja koja se prenose na obuci. Ako veliki broj obučanih ljudi promijeni posao, za organizaciju se gubi svijest i znanje ako za ciljnu grupu ne postoji kontinuirana i održiva obuka.

Mnoga istraživanja ukazuju na to da je oko 30% informisanih i ubijedenih ljudi u organizaciji minimalni procenat potreban za stvaranje promjene u kulturi unutar organizacije. Ovo se odnosi na svaku organizaciju koja želi da promijeni (dio) svoje kulture; preduzeća koja žele da implementiraju politiku različitosti, sportske klubove koji žele da se bore protiv rasizma itd. U sljedećoj Strategiji, možda bi bilo dobro postaviti izvodljiv cilj za procenat svake grupe profesionalaca koji će biti obučeni, a koji bi se kretao do 30%.

Iako se čini da je većina individualnih aktivnosti obuke kvalitetna i cijenjene od strane polaznika i drugih zainteresovanih strana, izgleda da ne postoji koordinacija nastavnih programa za neke ciljne grupe. Te grupe dobijaju različite oblike obuke iz različitih izvora, ako i kada se pronađu finansijska sredstva za organizovanje obuke. Izgleda da ne postoji standardni skup ciljeva učenja za svaku ciljnu grupu kojem obuka može da doprinese. U sljedećoj Strategiji, možda bi bilo dobro da se definiše takav standardni skup ciljeva učenja za različite ciljne grupe, kako bi se koordinisali naponi u okviru obuka na jačanju svijesti i unapređenju znanja. Ovi ciljevi učenja mogu se koristiti i za vršenje prethodne (*ex-ante*) i naknadne (*ex-post*) procjene da bi se izmjerio uticaj obuke, čime se formira standard kvaliteta.

Upoznatost sa presudama ESLJP i međunarodna i regionalna razmjena

U prvih par godina implementacije Strategije objavljen je niz materijala za relevantne ciljne grupe o presudama ESLJP-a i standardima EU u oblasti zabrane diskriminacije.

Uz podršku Njemačke fondacije za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ) objavljena je publikacija "Praktični uvod u evropske standarde protiv diskriminacije" i predstavljena na konferenciji pod nazivom "Primjena evropskih antidiskriminacionih standarda" u oktobru 2013. godine. U junu 2014. godine, u saradnji između Vrhovnog suda Crne Gore i kanadskog Instituta Williams, objavljena je knjiga pod nazivom "Zakon i LGBT prava". Takođe, u okviru projekta koji je finansijski podržala Ambasada SAD-a, objavljene su još dvije knjige: "Nevidljivi progon – homoseksualnost pred socijalističkom pravdom" i "LGBT prava – standardi i sudska praksa".

Iako su materijali bili uspješno objavljeni i predstavljeni uz pomoć nekoliko zemalja, nije jasno da li ih ciljne grupe koriste. Za 2015. godinu bila je planirana prateća aktivnost u obliku seminara/radionica na temu zakonodavnog okvira i politika za suzbijanje govora mržnje i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama u okviru prava EU i sudske prakse razvijenih država članica EU. Međutim, to se nije dogodilo jer se nije mogla obezbijediti finansijska podrška TAIEX-a. U kasnijim akcionim planovima, u ovoj oblasti nijesu planirane druge aktivnosti.

Pravna i psihološka pomoć žrtvama

U izvještajima o sprovođenju Strategije pominje se da je prvih godina Ministarstvo za ljudska i manjinska prava organizovalo panel diskusije zajedno sa NVO LGBT Forum Progres i NVO Socijalnim i kulturnim centrom SOGI o temama značajnim za unapređenje kvaliteta života LGBTI zajednice i drugih manjinskih grupa. Osim toga, nijesu se mogli naći izvještaji o aktivnostima u vezi sa ovim ciljem Strategije. Pravna i psihološka pomoć LGBTI osobama uopšte i žrtvama diskriminacije ili zločina iz mržnje se, čini se, uglavnom i nudi od strane i preko LGBTI organizacija, u drop-in centru u Podgorici, kao i od strane obučених školskih psihologa i socijalnih radnika. Podrška u centru je uglavnom volonterska, jer se za ovaj posao ne obezbjeđuje finansiranje.

Preporuke u oblasti ljudskih prava:

- ✓ Procijeniti razloge u okviru pravosudnog lanca zašto se odredbe o krivičnim djelima učinjenim iz mržnje u Krivičnom zakoniku ne koriste u praksi u predmetima koji uključuju LGBTI osobe i preduzeti odgovarajuće mjere.
- ✓ Propratiti donošenje Zakona o registrovanom partnerstvu pažljivom i sveobuhvatnom kampanjom jačanja svijesti javnosti, i kako bi se omogućilo istopolnim parovima da koriste novi zakon, ali i da bi se spriječile negativne reakcije protiv cijele LGBTI zajednice zbog povećanja vidljivosti oko ove debate.
- ✓ Procijeniti uticaj obuka za različite ciljne grupe, postaviti ciljeve za procenat svake ciljne grupe koja će biti obuhvaćena obukom i formulisati ciljeve učenja za nastavne programe za različite ciljne grupe.
- ✓ Prilikom objavljivanja informativnih materijala ili knjiga, pratiti korišćenje tog materijala od strane ciljne grupe u svakodnevnoj praksi.
- ✓ Obezbijediti održivo finansiranje za pravnu i psihološku pomoć LGBTI žrtvama diskriminacije i zločina iz mržnje, u saradnji sa LGBTI organizacijama.

8.2. Seksualna orijentacija i rodni identitet u obrazovanju

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ unaprijediti dimenziju ljudskih prava u obrazovnom sistemu;
- ☐ unaprijediti kvalitet i praksu nastavnog procesa u vezi sa LGBTI problematikom;
- ☐ unaprijediti školsku demokratsku kulturu, poštovanje i prihvatanje različitosti.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Pružiti podršku nastavnom osoblju za integraciju LGBTI tematike u nastavni proces u cilju jačanja postepenog sazrijevanja društva za prihvatanje različitosti;
- ☐ Podsticati saradnju škola i roditelja, lokalnih vlasti, policije, socijalnih službi i nevladinog sektora;
- ☐ Razvijati dijalog profesionalne javnosti i organizacija civilnog društva iz oblasti ljudskih prava LGBTI zajednice;
- ☐ Analizirati zakonska i strateška dokumenata u skladu s vizijom Strategije, kao i nastavne planove i programe i udžbenike u kontekstu zastupljenosti LGBTI problematike; Uz razvijanje dijaloga na svim nivoima, predložiti mjere i načine za inoviranje novih izdanja udžbenika, tekstualnim i ilustrativnim sadržajem koji će mladima približiti ljudska prava LGBTI osoba;
- ☐ Jačati kapacitete stručnih službi u srednjim školama za pomoć i podršku LGBTI osobama i shodno tome, kreirati priručnik o LGBTI perspektivi, prevenciji i sprečavanju nasilja po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta;
- ☐ Razvijati školske inicijative nenasilja na svim nivoima, kroz kampanje koje se odnose na nove društvene mreže, obuhvatiti informacije o LGBTI perspektivi i sprečavanju nasilja bilo koje vrste;
- ☐ Istražiti potrebe, prava i položaj mladih, uključujući i mlade LGBTI osobe;
- ☐ Promovisati u osnovnim i srednjim školama izborne predmete koji su od dodatne važnosti za demokratsko i građansko obrazovanje i koji podržavaju otklanjanje tradicionalizma i stereotipa i uvažavaju evropsku perspektivu Crne Gore.

U okviru poglavlja o obrazovanju, Ministarstvo prosvjete koncentrisalo se na nuđenje obuke i materijala nastavnicima odgovarajućih predmeta i psiholozima u školama, kako bi se povećala svijest o LGBTI problemima i podržale mlade LGBTI osobe. Aktivnosti su svih godina ostale manje-više iste u svakom godišnjem akcionom planu, zasnivajući se na prethodnim dostignućima i proširujući ta dostignuća. Takođe, u ovom poglavlju, Uprava za sport i mlade realizovala je projekat čiji je cilj bilo sprečavanje i suzbijanje govora mržnje po nekoliko osnova među mladima.

U okviru Ministarstva prosvjete, samo je jedna osoba odgovorna za sprovođenje aktivnosti u okviru ovog dijela Strategije, u tijesnoj saradnji sa LGBTI organizacijama. Rad na Strategiji je

dodatni uz mnoge druge poslove. Za oblast koja je toliko važna za Strategiju, kao što je to obrazovanje, ovo je vrlo minimalno. Takođe, održivost aktivnosti i stečene ekspertize je neizvjesna, ako zavisi od jedne osobe. Nadalje, Ministarstvo prosvjete ne troši redovna budžetska sredstva na svoje aktivnosti u okviru Strategije, tako da veliki dio oskudnih ljudskih resursa treba potrošiti na obezbjeđivanje finansiranja iz spoljnih izvora. I pored toga, mnoge aktivnosti u ovom poglavlju su uspješno sprovedene.

Saradnja između NVO i škola

Saradnja između Ministarstva i LGBTI organizacija bila je veoma tijesna. Oni sarađuju na izradi materijala i kurseva obuke, i šire ih unutar školskog sistema. Ministarstvo uspješno pomaže LGBTI organizacijama u omogućavanju pristupa školama i nastavnicima, u korist svih.

Jačanje kapaciteta školskih usluga

Jačanje kapaciteta školskih usluga uglavnom se odvija kroz informisanje i obuku školskih psihologa srednjih škola. U 2014. godini izrađen je priručnik za srednje škole, nakon čega je u 2015. godini održana obuka za 26 školskih psihologa i pedagoga. Obučeni su za pružanje podrške diskriminisanim mladim LGBTI osobama. Obuka je obuhvatila širok raspon odgovarajućih tema kako bi se povećalo znanje i osjetljivost učesnika i kako bi se osposobili za bavljenje slučajevima homofobičnog ili transfobičnog nasilja. Ciljna grupa je dobro prihvatila materijal i obuku. Obuka je obuhvatila posjete na terenu i sastanke sa mladim LGBTI osobama, tako da su psiholozi mogli da čuju iz prve ruke probleme na koje nailaze u školi i u široj zajednici. Školski psiholozi formirali su mrežu u okviru koje razmjenjuju informacije i učestvuju u pružanju vršnjačke podrške. Približno jedna trećina škola sada ima psihologa obučenog za LGBTI pitanja.

U 2016. godini, u saradnji sa nevladinim organizacijama Kvir Montenegro i Juventas, održan je nastavak obuke. Ova obuka se konkretno bavila pružanjem podrške transrodnim osobama. Predstavljene su i smjernice za rad sa transrodnim osobama.

Entuzijazam psihologa u srednjim školama doveo je do ideje da se zamole da obuče svoje kolege u osnovnim školama, kako bi se mreža proširila na taj nivo obrazovanja. Ovo je unijeto u godišnje akcione planove od 2015. godine i kasnije. Međutim, za ovaj projekat se ni za tu godinu niti kasnije nijesu mogla obezbijediti finansijska sredstva. Uputstva i materijali za obuku su spremni za izvođenje projekta, ali projekat još uvijek čeka na realizaciju. Neki ispitanici su sugerisali da bi razlog za to mogao da bude i otpor u široj javnosti protiv rada sa mlađom djecom na LGBTI pitanjima.

Jedna aktivnost koja jeste održana za nastavnike mlađe djece nije pomenuta u akcionom planu niti prilikom izvještavanja; radionica koju je organizovala NVO Forum Progress za vaspitače

javne predškolske ustanove, na inicijativu predškolske ustanove. Ovo bi moglo da bude uključeno i prošireno na druge predškolske ustanove u narednim godinama.

Nastavni planovi i programi i udžbenici

Već u prvoj godini implementacije Strategije, nastavni planovi i programi i udžbenici analizirani su da bi se provjerilo da li imaju diskriminatorni sadržaj po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Utvrđeno je da određen broj udžbenika sadrži takav sadržaj, posebno iz biologije. Generalno, ostatak sadržine knjiga smatran je dobrim nastavnim materijalom, pa su umjesto da se te knjige zabrane nastavnici biologije dobili uputstva i materijale koji će pratiti ove udžbenike da bi sa učenicima diskutovali o LGBTI pitanjima na nediskriminatoran način. Međutim, izgleda da ne postoji mogućnost da se prati da li nastavnici strukturno koriste dodatne materijale.

Nastavni materijali i obuka za nastavnike odgovarajućih predmeta

Tokom godina sprovođenja Strategije, izrađeni su nastavni materijali za različite predmete u različitim vrstama škola. U 2014. godini počelo se sa materijalima za biologiju i građansko obrazovanje u osnovnim školama. Ti materijali predstavljeni su na sastanku sa upravom škole i poslani elektronskom poštom. Iste godine održane su četiri obuke za rukovodioce nastavnog kadra za predmete biologija i građansko obrazovanje, u Beranama, Nikšiću, Budvi i Podgorici. Ukupan broj polaznika za predmet biologija bio je 81, a za predmet građanskog obrazovanja 72.

U 2015. godini, izrađeno je još materijala za gimnazije i stručne škole, za predmete biologija, psihologija i sociologija. Materijal je sveobuhvatno pokrio informacije o LGBTI pitanjima koja se odnose na odgovarajući predmet, kao i planove i ideje za nastavu, a distribuiran je školama elektronskom poštom.

Nakon što su materijali postali dostupni i široko distribuirani, Nacionalni savjet za obrazovanje usvojio je izmjene predmetnih nastavnih planova i programa za gimnazije i stručne škole za različite predmete u 2016. godini. Nastavni planovi i programi za psihologiju i sociologiju sada sadrže izričite ciljeve u odnosu na prava LGBTI osoba. To znači da su gimnazije i stručne škole sada dužne da učenicima drže nastavu o LGBTI pitanjima. Ipak, problematično je pratiti da li se to stvarno dešava i da se materijal koristi. Školska inspekcija nadležna je za praćenje da li se nova pravila za predmetne nastavne planove i programe pravilno primjenjuju, a ovo je tijelo koje djeluje nezavisno od ministarstva. U naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine mogla bi se unijeti i obuka za školske inspektore kako bi se ovo popravilo, a mogli bi se uspostaviti instrumenti za strukturalno praćenje nastave o LGBTI pitanjima.

Školske inicijative nenasilja

Ova aktivnost uglavnom se odnosi na tekuću kampanju koju sprovodi Uprava za omladinu i sport. Više informacija o ovoj aktivnosti možete naći u poglavlju o sportu. Samo Ministarstvo prosvjete promoviše učešće škola u aktivnostima kao što su "dan razlika" i "različitost je prednost" unutar kampanje koju je finansirao Savjet Evrope. Skoro sve srednje škole učestvovala su u "danu razlika". Ova kampanja promoviše inkluzivno obrazovanje (po svim osnovima), između ostalog pružanjem podrške školama u izradi akcionih planova za inkluzivno obrazovanje i obučavanjem škola da koriste indeks inkluzivnosti. Dvadeset srednjih škola sada imaju takve akcione planove.

Istraživanje potreba i prava mladih, uključujući i mlade LGBTI osobe

Iako je to unijeto u Strategiju, izgleda da nije bilo strukturalnog istraživanja potreba mladih LGBTI osoba. Možda bi ipak bilo dobro da se ovo uključi u buduće aktivnosti. Same mlade LGBTI osobe su ti koji su imaju najviše informacija o preprekama sa kojima se susreću u školama i društvu.

Fokus grupu pripadnika LGBTI zajednice sa kojom je razgovarano za ovu evaluaciju većinom su činili učenici srednjih škola i studenti na univerzitetima koji su imali različita iskustva u vezi sa društvenim prihvatanjem u školama i podrškom koju su imali u školama. Prema fokus grupi, nivo prihvatanja i aktivne podrške LGBTI studentima varira u zavisnosti od konkretne škole i pojedinih nastavnika ili predavača. U jednoj srednjoj školi, iskustvo je bilo uglavnom pozitivno. Tu je formirana grupa učenika za LGBTI podršku, uz podršku uprave škole, a mnogi nastavnici i studenti aktivno su zagovarali LGBTI ljudska prava. U drugim srednjim školama nastavnici su, pak, ćutali kada su učenici osudili homoseksualnost kao bolest i odvratnost. Iskustva sa školskim psiholozima su u cjelini dobra, ali u nekim slučajevima psiholozi i dalje preporučuju učenicima da ne govore o svojoj seksualnoj orijentaciji da ne bili maltretirani. Smatralo se da je važno da svaki nastavnik govori o LGBTI pravima i toleranciji, jer su oni važne ličnosti od autoriteta.

Na univerzitetskom nivou, situacija je slična. Na univerzitetu u Podgorici, jedna predavačica aktivno govori o LGBTI pitanjima u svom razredu, podstiče debatu o pitanjima i zagovara LGBTI ljudska prava. S druge strane, kada je na univerzitetu u Nikšiću najavljen LGBTI događaj, a kao reakcija na to na zidu iscertan veoma veliki grafit sa porukom mržnje, sve što je uprava univerziteta uradila je da ga je prefarbala, ali nije osudila govor mržnje. Takođe na ovom nivou, stav predavača kao ličnosti od autoriteta smatra se veoma važnim za oblikovanje stavova mladih u Crnoj Gori.

8.3. Kulturne promjene, bezbjednost i društveno prihvatanje LGBTI osoba

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Unaprijediti bezbjednost i društveni život LGBTI osoba.
- ☐ Unaprijediti društvenu prihvatljivost i uključenost LGBTI osoba.
- ☐ Promovisati politiku jednakog tretmana i zaštitu od diskriminacije.
- ☐

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Jačati kapacitete i znanje LGBTI zajednice, uključujući finansijsku podršku.
- ☐ Razvijati dijalog s nadležnim organima, lokalnim vlastima, policijskim službama, sindikalnim i organizacijama poslodavaca i civilnog društva u pravcu društvenog prihvatanja LGBTI osoba, uključujući i radni ambijent.
- ☐ Pružiti razumijevanje i podršku porodici i LGBTI osobi i intervenirati u individualnim slučajevima preko multidisciplinarnih operativnih timova centara za socijalni rad.
- ☐ Podsticati razvoj kulture tolerancije i otvorenosti za LGBTI osobe, što uključuje podršku kulturnim događajima, queer festivalima, festivalima filma o ljudskim pravima i drugim kulturno-umjetničkim manifestacijama.
- ☐ Doprinositi većoj kulturološkoj vidljivosti LGBTI zajednice i društvenoj promociji inkluzivnog koncepta queer termina i kulture.
- ☐ Podržavati izgradnju novih kulturnih platformi koje afirmišu vrijednosti slobodnog društva, ustavne vrijednosti, evropski identitet Crne Gore, ali i veću vidljivost ljudskih prava i LGBTI zajednice (festivali filma o ljudskim pravima, queer festivali i slično).
- ☐ Podržavati kreiranje kulturnog prostora i scene LGBTI zajednice kao dugoročne vizije

U okviru ovog poglavlja, više ministarstava sprovelo je aktivnosti u cilju promovisanja poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba među različitim grupama profesionalaca i u široj javnosti. Iako su mnoga ministarstva bila prilično aktivna u svojoj oblasti, kao što su socijalno staranje, kultura i lokalne politike, čini se da ne postoji mnogo koherentnosti između aktivnosti u različitim oblastima.

Jačanje LGBTI zajednice, uključujući finansijsku podršku

Saradnja između ministarstava i LGBTI organizacija poboljšala se tokom godina sprovođenja Strategije. Neka ministarstva rade u tijesnoj saradnji sa organizacijama, oslanjajući se dijelom na njih radi sprovođenja aktivnosti. Druga ministarstva imaju manje tijesnu vezu sa organizacijama. Ipak, čini se da ne postoji mnogo kontakta između ministarstava i LGBTI zajednice u cjelini. U akcionim planovima mnoge aktivnosti pominju uključivanje LGBTI zajednice, ali se u praksi to radi kroz uključivanje LGBTI organizacija. Međutim, to nije isto. Organizacije čine profesionalci sa velikim stručnim znanjem u oblasti LGBTI pitanja, sa sjedištem u glavnom gradu Podgorici. Iako su u redovnom kontaktu sa nekim članovima LGBTI zajednice, zajednicu čini mnogo više građana koji su rašireni po čitavoj zemlji.

Da bi znali potrebe LGBTI zajednice, važno je pitati same LGBTI osobe, u okviru ankete ili u fokus grupama. Jedna važna potreba koju je iskazala fokus grupa sa kojom je razgovarano za potrebe ove evaluacije je sigurno mjesto za sastajanje i informisanje. Fokus grupa je pronašla takvo mjesto u centru za druženje, ali budućnost ovog centra ostaje nesigurna zbog nepostojanja strukturnih finansijskih sredstava. Izgleda da van Podgorice takvih sigurnih mjesta uopšte nema.

Centar za druženje kojim rukovode NVO Juventas i Kvir Montenegro je centralno mjesto za LGBTI zajednicu, naročito u Podgorici. Članovi zajednice mogu se tu sastajati u sigurnom okruženju koje ih prihvata i informisati se o različitim temama kao što su prevencija HIV-a/AIDS-a, psihološka i socijalna podrška, pravni savjeti u slučaju diskriminacije ili zločina iz mržnje itd. U vrijeme kada je Strategija usvojena u 2013. godini, postojao je drugi centar u kojem se LGBTI zajednica mogla sigurno sastajati; SOGI centar. Ovaj centar služio je istoj svrsi, ali morao je da bude zatvoren u ljeto 2016. godine zbog nedostatka sredstava.

Održiva egzistencija novog drop-in centra takođe je ugrožena. Svake godine mora se naći eksterno finansiranje da bi se platila zakupnina, najskorije su to bila sredstva ambasada Norveške i Holandije. Socijalne usluge u centru pružaju volonteri, jer nema sredstava za angažovanje profesionalaca. Potrebna je održivija finansijska podrška i za zakupninu i za socijalne usluge.

Osim sigurnog centra za sastajanje, postojalo je i sklonište, uglavnom namijenjeno mladim LGBTI osobama koje su njihove porodice izbacile iz kuće zbog njihove seksualne orijentacije. Strukturno finansiranje ovog skloništa bilo je unijeto u Akcioni plan za 2013. godinu, ali nije bilo dostupno nikakvo strukturno finansiranje iz državnog budžeta. Sklonište je bilo otvoreno nekoliko godina uz pomoć spoljnih izvora i inostranih ambasada, ali je na kraju moralo da bude zatvoreno. Dok je bilo otvoreno, intenzivno se koristilo, u nekoliko godina pomoglo je skoro 100 mladih LGBTI osoba. Sada, pojedine slučajeve za koje se ne može naći rješenje, LGBTI organizacije pomažu na *ad hoc* osnovi. Prema nekim ispitanicima iz ministarstava, ne postoji potreba za posebnim LGBTI skloništem, jer ta lica potpadaju pod Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti i mogu da koriste redovna skloništa. Međutim, postavlja se pitanje da li LGBTI osobe mogu da pronađu praktičnu i psihološku pomoć koja im je potrebna u redovnom skloništu.

Dijalog sa lokalnim vlastima

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava stalno radi na dijalogu sa lokalnim vlastima. U vrijeme ove evaluacije, 16 opština od ukupno 23 potpisale su Memorandum o razumijevanju sa Ministarstvom. Cilj je da svih 23 opštine potpišu takav memorandum do kraja 2018. godine.

U opštinama koje jesu potpisale, imenovana je kontakt osoba za LGBTI pitanja. Održana je radionica za službenike deset od ovih opština, uz pomoć holandskog eksperta za lokalne LGBTI akcione planove. Pet opština obavilo je studijsku posjetu Bolonji, gdje je održan sastanak *Rainbow* gradova. *Rainbow* gradovi su opštine širom Evrope koje su aktivne u promovisanju

LGBTI prava na lokalnom nivou i koje redovno razmjenjuju iskustva i dobru praksu. U ovom trenutku još uvek nije jasno koje aktivnosti su opštine preduzele u cilju promovisanja LGBTI prava, ali će se od njih zahtijevati na kraju ove godine da izvijeste o svojim aktivnostima.

Imajući u vidu razlike između različitih djelova zemlje u pogledu prihvatanja LGBTI osoba, djelovanje na lokalnom nivou biće najvažniji dio naknadne Strategije za period nakon 2018. godine. Kao što je prethodno navedeno, lokalne vlasti treba da budu uključene u izradu sljedeće Strategije, a Strategija treba da sadrži jasna uputstva i veze za djelovanje na lokalnom nivou. Nadalje, razvoj lokalnih LGBTI zajednica treba da bude prioritet.

Dijalog sa socijalnim partnerima

Što se tiče dijaloga sa socijalnim partnerima, Ministarstvo rada i socijalnog staranja preduzelo je nekoliko aktivnosti na početku perioda implementacije Strategije. Sjednica Socijalnog savjeta Crne Gore u 2014. godini bila je posvećena diskriminaciji po svim osnovima, a 2015. godine potpisan je Memorandum o razumijevanju između Ministarstva rada i socijalnog staranja i organizacija poslodavaca i sindikata, kojim je osuđena diskriminacija po svim osnovima, uključujući i po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Međutim, nejasno je kakvi su bili rezultati ovih aktivnosti. Čini se da nije bilo praćenja niti nastavka aktivnosti nakon potpisivanja Memoranduma i nijesu pomenute nikakve mjere u vezi sa tržištem rada u posljednja dva akciona plana, za 2016. i 2017. godinu.

Obuka socijalnih radnika

Glavni fokus Ministarstva rada i socijalnog staranja u Strategiji bio je na socijalnim radnicima. Za socijalne radnike je pripremljen priručnik o tome kako da postupaju u slučajevima koji uključuju LGBTI osobe. Ovo se uglavnom odnosi na slučajeve mladih koji se deklarišu kao LGBT, čiji roditelji imaju problem da to prihvate. U svakoj godini Strategije održavane su obuke za socijalne radnike. Postoje dvije različite obuke, jedna koju pruža Ministarstvo, i druga, koju paralelno sa prvom, pruža NVO Juventas. NVO prisustvuju obuci koju vrši Ministarstvo, a postoji i određena koordinacija između te dvije obuke, ali to bi se moglo poboljšati. U svim centrima za socijalni rad do sada postoji jedan ili dva obučena socijalna radnika koji mogu da se bave slučajevima roditelja kojima je teško da sarađuju sa sinom ili kćerkom koji/a je LGBTI osoba, ili drugim slučajevima koji uključuju LGBTI osobe.

Usputne povratne informacije od pojedinih socijalnih radnika ukazuju na to da se obuka i materijal cijene i koriste u praksi. Čini se da se broj slučajeva povećava, pošto se sve više mladih deklariše kao LGBTI. Međutim, ne postoji centralna zbirka (anonimnih) podataka o slučajevima koji uključuju LGBTI osobe.

Budući korak bi mogao da bude sprovođenje aktivnosti usmjerenih na roditelje LGBTI djece, jačanje svijesti i podsticanje vršnjačke podrške, na osnovu iskustava socijalnih radnika i roditelja i samih mladih LGBTI osoba.

Izgradnja kulturnih platformi i prostora sa LGBTI zajednicom

U domenu kulture, napravljen je izbor da se jedna važna aktivnost realizacije na godišnjem nivou. U 2014. i 2015. godini Ministarstvo kulture je organizovalo izložbe fotografija, koje su dobro ocijenjene u medijima i od strane LGBTI organizacija. U toku 2015. godine, izložbi je veoma uspješno dodata panel diskusija. Ovo je navelo Ministarstvo kulture da ponovo 2016. i 2017. godine organizuje panel diskusiju na kojoj je sektor kulture raspravljao o *queer*, *camp* i *trash* kulturi i umjetnosti. Panel diskusiji su prisustvovala vodeće ličnosti iz sektora kulture koje mogu da koriste informacije i iskustvo da bi imale širi uticaj u društvu. Aktivnosti u domenu kulture uglavnom su realizovane u Podgorici i na Cetinju, koje je sjedište Ministarstva kulture, kao i mnogih važnih ustanova kulture.

Tokom godina realizacije, Ministarstvo kulture preusmjerilo je svoj fokus sa stanovništva uopšte na vodeće ličnosti u sektoru kulture, kao i sa umjetničkih izložbi samo na panel diskusije, kako bi se izvršio veći uticaj. Oni organizuju panel diskusije sa sektorom kulture i prevode materijale o LGBTI i kulturi koje LGBTI organizacije smatraju korisnim. LGBTI organizacije veoma cijene njihove aktivnosti, jer se čini da su uspješni u svom cilju poboljšanja platformi za izražavanje seksualnog i rodnog identiteta u institucijama kulture. Faktori uspjeha u pogledu toga su da je Ministarstvo dobro definisalo teme o kojima će se razgovarati, u saradnji sa LGBTI organizacijama, i angažovalo ugledne stručnjake iz oblasti sociologije, antropologije, studija teatra, umjetnosti i aktivizma. Takođe, opredjeljenje ministarstva da organizuje nekoliko aktivnosti, ali da ih detaljno pripremi sa nevladinim organizacijama, čini se da doprinosi uspjehu. Praćenje uticaja aktivnosti vrši se putem prikupljanja povratnih informacija od učesnika i isječaka iz medija koji su imali priloge o događaju.

Društveno prihvatanje LGBTI osoba kod šire javnosti

Da bi se povećalo društveno prihvatanje LGBTI osoba kod šire javnosti, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava sprovelo je nekoliko kampanja i izradilo onlajn i štampane informativne materijale koji promovišu toleranciju za najugroženije kategorije, senzibilizujući javnost i promovišući zaštitu njihovih osnovnih ljudskih prava. Ove kampanje uglavnom su sprovedene u 2014. i 2015. godini. Teško je procijeniti uticaj takvih kampanja, jer na javno mnjenje utiču mnogi faktori. U istraživanju koje je sprovedeno u široj javnosti a koje je pomenuto u poglavlju 3, čini se da se društveno prihvatanje u određenoj mjeri smanjilo između 2010. i 2015. godine, a da se zatim opet povećalo u periodu između 2015. i 2017. godine. Ipak, ne može se kazati kakav je bio efekat kampanja na ovaj razvoj. Možda bi smanjenje koje se dogodilo između 2010. i 2015. bilo još veće da nije bilo kampanja, ali bi moglo da bude i da su imale vrlo malo efekta.

Sve veće društveno prihvatanje LGBTI osoba kod javnosti je nesumnjivo najizazovniji dio Strategije, jer tu mnogi faktori igraju ulogu. Medijske kampanje i informativni materijali su važni instrumenti, ali oni dopiru samo do malog procenta populacije i to uglavnom do onih ljudi koji su već u izvjesnoj mjeri otvoreni za prihvatanje LGBTI osoba. Potrebne su dodatne mjere da se obuhvati širi auditorijum, uključujući i ljude koji još uvijek imaju negativan stav prema LGBTI osobama.

Brojni ispitanici, kao i fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice, smatraju da će društvenom prihvatanju LGBTI osoba u velikoj mjeri pomoći ako se poznati ljudi ili ljudi na pozicijama moći deklariraju kao LGBTI ili govore u korist LGBTI prihvatanja. Ovo uključuje političke lidere, televizijske ličnosti, pjevače, sportske junake i druge poznate ličnosti. Ovi ljudi imaju sposobnost da dopru do šire javnosti na način koji je i više rasprostranjen i uverljiviji od opšte javne kampanje koju spovode nadležni organi. Ovo iziskuje od političara da pokažu svoju ličnu posvećenost LGBTI pravima, a da pri tom ne upućuju izričito ili implicitno na proces pristupanja EU, kao što je pomenuto prethodno u tekstu. Poznati ljudi u šou biznisu i sportski junaci često imaju još veći uticaj na javno mnjenje od političara. Sportski junak koji govori u prilog prihvatanja LGBTI osoba može da ima veliki uticaj na prihvatanje u sportskim klubovima, dok poznate ličnosti na televiziji ili drugdje u medijima često imaju širok domašaj. Buduće aktivnosti u Strategiji mogle bi da budu usmjerene na pronalaženje poznatih ličnosti u Crnoj Gori koje su spremne da govore o LGBTI pravima.

Brojni ispitanici smatraju da je važno utvrditi jasne standarde u društvu, izricanjem jasnih i odvrćajućih presuda učiniocima povreda ljudskih prava. Oni koji su krivi za diskriminaciju ili krivično djelo motivisano mržnjom prema LGBTI osobama treba da budu gonjeni i osuđeni, i to bi trebalo objavljivati u medijima.

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice smatra da je veoma važno da zločin iz mržnje bude vidljiviji. Trenutno, djela nasilja protiv LGBTI osoba, ukoliko se uopšte prijavljuju, obično nijesu označena kao zločini iz mržnje, već kao jednostavna djela nasilja. Ovim stvarna situacija ostaje skrivena od javnosti. Ako bi šira javnost bila upoznatija o ovome, pomogla bi da se promijene stavovi prema LGBTI osobama. Za neke od samih izvršilaca, pravilna kazna možda bi bila da obavljaju društveno korisni rad kao volonteri sa LGBTI zajednicom, ili druga kazna koja bi mogla da promijeni njihovo mišljenje o LGBTI osobama umjesto da produbi predrasude prema njima.

Intersekcionalnost

U Akcionom planu za 2014. godinu predložena aktivnost bila je da se održe panel diskusije kako bi se razgovaralo o vjerskim, etničkim i drugim identitetima u vezi sa LGBTI problemima. Nije bilo naknadnog izvještavanja o ovoj aktivnosti, pa nije jasno da li je ovo sprovedeno. Kao što je već pomenuto, bilo bi važno da se u budućoj Strategiji razmotri pitanje intersekcionalnosti, i da se razgovara o tome kako se vjerski, etnički i drugi identiteti podudaraju sa LGBTI problemima.

Preporuke u oblasti kulture i društvenog prihvatanja LGBTI osoba:

- ✓ *Nastaviti i proširiti tijesnu saradnju između LGBTI organizacija i ministarstava, i učiniti napore da se dopre do LGBTI zajednice u cjelini, u svim djelovima zemlje*
- ✓ *Obezbijediti strukturno finansiranje za sigurna mjesta za sastajanje LGBTI osoba, u glavnom gradu kao i u drugim opštinama*
- ✓ *Obezbijediti strukturno finansiranje za sklonište za LGBTI osobe koje su privremeno postale beskućnici zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, gdje mogu dobiti posebnu socijalnu i psihološku zaštitu koja im je potrebna*
- ✓ *Uključiti lokalne vlasti u planiranje naknadne Strategije za period nakon 2018. godine, i uključiti jasna uputstva i veze za djelovanje na lokalnom nivou koje se zasniva na Strategiji*
- ✓ *Podržati razvoj lokalnih LGBTI zajednica i organizacija*
- ✓ *Praćenje Memoranduma o razumijevanju koji je potpisan sa socijalnim partnerima, i unijeti mjere sa njima u vezi sa nediskriminacijom na tržištu rada u sljedećoj Strategiji*
- ✓ *Prikupiti anonimizovane podatke o predmetima socijalnih radnika koji uključuju LGBTI osobe*
- ✓ *Osmisliti aktivnosti usmjerene na roditelje LGBTI osoba, da bi se ojačala svijest i podstakla vršnjačka podrška*
- ✓ *Nastaviti i proširiti aktivnosti usmjerene na senzibilizaciju sektora kulture prema LGBTI pitanjima i kulturi, stvarajući više prostora za LGBTI osobe u mainstream kulturi*
- ✓ *Angažovati moćne i poznate ljude u Crnoj Gori da pozitivno promijene javno mnjenje o LGBTI osobama*
- ✓ *Strukturno istražiti i kazniti diskriminaciju i krivična djela učinjena iz mržnje, i učiniti slučajeve vidljivim široj javnosti, da bi se uspostavili jasni standardi u društvu*
- ✓ *Istražiti veze između vjerskih, etničkih i drugih identiteta i LGBTI pitanja*

8.4. Sprovođenje zakona

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Unaprijediti senzibilitet policije za rad s LGBTI zajednicom.
- ☐ Unaprijediti i njegovati povjerenje između policije i LGBTI zajednice
- ☐ Unaprijediti bezbjednost LGBTI osoba, društvenih okupljanja i društvenog života LGBTI zajednice.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Podržati LGBTI zajednicu za efikasniju komunikaciju i pristup policiji.
- ☐ Uspostaviti saradnju LGBTI zajednice i policije na pripremi zajedničkih periodičnih izvještaja, istraživanja i analiza.
- ☐ Promovisati zajednički rad LGBTI zajednice i policijskih službi, uključujući nacionalne i međunarodne nastupe.
- ☐ Razvijati stalni dijalog Uprave policije i LGBTI zajednice.
- ☐ Jačati kapacitete i senzibilitet policijskih službenika za rad sa LGBTI zajednicom.
- ☐ Formirati timove povjerenja koji okupljaju predstavnike policije i LGBTI zajednice u cilju kvalitetnijeg monitoringa, komunikacije i diskusije o primjeni policijskih ovlaštenja u slučajevima diskriminacije LGBTI osoba.
- ☐ Imenovati kontakt policijske starješine za rad sa LGBTI zajednicom u svim područnim jedinicama policije.
- ☐ Kontinuirano razvijati saradnju Uprave policije sa Savjetom za građansku kontrolu rada policije i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore u cilju unapređenja primjene policijskih ovlaštenja prema osjetljivim društvenim grupama.

Policija ima važnu ulogu u bavljenju slučajevima diskriminacije i zločina iz mržnje. Samo ako policija uživa dovoljan nivo povjerenja, LGBTI osobe će prijavljivati ove slučajeve a one su neophodne za sprovođenje istrage u tim slučajevima. Međutim, način na koji se u predmetu postupka pred sudom uglavnom je stvar izbora tužilaca. Tužioci odlučuju da li će okvalifikovati slučaj kao krivično djelo učinjeno iz mržnje ili neće, i usmjeriti policiju na dokaze koji su potrebni da bi se predmet procesuirao pred sudom. Policija je takođe veoma važna za zaštitu LGBTI prava u drugom smislu; oni štite LGBTI povorke ponosa i druge događaje. Proteklih godina, Uprava policije se u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova koncentriše na obuku policijskih službenika, imenovanje kontakt osoba u okviru svake policijske jedinice i formiranje timova povjerenja koji će raditi sa civilnim društvom.

Postoje i aktivnosti sa policijom i drugim djelovima pravosudnog lanca u drugim poglavljima Strategije. Bilo bi dobro kada bi se sve mjere koje se odnose na pravosudni lanac kombinovale u jedno poglavlje naknadne Strategije za period nakon 2018. godine, kako bi se pokazale veze između aktivnosti i koordiniralo između različitih djelova pravosudnog lanca.

Veća saradnja i povjerenje

Generalno, LGBTI nevladine organizacije, kao i fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice ukazali su na relativno visok nivo povjerenja u policiju u Podgorici. Policijski službenici su generalno postupali na odgovarajući način u incidentima nasilja zasnovanim na seksualnoj orijentaciji. Fokus grupa je jednoglasno kazala da su prijavili ili da bi prijavili policiji slučajeve nasilja nad njima. Međutim, možda ima razlike između različitih regiona zemlje i postoji strah da se anonimnost ne štiti pravilno u čitavom pravosudnom lancu. LGBTI nevladine organizacije smatraju da bi broj prijavljenih incidenata bio daleko veći ako bi žrtve bile uvjerene u potpunu povjerljivost i anonimnost.

Obuka policijskih službenika

Projekat policije su u 2013. godini sprovodili LGBTI organizacije i Ministarstvo unutrašnjih poslova, a uz podršku ambasade Holandije, pripadnici Uprave policije obučeni su za rad sa LGBTI zajednicom. Objavljena je i knjiga "Policija, tolerancija i prihvatanje identiteta". U godinama koje su uslijedile, obuku je prošlo još policajaca, a saradnja sa LGBTI organizacijama se intenzivirala. Distribuiran je vodič za policijske službenike, koji sadrži uputstva za zaštitu i promociju LGBT prava i način prijavljivanja, komunikacije i postupanja u slučajevima prijavljenog verbalnog ili fizičkog nasilja nad LGBTI osobama.

Do sada je obučeno oko 120 od 3.000 policijskih službenika u Crnoj Gori. Prvobitni cilj bio je da se obezbijedi da u svakoj policijskoj stanici budu najmanje jedan ili dva obučena službenika, tako da u slučaju da LGBTI osoba bude žrtva diskriminacije ili zločina iz mržnje, može joj se poslati neko ko je obučen. Problem je u tome što LGBTI osobe koje podnose prijavu policiji često ne pomenu da njihova seksualna orijentacija ili rodni identitet igraju ulogu u zločinu. Kao rezultat toga, neko ko nije obučen upućuje se na lice mjesta, a krivično djelo se registruje kao slučaj nasilja u porodici, napada ili nešto drugo a ne kao zločin iz mržnje, i žrtva ne dobija odgovarajuću podršku.

Za naredne godine, cilj će biti da se obuču veći procenat policijskih snaga, naročito onih koji se prvi javljaju na lice mjesta. Policijski službenici koji se obrazuju sada prolaze obuku o ljudskim pravima, uključujući i LGBTI prava, kao redovan dio nastavnog plana i programa. To znači da će sa svakom klasom koja diplomira na Policijskoj akademiji broj i procenat obučених službenika rasti. Policijska akademija je u nadležnosti Ministarstva prosvjete koje obezbjeđuje nastavni plan i program i obuku u oblasti ljudskih prava. Štaviše, u 2015. godini Ministarstvo prosvjete organizovalo je javnu raspravu povodom godišnjice Policijske akademije, na kojoj je učestvovala i NVO Juventas. Takođe, direktor Uprave policije učestvovao je u "Prijetu solidarnosti sa LGBTQ osobama".

Kontakt osobe u policiji

Od 2013. godine i kasnije, u svim lokalnim policijskim jedinicama imenovane su kontakt osobe za rad sa LGBTI zajednicom. Kontakt osobe imaju više uloga. Oni su obučeni za LGBTI pitanja i pomažu policijskim službenicima koji rade na slučaju koji uključuje LGBTI osobe. LGBTI organizacije su u kontaktu sa njima i mogu da pruže pomoć u komunikaciji sa žrtvom o slučaju. Mnogi slučajevi su prijavljeni preko organizacija ili nakon konsultacija sa organizacijama.

Timovi povjerenja

Izgleda da timovi povjerenja koje je policijska služba formirala funkcionišu na zadovoljavajući način. I LGBTI organizacije i institucija Zaštitnika su dio rada timova povjerenja, i u okviru njih se redovno razmjenjuju informacije o radnim procesima, kao i aktuelnim slučajevima. Timovi povjerenja zvanično se sastaju svaka tri mjeseca, ali u praksi imaju češće kontakte. Učesnici naglašavaju potrebu za jačanjem povjerenja između LGBTI zajednice i pravosudnog lanca.

Ostali djelovi pravosudnog lanca

Imajući u vidu ovlašćenje tužilaca da odluče kako da postupaju u predmetu, važno je da i oni budu uključeni u implementaciju Strategije. Uputstva tužiocima i sudijama o tome šta predstavlja zločin iz mržnje ili govor mržnje i kako se to može dokazati na sudu, nijesu dovoljno jasna. Do sada još uvijek nije podignuta nijedna optužnica za zločine iz mržnje protiv izvršilaca, iako je odredba Krivičnog zakonika o tome donijeta još 2013. godine.

Još jedna manjkavost u sudskom procesu u vezi sa slučajevima diskriminacije i zločina iz mržnje jeste da nije jasno da li im treba suditi u krivičnom ili prekršajnom sudu. U praksi čini se da se mnogi predmeti pokreću pred prekršajnim sudom, a postupci su mogli da se vode i pred krivičnim sudom. Glavna razlika između ta dva postupka je da su kazne mnogo blaže u prekršajnom sudu. Zbog toga su kazne za diskriminaciju i zločin iz mržnje često blage i u mnogim slučajevima nijesu proporcionalne učinjenom zločinu i nemaju efekat da odvraćaju od ponovnog činjenja krivičnog djela.

U narednim godinama, Uprava policije planira da uključi tužioce i prekršajne sudove u timove povjerenja. Ovo bi mogao da bude dobar korak napred, kako bi se poboljšala primjena pravosudnog sistema u slučajevima diskriminacije i zločina iz mržnje prema LGBTI osobama, kao i da bi se povećalo povjerenje LGBTI zajednice u pravosudni lanac.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Kadrovski kapacitet Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore povećan je proteklih godina, četiri nova službenika su zaposlena u sektoru za zaštitu od diskriminacije u instituciji Zaštitnika. U 2016. godini ukupno je obrađeno 185 predmeta protiv diskriminacije, što je najveći broj do

sada. I pored toga, budžet institucije za umrežavanje i saradnju sa drugim zainteresovanim stranama u pravosudnom lancu je vrlo nizak i ne stimuliše se dovoljno.

Institucija Zaštitnika ostvarila je kontakt sa LGBTI zajednicom preko LGBTI organizacija. Ove organizacije imaju telefonski broj odgovornog lica i mogu ga kontaktirati kad god je to potrebno. Osoba koja je odgovorna za LGBTI pitanja u instituciji Zaštitnika nastoji da služi i lokalnim zajednicama, redovnim putovanjima u regione izvan glavnog grada i putem senzibilizacije lokalnih vlasti.

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice, međutim, vrlo malo je znala o tome šta radi Zaštitnik, i za koje slučajeve bi se mogli obratiti instituciji Zaštitnika za pomoć.

Anonimnost

Uporan problem je povjerljivost i zaštita anonimnosti LGBTI osoba koje prijavljuju diskriminaciju ili zločin mržnje. LGBTI organizacije predviđaju da bi broj prijavljenih slučajeva bio mnogo veći ako bi ljudi mogli da imaju povjerenje da će njihova anonimnost biti zaštićena. Ovo je međutim prilično komplikovano, jer su u relativno malim i kompaktnim zajednicama Crne Gore mnogi ljudi uključeni u slučaj povezani prijateljskim i porodičnim vezama jedni s drugima i zajednicom u cjelini. Ipak, organi i institucije koji postupaju u slučajevima diskriminacije i zločina iz mržnje trebalo bi da rade na poboljšanju zaštite povjerljivosti, u saradnji sa LGBTI organizacijama, i da steknu veće povjerenje LGBTI osoba u svoje postupke.

Broj prijavljenih slučajeva stagnira. Ovo može da bude dobar znak koji ukazuje da se broj incidenata smanjio, ali može da bude i loš znak, koji ukazuje na to da LGBTI osobe koje doživljavaju diskriminaciju ili zločine iz mržnje još uvek to nerado prijavljuju organima. Imajući u vidu stav velikog dijela javnosti u Crnoj Gori u vezi sa LGBTI osobama i incidenciju diskriminacije i incidenata zločina iz mržnje na koje su ukazale LGBTI osobe u istraživanju koje je obavio NDI, opravdano je pretpostaviti da se mnogi incidenti ne prijavljuju. To može biti zbog brojnih različitih faktora; nedostatak povjerenja žrtava u sudski proces ili u to da li će se u njihovom slučaju postupati povjerljivo. Neke žrtve možda se nijesu deklarisele u svojim porodicama ili na radnim mjestima i plaše se da budu otkriveni ako podnesu prijavu. Bilo bi dobro ako bi se istražili razlozi zbog kojih LGBTI osobe ne podnose prijave, tako da bi se glavni razlozi mogli rješavati shodno tome.

Monitoring

U saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Uprava policije kontinuirano radi na godišnjim informativnim biltenima o aktivnostima i praksi policije i pravosuđa (policije, sudova, tužilaštva, prekršajnih organa) u vezi sa prijavljenim i procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTI populaciju.

Preporuke u oblasti sprovođenja zakona:

- ✓ *Obuhvatiti sve mjere koje se odnose na pravosudni lanac jednim poglavljem sljedeće Strategije.*
- ✓ *Proširiti nivo povjerenja između policije i LGBTI zajednice u Podgorici na druge djelove zemlje.*
- ✓ *Postaviti u sljedećoj Strategiji jasan cilj za procenat policijskih snaga koji bi bio obučen za LGBTI pitanja.*
- ✓ *Uključiti druge zainteresovane strane u pravosudni lanac u timove povjerenja koje policija trenutno ima sa LGBTI organizacijama.*
- ✓ *Povećati svijest o ulozi institucije Ombudsmana u cijeloj LGBTI zajednici.*
- ✓ *Poboljšati zaštitu povjerljivosti i anonimnosti žrtava diskriminacije ili zločina iz mržnje koji prijavljuju svoj slučaj.*
- ✓ *Istražiti razloge za neprijavljivanje diskriminacije i zločina iz mržnje među LGBTI osobama i preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se povećalo prijavljivanje.*

8.5. Zdravstvena zaštita

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Unaprijediti pristup LGBTI osoba zdravstvenom sistemu i zaštiti.
- ☐ Unaprijediti senzibilitet zdravstvenog sistema za rad i saradnju sa LGBTI zajednicom.
- ☐ Unaprijediti i njegovati povjerenje zdravstvenih ustanova i LGBTI zajednice.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Institucionalizovati odnose zdravstvenih ustanova sa LGBTI zajednicom potpisivanjem sporazuma o saradnji i razvoj zajedničkih inicijativa.
- ☐ Jačati kapacitete zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja i kontinuirano unapređivati servis za rad sa LGBTI zajednicom.
- ☐ Povećati informisanost LGBTI osoba, posebno transrodnih osoba, o funkcionisanju zdravstvenog sistema, administrativnim i medicinskim procedurama

Pristup zdravstvenoj zaštiti je od vitalnog značaja za LGBTI osobe. Ovo se odnosi na sve LGBTI osobe, kao i na one u riziku da se inficiraju HIV-om ili drugim polno prenosivim bolestima i naročito na transrodne osobe koje žele da se podvrgnu promjeni pola. Ministarstvo zdravlja je bilo veoma aktivno u obuci medicinskog osoblja kako da pravilno odgovore na potrebe LGBTI osoba i kako bi promovisali postupke koji se odnose na promjenu pola.

Aktivnosti u oblasti zdravstva uglavnom se finansiraju iz redovnog budžeta Ministarstva zdravlja, iako je korišćeno i finansiranje iz TAIEX programa. Samo jedna osoba je odgovorna za sva ljudska prava i za implementaciju Poglavlja 3 u procesu pristupanja. Važno je da se stručnost za pitanja ljudskih prava koja se odnose na zdravstvenu zaštitu prenese na više službenika, kako bi se garantovao kontinuitet.

U oblasti zdravstva, aktivnosti u akcionim planovima od 2013. do 2017. godine ostale su manje-više iste, kako bi se obezbijedio kontinuitet aktivnosti i u što većem obimu širila svijest u sektoru zdravstva.

Obuka medicinskog osoblja

U svakoj godini implementacije Strategije organizovane su obuke za zdravstvene radnike. Između ostalog, u 2014. godini Ministarstvo zdravlja organizovalo je TAIEX radionicu da bi se obučili zdravstveni radnici i zdravstveni saradnici, koju su vodili stručnjaci iz EU i Savjeta Evrope. Radionici su prisustvovali zdravstveni radnici, državni službenici iz Ministarstva zdravlja i predstavnici NVO. Takođe, narednih godina, realizovane su aktivnosti na jačanju kapaciteta zdravstvenih radnika i medicinskog osoblja za rad sa LGBTI zajednicom. Cilj ovih aktivnosti bio je da se poboljša pristup LGBTI osoba zdravstvenim uslugama u zdravstvenim

ustanovama, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Nije jasno koji je procenat zdravstvenih radnika do sada prošao obuku, ali u svakom od 23 opštinska doma zdravlja postoji najmanje jedno ili više obučanih lica.

Interpolnost se sve više uključuje u obuku za medicinsko osoblje, ali više strukturne pažnje treba usmjeriti na promjenu standardne medicinske prakse u radu sa interpolnim osobama, naročito na rođenju.

Odnos između zajednice i organa nadležnih za zdravstvenu zaštitu

U 2014. godini potpisan je Memorandum o saradnji između Ministarstva zdravlja i nevladinih organizacija Forum Progres, Kvir Montenegro i Juventas, između ostalog, i o pružanju obuke zdravstvenim radnicima i zdravstvenim centrima, kao i obuci studenata Medicinskog fakulteta u Podgorici. Iste godine, imenovane su kontakt osobe u svim zdravstvenim ustanovama, sa zadatkom da upoznaju zaposlene sa LGBTI pitanjima. Ove kontakt osobe imaju redovne kontakte sa NVO Juventas i razmjenjuju mišljenja. U Crnoj Gori postoji 23 domova zdravlja za svaku od 23 opštine. Mjesne zajednice unutar opština imaju ambulante. Uloženi su naponi kako bi se obezbijedilo da u svim ovim institucijama postoje kontakt osobe za LGBTI pitanja.

Do sada je 60% zdravstvenih ustanova potpisalo Memorandum o razumijevanju, čiju implementacija prati Ministarstvo. Kontakt osobe za LGBTI pitanja jasno su imenovane na web stranici, i sve ove kontakt osobe su pratile obuku koju je pružio NVO Juventas, pomenutu radionicu koja je održana uz finansiranje TAIEX-a i uz pomoć Savjeta Evrope. Međutim, nije jasno da li svi koji su prošli obuku i danas rade u svojstvu kontakt osobe. Možda bi bilo dobro ponavljati kurseve obuke u redovnim intervalima, za novoimenovane kontakt osobe, i kao kurseve na kojima bi materiju obnovile kontakt osobe i dalje obavljaju tu funkciju.

Da bi se pomoglo medicinskom osoblju, stavljen im je na raspolaganje registar od pet LGBTI stručnjaka, da se konsultuju u slučaju potrebe. Dva od ovih stručnjaka su iz LGBTI organizacija, a tri su profesori doktori. Uz to, zajedno sa NVO Juventas izrađene su informativne brošure. Poslate su u sve domove zdravlja i ambulante, ali nije jasno da li se koriste u svakodnevnoj praksi ili ne.

Drugi razvoj vrijedan pomena je da je Klinički centar Crne Gore promijenio svoju politiku za posjetioce pacijenata, omogućavajući pacijentima da odluče sami ko može da ih posjeti, bez ikakvog oblika diskriminacije. Ovim se istopolnim partnerima garantuje pristup pacijentima, čak i ako nemaju formalno registrovanu porodičnu vezu sa pacijentom.

Pravilnik o promjeni pola

Radna grupa koja je uključivala i LGBTI organizacije obrazovana je da izradi pravilnik o promjeni pola, koji je donijet 2014. godine. Ovaj pravilnik opisuje uslove za svako lice koje želi

da uđe u medicinske postupke za promjenu pola. Nakon usvajanja Pravilnika uslijedila je brošura uopšteno o pravima LGBTI osoba da bi se informisale sve zdravstvene ustanove, koju su izradili Institut za javno zdravlje i NVO Juventas, i brošura konkretno o promjeni pola, koju je izradilo Ministarstvo zdravlja u saradnji sa Kvir Montenegro.

Ciljna grupa osoba zainteresovanih za promjenu pola obaviještena je o svojim pravima i protokolu preko LGBTI organizacija i web stranice Ministarstva zdravlja. Takođe, ministar zdravlja pojavio se na televiziji kako bi predstavio pravila koja se odnose na promjenu pola. Ipak, nije jasno da li su o pravilima koji uređuju promjenu pola informisane sve osobe koje bi željele da promijene svoj pol. Cilj informativnih kampanja uglavnom je bilo medicinsko osoblje, ne toliko opšta populacija i transrodne osobe među njima. Neki ljudi još uvijek idu u susjedne zemlje radi postupaka koji bi se mogli obaviti i u Crnoj Gori.

U narednim godinama, ali i sada, pratila se implementacija protokola o promjeni pola, koristeći interne evidencije o licima zainteresovanim za promjenu pola.

Bezbjedno seksualno ponašanje

Iako se promovisanje bezbjednog seksualnog ponašanja među LGBTI osobama i distribucija odgovarajućih materijala nalazi u akcionim planovima od 2013. godine, ovu aktivnost najviše sprovode LGBTI organizacije u drop-in centru bez pomoći Ministarstva, gdje se dostupni materijali o bezbjednom seksu finansiraju iz drugih izvora. Više aktivnosti u vezi sa tim hitno je potrebno širom zemlje, s obzirom na to da se čini da broj gej muškaraca zaraženih HIV-om brzo raste.

8.6. Mediji

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Unaprijediti društvenu toleranciju i poštovanje ljudskih prava.
- ☐ Unaprijediti kapacitete medija za praćanje LGBTI problematike.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Jačati kapacitete novinara i urednika i osoblja Internet portala (medija) da na profesionalan način odgovore standardima ljudskih i LGBTI prava.
- ☐ Unapređivati znanje o standardima i razumijevanju problematike LGBTI prava.
- ☐ Sprovoditi kampanju za podizanje svijesti u medijima koja promoviše standarde iz oblasti ljudskih prava LGBTI osoba (javne kampanje, promotivni audiovizuelni spotovi i radio džinglovi).

Iako su mediji veoma važni u vršenju uticaja na javno mnjenje u vezi sa LGBTI osobama, čini se da je u ovoj oblasti bilo malo aktivnosti u toku implementacije Strategije. Održane su neke kampanje protiv diskriminacije i zločina iz mržnje preko medijskih kuća, ali profesionalci u sektoru medija izgleda da nijesu bili cilj aktivnosti jačanja svijesti. Važno je da novinari, urednici, televizijski prezenter i drugi profesionalci u sektoru medija budu senzibilisani za LGBTI pitanja, da izvještavaju na nijansiran i dobro obaviješten način koji ne podstiče diskriminaciju LGBTI osoba, već je suzbija.

Odgovornost medija

Fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice smatrala je da su mediji generalno poboljšali svoje izvještavanje o LGBTI problematici. Međutim, dosta govora mržnje može se naći u odjeljku za komentare koji prati izvještavanje o ovim pitanjima. Mišljenja su se razlikovala u pogledu načina na koji to treba riješiti i da li su same medijske kuće odgovorne da reaguju na odgovarajući način na ove komentare pune mržnje. Opšti konsenzus je da ove komentare ne bi trebalo brisati jer su oni važan pokazatelj nivoa LGBTI fobije koja i dalje postoji u Crnoj Gori, ali da su mediji odgovorni za formulisanje odgovarajućih reagovanja na govor mržnje na njihovim web stranicama ili nakon njihovog izvještavanja, a komentare koji jasno prelaze crtu zakonitosti i podstiču mržnju treba prijaviti policiji.

Drugo pitanje koje je fokus grupa postavila u vezi sa tim je da ako se uopšte i prikazuju u *mainstream* medijima, LGBTI osobe često se prikazuju na veoma stereotipan način kao što je npr. "feminiziran gej frizer". Kroz senzibilizaciju medijske industrije za LGBTI problematiku, prikazivanje LGBTI osoba bi moglo da postane nijansiranije i pozitivnije. Ovo je važno za razvoj javnog mnjenja o LGBTI osobama, a i za same LGBTI osobe koje imaju potrebu za pozitivnijim uzorima.

Preporuke u oblasti medija

- ✓ *Strukturno angažovati profesionalce u sektoru medija, kao što su novinari, urednici, producenti i televizijske ličnosti u jačanje svijesti o LGBTI problemima, između ostalog ciljanom obukom.*
- ✓ *Podstaci digitalne medijske kuće da strukturno prate svoje odjeljke za objavljivanje komentara zbog govora mržnje i diskriminatornih primjedbi, pružajući mogućnost pobijanja ili prijavljujući iste policiji ukoliko je to prikladno.*
- ✓ *Ohrabriti producente u medijima da predstavljaju LGBTI osobe na osjetljiv i nijansiran način, a ne stereotipno.*

8.7. Sport i mladi

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu.
- ☐ Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive pri razvoju sportske politike i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.
- ☐ Unaprijediti sportski život i aktivnosti u LGBTI zajednici.

Programske mjere:

- ☐ Podržavati LGBTI perspektivu pri razvoju strateških programskih dokumenata i koncepta finansiranja sporta iz javnih izvora.
- ☐ Podsticati dijalog i saradnju LGBTI zajednice, Crnogorskog olimpijskog komiteta i nacionalnih sportskih organizacija i navijačkih klubova.
- ☐ Unaprijediti borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu.
- ☐ Podržavati sportske saveze, klubove i navijačke grupe pri razvoju aktivnosti podizanja svijesti o diskriminaciji LGBTI osoba i osuđivanju ispoljavanja netolerancije i nasilja prema njima.
- ☐ Razvijati sportske programe LGBTI osoba i organizacija na domaćem i međunarodnom nivou.

Prije izbora 2016. godine, Uprava za omladinu i sport je bila dio Ministarstva prosvjete. Nakon toga, obrazovano je posebno Ministarstvo sporta, sa direktoratom za mlade. Ovo je pratilo povećanje ljudskih resursa za politike sporta i mladih. Tada su imenovane nove kontakt osobe za sprovođenje Strategije. Čini se da nije došlo do pravilne primopredaje aktivnosti između onih koji su ranije bili odgovorni i onih koji su novoimenovani, što je dovelo do gubitka institucionalnog pamćenja.

Glavna aktivnost koju je sprovodila Uprava bio je projekat Savjeta Evrope za borbu protiv govora mržnje na Internetu i van Interneta, koji je u toku. U Strategiji, ova aktivnost svrstana je u poglavlje o obrazovanju, ali u izvještajima o sprovođenju godišnjih akcionih planova od strane ministarstava, vratila se u poglavlje o sportu zbog organizacije ministarstava.

Za naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine, odgovarajuća kategorizacija kampanja usmjerenih na mlade treba povezati sa Teorijom promjene, a ljudski resursi bi trebalo da budu dostupni za koordinaciju između kampanja usmjerenih na mlade koje realizuje Ministarstvo sporta i aktivnosti koje su usmjerene na učenike i studente koje sprovodi Ministarstvo prosvjete.

Projekat za borbu protiv govora mržnje na Internetu i van Interneta

U okviru velike višegodišnje kampanje koju je Savjet Evrope finansirao za borbu protiv govora mržnje po svim osnovima na Internetu i van Interneta, sprovedene su brojne aktivnosti tokom godina realizacije Strategije. Ovo uključuje nacionalne i regionalne konferencije, prevođenje Priručnika Savjeta Evrope, video poruku mladog umetnika, banere na kojima se poručuje "bez mržnje" na studentskim sportskim takmičenjima, majice sa porukom nediskriminacije za sve ekipe u studentskim sportskim takmičenjima, kratki video studenata i njihov stav o govoru mržnje i medijsku pokrivenost događaja.

Iako su mnoge aktivnosti sprovedene u okviru ove kampanje, nije jasno koliko je kampanja uticala konkretno na borbu protiv govora mržnje prema LGBTI osobama. Izgleda da se kampanja uglavnom koncentrisala na sve osnove istovremeno, a da pri tom u većini aktivnosti LGBTI osobama nije posvećena posebna pažnja. Na primjer, u izvještavanju o implementaciji Strategije, jedna aktivnost koja je pomenuta bili su baneri "bez mržnje" na fudbalskom meču sa mladim Romima. Pitanje je da li su učesnici fudbalske utakmice i posmatrači eksplicitno shvatili da se "bez mržnje" odnosi i na LGBTI osobe.

Crnogorski olimpijski komitet

U prvim godinama realizacije Strategije, 2013. i 2014. godine, uspostavljena je saradnja sa Crnogorskim olimpijskim komitetom. Između ostalog, u saradnji sa njima i NVO Kvir Montenegro objavljena je knjiga pod nazivom "LGBT inkluzija u sportu". Međutim, u godinama nakon 2014., čini se da ova saradnja nije nastavljena, a u najnovijim akcionim planovima više se ne pominje Crnogorski olimpijski komitet.

Promocija kroz sportske saveze

Isto važi i za aktivnosti koje su usmjerene na sportske saveze. U 2014. godini preveden je, objavljen i distribuiran priručnik za sve sportske saveze, klubove i organizacije Savjeta Evrope o uključivanju LGBTI osoba kroz sport. Uprava za omladinu i sport poslala je više od hiljadu primjeraka. Međutim, nakon 2014., u akcionim planovima i izvještajima više se ne pominju aktivnosti usmjerene na sportske saveze. Kada im je nedavno o tome postavljeno pitanje, sportski savezi se nijesu mogli sjetiti priručnika ili bilo kakvih drugih aktivnosti u vezi sa tim i nijesu mogli da kažu da li nešto čine u cilju borbe protiv diskriminacije LGBTI osoba.

Planirano je bilo i organizovanje konferencije o jačanju borbe protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu i društvu u cjelini u 2014. godini. Ova konferencija nije mogla da bude održana zbog nedostatka sredstava.

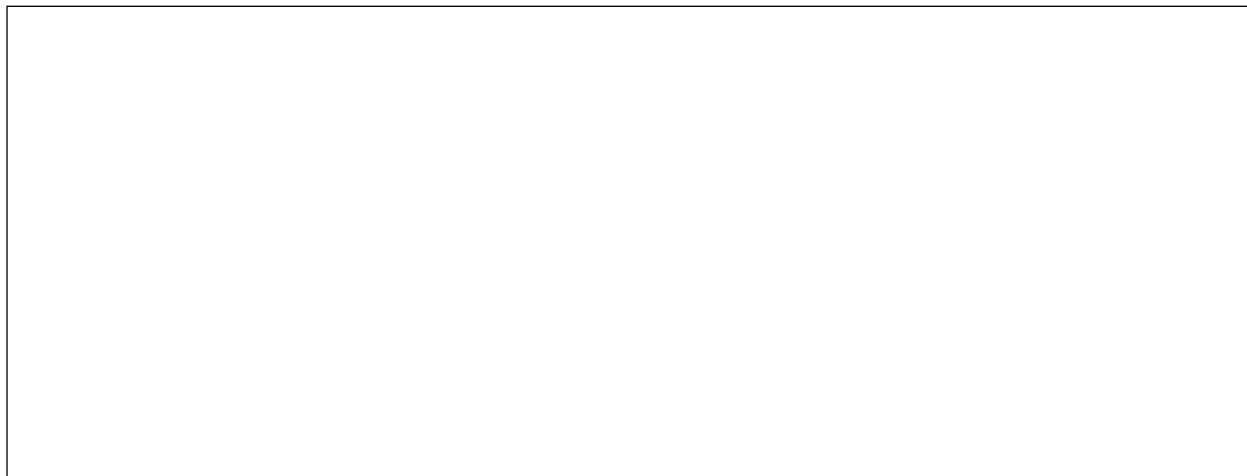
Uključivanje LGBTI osoba u sportske događaje

U posljednje dvije godine implementacije Strategije planirane su neke aktivnosti koje imaju za cilj uključivanje LGBTI osoba u pripremu i organizaciju sportskih događaja. Ovo se nije moglo realizovati zbog odsustva zainteresovanosti sportskih federacija i LGBTI zajednice. U 2016. godini, raspisan je poziv za LGBTI volontere za juniorsko vaterpolo prvenstvo, ali nijedna LGBTI osoba na to nije reagovala. Pokušaj da se LGBTI osobe uključe u rad nacionalnih sportskih saveza u 2016. godini takođe je bio bez uspjeha.

Na pitanje o tome, fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice rekla je da se sport smatra za veoma nebezbedno okruženje za njih. Tražiti od LGBTI osoba da se vidljivo uključe u sportske događaje i kod sportskih saveza iziskuje prije svega minimalni nivo sigurnosti, koji još uvijek ne postoji. Jedna članica fokus grupe prenijela je svoje iskustvo kao fudbalerke, kojoj je bilo zabranjeno da bude u timu jer je odbila da pusti kosu. Fudbalski klub je tražio da sve fudbalerke izgledaju ženstveno i da imaju dugu kosu, kako se ne bi pomislilo da su možda lezbijke. Savjet fokus grupe bio je da prvo okruženje u sportskim klubovima bude u većoj mjeri *gay friendly*, prije nego što se pokuša da se uključi LGBTI zajednica. Jedan od načina da se pomogne da se to uradi jeste da se poznati sportisti i sportski junaci deklariraju kao LGBTI, ili da govore u prilog prihvatanja LGBTI osoba u svom sportu. Pozitivan primjer u ovom pogledu je ragbi tim u Budvi koji je otvoreno govorio protiv diskriminaciju. Međutim, više sportskih ličnosti i više reprezentacija trebalo bi da govori otvoreno kako bi se napravila veća razlika.

Novi Zakon o sportu i akcioni plan za mlade

Trenutno je u toku izrada novog Zakona o sportu, koji će sadržati odredbe o borbi protiv diskriminacije. Ministarstvo sporta može da odlučuje o politikama i aktivnostima za Strategiju u oblasti sporta, tek nakon usvajanja. Kada se zakon usvoji, biće izrađena nacionalna strategija za razvoj sporta, koja bi mogla da obuhvati mjere za borbu protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu. Pored toga, novi akcioni plan za mlade biće izrađen 2018. godine, uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Antidiskriminatorno ponašanje će biti prioritet u tom Akcionom planu.

8.8. Ekonomski rast i LGBTI turizam

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Promovisati Crnu Goru kao bezbjednu i otvorenu destinaciju.
- ☐ Unaprijediti razumijevanje LGBTI perspektive kod turističke privrede..
- ☐ Doprinositi prepoznavanju Crne Gore na LGBTI tržištu.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Razvijati znanje o LGBTI turističkom tržištu i definisati nacionalne mogućnosti.
- ☐ Izgraditi programske kapacitete turističke privrede i organizacija civilnog društva u vezi s LGBTI turističkim proizvodom.
- ☐ Jačati intersektorsku povezanost turističke industrije i organizacija civilnog društva u funkciji analiza i razvoja LGBTI turizma.
- ☐ Razvijati bolje razumijevanje o vrijednostima LGBTI turističkog tržišta, kroz analizu tržišta i procjenu potreba.

U aktivnostima iz akcionog plana i izvještavanju o njihovoj implementaciji od strane Ministarstva turizma, čini se da se miješaju dva različita cilja; s jedne strane promovisanje Crne Gore kao sigurne destinacije među LGBTI turistima, a s druge strane promovisanje ugodnog okruženja za LGBTI turiste u turističkoj privredi i opštoj populaciji u turističkim destinacijama kako bi Crna Gora postala sigurna destinacija.

Izgleda da se u Strategiji nije realizovalo mnogo aktivnosti između 2013. i 2017. godine, niti da bi se privukli LGBTI posjetioци niti stvorilo ugodno okruženje za LGBTI posjetioce. Čini se da postoji više planova za 2018. godinu da postanu aktivni u ovoj oblasti. Ministarstvo turizma je nakon izbora 2016. godine reorganizovano, a za implementaciju Strategije dodijeljene su nove kontakt osobe. LGBTI turizam sada spada pod sektor za "posebne oblike turizma", uz planinarenje, zimske sportove itd. Ovaj sektor planira da realizuje nekoliko aktivnosti u narednoj godini.

Promovisati Crnu Goru kao destinaciju za LGBTI turiste

U akcionim planovima za 2013, 2014 i 2015. godine, svake godine je obuhvaćena bila promocija Crne Gore kao sigurne i otvorene destinacije za LGBTI turiste. Prilikom izvještavanja o sprovođenju ove mjere navedeno je da je sprovedena kroz prisustvo službenika crnogorskog ministarstva na međunarodnim turističkim sajmovima i drugim turističkim događajima u Beču, Beogradu, Berlinu, Moskvi, Kijevu, Bakuu, Parizu, Sankt Peterburgu, Londonu, Varšavi, Milanu, Pekingu, Azerbejdžanu i Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Međutim, to su redovne aktivnosti Ministarstva i LGBTI turizam vrlo vjerovatno nije eksplicitno promovisan u ovim zemljama. Službenici ministarstva na turističkim sajmovima nijesu obučeni za LGBTI pitanja, i malo je vjerovatno da su u mogućnosti da savjetuju potencijalne LGBTI turiste o stanju u Crnoj Gori u vezi sa prihvatanjem LGBTI osoba i mogućnostima za rekreaciju LGBTI osoba.

U 2016. godini, Ministarstvo je planiralo da objavi turistički bilten o LGBTI turizmu u Crnoj Gori, ali to još nije završeno. Izgleda da je došlo do neslaganja u mišljenju Ministarstva turizma i LGBTI organizacija o sadržini promotivnog materijala za turiste, što je uzrokovalo da na tome ne bude napretka skoro dvije godine.

Promovisanje uključenosti i prihvatanja LGBTI osoba u turističkoj privredi

Iako je od 2014. do 2017. godine svaki akcioni plan uključio neku predloženu mjeru za promovisanje uključenosti i prihvatanja LGBTI osoba u turističkoj privredi i opštoj populaciji u turističkim destinacijama, čini se da nijedna od ovih mjera nije sprovedena. U 2014. godini nije učinjeno ništa, a 2015. godine planirana diskusija u okviru okruglog stola sa nadležnim organima na temu "Obrazovanje i jačanje svijesti građana o LGBTI turistima" prenijeta je u 2016. godinu. Međutim, ni u 2016. godini ova aktivnost nije sprovedena. Prilikom izvještavanja o aktivnostima u okviru Strategije u 2016. godini, razlog dat za neizvršenje ove mjere je da se sa LGBTI organizacijama ne može dogovoriti tekst za turistički bilten. Ovo je čudan razlog za nesprovođenje, jer je bilten navodno imao za cilj informisanje LGBTI turista, a ne senzibilizaciju turističke privrede i opšte populacije u turističkim destinacijama.

Društveno prihvatanje LGBTI osoba u turističkim destinacijama

Ne postoje konkretna istraživanja o nivou društvenog prihvatanja LGBTI osoba/turista u turističkim destinacijama među opštom javnošću u tim destinacijama. Anketa koja se redovno sprovodi u okviru projekta PREDIM Savjeta Evrope o javnom mnjenju o nekoliko osnova diskriminacije ne pravi razlike po regionima. Postoje, međutim, neka istraživanja stavova prema LGBTI osobama u turističkoj privredi. U 2014. godini NVO Forum Progres je istraživao stavove privrednih društava u turističkoj privredi i bavio se sa dva slučaja diskriminacije od strane turističkih agencija. Ovo istraživanje je pokazalo da je nivo prihvatanja znatno veći u primorskim oblastima nego na sjeveru zemlje i da je potrebna akcija za povećanje stepena prihvatanja i borbu protiv diskriminacije. Istraživanje koje je obavljeno 2014. godine je do sada vjerovatno zastarjelo i trebalo bi ga ponoviti u narednoj godini kako bi se dobila jasna slika o trenutnoj situaciji i kako se to razvija.

Planovi za 2018. i kasnije

Iako u Strategiji u oblasti turizma proteklih godina nije bilo mnogo aktivnosti, postoji više planova za promociju LGBTI turizma i prihvatanje LGBTI osoba u turističkim destinacijama za naredne godine. Između ostalog ponavlja se istraživanje turističke privrede, obuka za ugostiteljske radnike u turističkoj privredi i uvođenje oznake "gay-friendly" za hotele, turističke agencije, plaže i druge turistička društva. Za posljednju mjeru, prepreka je u tome što trenutno ne postoji zakonski osnov za zvanično označavanje turističkih destinacija kao "gay-friendly", ali Ministarstvo radi na rješavanju ovoga. Ministarstvo turizma je obezbijedilo sredstva iz svog redovnog budžeta za obavljanje ovih aktivnosti u 2018. godini.

Pored toga, u narednoj Strategiji za period posle 2018. godine, bilo bi dobro da se aktivnosti u oblasti turizma tješnje povežu sa naporima u drugim oblastima. Na primjer, javno mnjenje opšte populacije o LGBTI osobama je tijesno povezano sa stvaranjem ugodnog okruženja za LGBTI turiste. Takođe, Ministarstvo turizma moglo bi u saradnji sa Upravom policije da senzibilizuje graničnu policiju, kako bi jednako dobro bili dočekani naročito transrodni turisti čiji pol naveden u pasošima ne odgovara njihovom rodnom izražavanju. Štaviše, službenici ministarstava koji prisustvuju turističkim sajmovima i drugim događajima mogu se obučiti da informišu potencijalne LGBTI turiste o aktuelnoj situaciji u pogledu prihvatanja LGBTI osoba u turističkim destinacijama, kao i o mogućnostima rekreacije za LGBTI osobe.

Preporuke u oblasti turizma

- ✓ *Jasno razlikovati mjere koje promovišu Crnu Goru kao sigurnu destinaciju za LGBTI turiste i mjere koje pomažu da Crnoj Gori postane sigurna destinacija za LGBTI turiste.*
- ✓ *U potpunosti izvještavati o nivou prihvatanja LGBTI-a u (turističkim destinacijama u) Crnoj Gori i mogućnostima za rekreaciju LGBTI turista.*
- ✓ *Ponuditi obuku radnicima u cijeloj turističkoj privredi i ponuditi oznaku "LGBTI-friendly" organizacijama koje su prošle obuku.*
- ✓ *Ponoviti istraživanje o nivou prihvatanja LGBTI-a u turističkoj privredi.*
- ✓ *Uskladiti aktivnosti u oblasti turizma sa aktivnostima koje se, između ostalog, odnose na graničnu policiju, svijest u široj javnosti i druge relevantne oblasti.*

8.9. Međunarodna LGBTI politika

U Strategiji su utvrđeni sljedeći operativni ciljevi:

- ☐ Promovisati međunarodne usvojene i ratifikovane standarde zaštite ljudskih prava.
- ☐ Promovisati principe Džogdžakarta primjene zakona o međunarodnim ljudskim pravima u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Ove ciljeve pratile su sljedeće programske mjere:

- ☐ Promovisati međunarodne standarde zaštite ljudskih prava u skladu s međunarodnim dokumentima (konvencijama, ugovorima, poveljama, itd.), čija potpisnica je Crna Gora.
- ☐ Voditi aktivnu politiku na međunarodnoj sceni o poštovanju osnovnih ljudskih prava LGBTI osoba.
- ☐ Promovisati principe Džogdžakarta prema nacionalnim i međunarodnim instancama, kao što su Organizacija ujedinjenih nacija i njene specijalizovane agencije, međuvladine regionalne i podregionalne organizacije, nevladine organizacije aktivne u oblasti ljudskih prava, ekonomske i profesionalne organizacije, mediji itd.
- ☐ Razvijati i njegovati odnose s LGBTI pokretima od strane diplomatsko-konzularnih predstavništava.

Diplomatske crnogorske misije veoma su aktivne na temu LGBTI prava, kako u smislu toga da od drugih zemalja uče šta je korisno da se implementira u Crnoj Gori, tako i u pružanju pomoći drugim zemljama da ostvare svoje ciljeve da poboljšaju LGBTI prava. U prvih nekoliko akcionih planova, uloge crnogorskih misija u učenju s jedne strane i podučavanju s druge strane bile su malo difuzne, ali u posljednja dva plana te uloge su više odvojene i pojašnjene.

Službenici Ministarstva vanjskih poslova su u saradnji sa OEBS-om prošli obuku za promociju ljudskih prava i bili su prilično aktivni u ovoj oblasti. Bivši nacionalni savjetnik za LGBTI politiku u Kabinetu predsjednika Vlade pokrenuo je mnoge aktivnosti vezane za vanjsku politiku, koristeći svoje veze i stručnost da omogući mnoge aktivnosti Ministarstva vanjskih poslova. Gubitak ove ekspertize i mreže, kada je njegova funkcija ukinuta, bio je veoma nepovoljan za aktivnosti u ovoj oblasti.

Promovisanje Džogdžakarta principa u Crnoj Gori

U prvim godinama implementacije Strategije, uglavnom 2013. i 2014. godine, uloženi su napor da se promovišu Džogdžakarta principi Ujedinjenih nacija o pravima LGBTI osoba širom svijeta. U 2013. godini, u saradnji Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, LGBTI Forum Progres-a i Instituta Williams, prevedena je i štampana publikacija o Džogdžakarta principima. Ova publikacija je naknadno distribuirana svim crnogorskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima. U 2014. godini održan je okrugli sto sa

predstavnicima ministarstava za ljudska i manjinska prava, rada i socijalnog staranja, prosvjete, unutrašnjih poslova i zdravlja, i nevladinih organizacija Juventas i Kvir Montenegro. Sa njima je razgovarao stručnjak Instituta Williams iz Kanade, i donijet je niz zaključaka o tome šta treba da se desi u Crnoj Gori kako bi se u potpunosti primijenili Džogdžakarta principi. Međutim, nejasno je da li su ovi zaključci naknadno sprovedeni.

Odnosi diplomatskih misija sa lokalnim LGBTI pokretima

Tokom godina ambasade Crne Gore uspostavile su kontakt i sarađivale sa LGBTI organizacijama u više zemalja, kao što su Slovenija, Mađarska, Makedonija, Austrija, Poljska, Grčka i Albanija. Takođe, crnogorske misije su bile angažovane na promovisanju LGBTI prava u UN, OEBS-u i drugim međunarodnim organizacijama. Crnogorski zvaničnici učestvovali su u više događaja i diskusija u ovim zemljama i institucijama. Crna Gora je postala i član „ključne grupe UN-a za promociju i zaštitu prava LGBTI populacije“, a LGBTI organizacije u Crnoj Gori su bile obaviještavane i kontinuirano uključivane u ove kontakte.

U 2016. godini, poslato je uputstvo svim diplomatsko-konzularnim predstavništvima da održe sastanke sa najznačajnijim lokalnim NVO-ima koje se bave LGBTI problematikom. Ambasade u sljedećim zemljama su postupile po tom uputstvu: Bugarske, Slovenije, Njemačke, Albanije, Mađarske, Poljske, Velike Britanije i Sjeverne Irske, Francuske, Grčke i Austrije. Takođe, uspostavljena je i održavana komunikacija sa ILGA Europe, evropskim krovnom organizacijama LGBTI nevladinih organizacija. Kontakti su korišćeni za razmjenu iskustava radi poboljšanja položaja LGBTI osoba u Crnoj Gori, kao i u odgovarajućim zemljama.

Nadalje, održan je koordinacioni sastanak sa tri LGBTI organizacije u Crnoj Gori, na kojem su nevladine organizacije predstavile predloge za dalju saradnju sa inostranim nevladinim organizacijama.

Za predstojeće godine, smatra se da je važna razmjena regionalnog i međunarodnog iskustva, naročito u vezi sa primjenom zakona o istopolnim partnerstvima. Druge zemlje sa uglavnom konzervativnim stanovništvom koje su usvojile i sprovele takvo zakonodavstvo, mogu podijeliti svoje iskustvo kako bi se oblikovala kampanja u cilju promovisanja društvenog prihvatanja zakona. Naročito bi mogla da bude korisna razmjena sa Maltom, kao manjom i generalno konzervativnom i religioznom zemljom koja je brzo implementirala LGBTI prava uključujući i istopolna partnerstva i brak.

Igranje aktivne uloge na međunarodnom nivou

U kasnijim akcionim planovima, malo više je naglašena uloga Crne Gore u promociji LGBTI prava u drugim djelovima svijeta, ali uglavnom u međunarodnim tijelima kao što su UN i OEBS. Uloga koju Crna Gora može da ima u zemljama gdje se LGBTI prava još uvek snažno osporavaju je neizostavno ograničena. Ukupno ima samo 38 crnogorskih misija, od kojih nijedna

nije u Africi. Većina ovih misija je u zemljama koje su više napredovale u primjeni LGBTI prava od same Crne Gore, kao što su zemlje Zapadne Evrope. I pored toga, moglo bi se reći da crnogorske misije već djelimično primjenjuju smjernice EU za promociju LGBTI prava od strane delegacija EU i nacionalnih ambasada država članica EU. Ipak, Crna Gora bi mogla da ojača rad delegacija i ambasada EU u zemljama kao što su Rusija i Kina, u kojima ima misije.

Preporuke u oblasti međunarodne LGBTI politike

- ✓ *Jasno razlikovati aktivnosti čiji je cilj učenje iz iskustava drugih zemalja radi implementacije u Crnoj Gori i aktivnosti čiji je cilj razmjena iskustava Crne Gore sa drugim zemljama u cilju promovisanja LGBTI prava u tim zemljama.*
- ✓ *Učestvovati u multilateralnim naporima za promovisanje LGBTI prava u zemljama u kojima se ova prava osporavaju, u saradnji sa delegacijama EU i drugim predstavništvima koji slično misle.*
- ✓ *Pružiti pomoć u uspostavljanju međunarodne razmjene u određenim oblastima, kao npr. između policije u Crnoj Gori i drugim zemljama, ili u vezi sa sprovođenjem Zakona o registrovanom partnerstvu u kojem su druge zemlje nedavno stekle iskustvo.*

9. Zaključci i preporuke

Nesumnjivo je da se kvalitet života LGBTI osoba u Crnoj Gori poboljšao tokom proteklih godina. O tome govori i činjenica da povorka ponosa u Podgorici svake godine privlači sve više učesnika i iziskuje sve manju policijsku zaštitu, da anketa o stavovima opšte populacije pokazuje sve veću podršku za LGBTI prava i što je najvažnije, da fokus grupa pripadnika LGBTI zajednice osjeća da se život poboljšao prethodnih godina.

Dobra osnova

Kroz implementaciju Strategije, mnogo je postignuto. Izrađeni su mnogi priručnici, brošure, obuke i drugi materijali za više ciljnih grupa. Pristupljeno je raznim ciljnim grupama u pravosudnom lancu, zdravstvu, obrazovanju, socijalnom radu i drugim oblastima, steklo se iskustvo u njihovoj obuci i senzibilizaciji, a visoko rukovodstvo u tim sektorima senzibilisano je za implementaciju projekata za promociju LGBTI prava. Osim toga, mnogi službenici ministarstava koji su radili na implementaciji Strategije stekli su visok nivo ekspertize prilikom rada na LGBTI pitanjima. Ovo predstavlja dobru osnovu za buduće širenje svijesti o LGBTI pitanjima i borbi protiv diskriminacije u tim sektorima.

Koordinirana strategija

Postoji, međutim, niz aspekata koji se mogu poboljšati za narednu Strategiju za period nakon 2018. godine. Bilo bi dobro ako bi naredna strategija sadržala bolje povezane ciljeve i aktivnosti koje se planiraju za postizanje tih ciljeva i da se za svaki od ciljeva navedu mjerljiviji indikatori. Ovo bi moglo da bude obuhvaćeno u okviru Teorije promjene. Važno je uključiti sve relevantne zainteresovane strane, uključujući i lokalne vlasti, u izradu ove Teorije promjene i redovno sa njima koordinirati aktivnosti i planiranje budućih aktivnosti. Ako svi akteri, uključujući ministarstva, civilno društvo, instituciju Zaštitnika, tužioce, sudije i sve ostale, imaju zajedničko razumijevanje ciljeva i strategija za njihovo ostvarivanje.

Koordinacija usmjerena na sinergiju

Prilikom sprovođenja tekuće Strategije, ministarstva često rade na sopstvenim aktivnostima paralelno sa radom drugih ministarstava i odvojeno od njih. Ranije je održano nekoliko sastanaka odgovornih lica iz svih nadležnih ministarstava, ali se već skoro dvije godine nijesu sastajali. Reorganizacija ministarstava nakon izbora 2016. godine rezultirala je imenovanjem novih odgovornih lica u nekim ministarstvima koja nikada nijesu srela svoje kolege u drugim ministarstvima. Samo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, koje prikuplja mjere za akcioni plan za narednu godinu od svakog ministarstva i njihove izvještaje o mjerama iz akcionog plana iz protekle godine, ima neki pregled svih aktivnosti u okviru Strategije. LGBTI organizacije,

koje tijesno sarađuju sa mnogim ministarstvima na sprovođenju aktivnosti, izgleda da imaju najbolji uvid u ono što se dešava na terenu u vezi sa Strategijom u cjelini.

Za koordinaciju sprovođenja naredne Strategije za period posle 2018. godine, trebalo bi da se održavaju redovni sastanci odgovornih lica iz svakog nadležnog ministarstva i drugih relevantnih zainteresovanih strana kao što su LGBTI organizacije. Ovi sastanci treba da budu naročito posvećeni Strategiji, da bi se zajedno razgovaralo o napretku u implementaciji aktivnosti i planiranim aktivnostima za narednu godinu. Ovo bi olakšalo razmjenu stručnosti, iskustava i dobre prakse i saradnju između različitih oblasti, kao npr. između obrazovanja i mladih i sporta, ili između turizma i granične policije, ili između policije i sektora zdravstvene zaštite u slučajevima zločina iz mržnje. Ako naredna Strategija za period nakon 2018. godine zaista bude koristila Teoriju promjene za strateško planiranje aktivnosti koje bi trebalo da dovedu do ostvarivanja postavljenih ciljeva, sve zainteresovane strane mogu zajedno da procijene da li je zaista ostvaren napredak u ostvarenju ovih ciljeva ili teoriju i strategiju treba prilagoditi. Trebalo bi da budu dostupni dovoljni kadrovski kapaciteti i budžetska sredstva za pravilno koordiniranje aktivnosti, naročito u ministarstvu koje će vršiti koordinaciju.

Saradnja sa LGBTI organizacijama i LGBTI zajednicom

Saradnja između većine ministarstava i jedne ili više LGBTI organizacija poboljšana je tokom proteklih godina. Mnoga ministarstva tijesno sarađuju sa organizacijama i uključuju ih u planiranje i realizaciju aktivnosti. U nekim slučajevima, odgovornost za aktivnosti se prenosi na LGBTI organizacije, iako bi trebalo da odgovorna bude Vlada. Takođe, postoje slučajevi u kojima ministarstva ne konsultuju NVO dovoljno prilikom realizacije aktivnosti. Važno je uspostaviti pravi balans između odgovornosti i saradnje sa LGBTI organizacijama. Pored toga, treba napraviti jasnu razliku između uključivanja LGBTI organizacija i uključivanja LGBTI zajednice. To nijesu isto. LGBTI organizacije treba da budu uključene jer posjeduju obimno znanje o potrebama LGBTI zajednice i mogu da prevedu ove potrebe na zastupanje i djelovanje na profesionalan način. LGBTI zajednica obuhvata sve LGBTI osobe u Crnoj Gori, od kojih većina nije organizovana unutar organizacija i koje žive u čitavoj zemlji. Vlasti bi trebalo direktnije da se konsultuju sa LGBTI zajednicom o odgovarajućim aktivnostima u okviru Strategije. Međutim, anonimnost svake LGBTI osobe koja bude uključena u savjetovanje ili implementaciju Strategije mora se garantovati, ako ta osoba to želi.

Povećati ljudske resurse

Generalno, važno je povećati kapacitet ljudskih resursa u različitim ministarstvima. U nekim ministarstvima postoji samo jedna osoba odgovorna za sve poslove Ministarstva u oblasti ljudskih prava, koja posjeduje svu stručnost i mrežu u ovoj oblasti. U skoro svim drugim ministarstvima odgovorne su dvije osobe, ali ne više od toga. Nakon reorganizacije

ministarstava, u više ministarstava imenovana su nova lica odgovorna za sprovođenje Strategije bez pravilnog prenosa poslova i znanja. Kapacitet unutar mnogih ministarstava mora da se poveća, kako bi se pravilno realizovale aktivnosti koje su potrebne za Strategiju, obezbijedio kontinuitet i povećala stručnost i aktivnosti i da bi se pravilno izvršila primopredaja poslova između službenika u slučaju ponovnog utvrđivanja zadataka unutar ili između ministarstava.

Efikasna izrada Strategije i akcionih planova

Za efikasnu izradu naredne Strategije za period posle 2018. godine i akcionih planova koji će iz nje proisteći, sve zainteresovane strane mogle bi zajedno izraditi Teoriju promjene, uključujući ministarstva, LGBTI organizacije, sve djelove pravosudnog lanca, međunarodne eksperte i izvore finansiranja i druge zainteresovane strane. U Teoriji promjene, krajnji ishodi kojima se teži tijesno su povezani sa aktivnostima koje je potrebno implementirati i resursima koji su potrebni za njihovu uspešnu realizaciju. Na osnovu ove Teorije promjene, mogu se utvrditi godišnji akcioni planovi koji su izvodljivi u okviru dostupnih ljudskih i finansijskih resursa.

Izrada za sveobuhvatan uticaj

Aktivnosti treba da budu usmjerene ka tome da se izvrši najveći mogući uticaj. Trebalo bi da se formulišu ciljevi koji su izvodljivi, ali koji imaju sveobuhvatan uticaj, tako što će obuhvatiti, na primjer, barem jednu trećinu kategorije profesionalaca i obezbijediti da unutar te grupe stečena svijest i znanje budu održivi. Ovo se može obezbijediti između ostalog ponavljanjem obuka, povećanjem broja i procenta grupe koja je prošla obuku i naročito obučavanjem novih profesionalaca u okviru njihovog redovnog školskog ili univerzitetskog kurikula, bez obzira na to da li su u pitanju policijski službenici, zdravstveni radnici, socijalni radnici, tužioci, sudije, nastavnici ili bilo koja druga bitna grupa. Sa ograničenim ljudskim i finansijskim resursima, možda bi bilo bolje koncentrisati se na to da se prvo izvrši sveobuhvatan uticaj na nekoliko profesionalnih kategorija, a ne da se implementira nekoliko ograničenih aktivnosti sa površnim efektom za mnoge.

Geografska rasprostranjenost aktivnosti

Prilikom izrade sljedeće Strategije i akcionih planova, posebnu pažnju treba posvetiti geografskom širenju aktivnosti. Razlike između glavnog grada Podgorice i ostatka zemlje brzo rastu. Glavni grad postaje prilično brzo sve otvoreniji i prihvata LGBTI osobe, ali u ruralnijim područjima, posebno na sjeveru zemlje, mišljenja o LGBTI osobama su i dalje uglavnom negativna. Takođe, više pažnje moglo bi se posvetiti naročito jačanju svijesti među etničkim, vjerskim, nacionalističkim i konzervativnim grupama koje imaju najveće predrasude prema LGBTI osobama, i kako bi se promijenio njihov stav, a time i stav opšte populacije, i da bi se pomoglo LGBTI osobama unutar ovih specifičnih grupa.

Nove teme koje treba uključiti

Tokom godina sprovođenja Strategije pojavile su se neke nove teme koje treba uzeti u obzir za narednu Strategiju za period nakon 2018. godine. Te teme obuhvataju položaj i potrebu interpolnih osoba, prava LGBTI osoba tražilaca azila i društveno prihvatanje LGBTI osoba u sektoru odbrane. Interpolnost je opšti izraz koji se koristi za različita stanja u kojima se osoba rodi sa reproduktivnom ili polnom anatomijom koja izgleda da ne odgovara tipičnim definicijama muškog i ženskog pola. Na globalnom nivou, uključujući i politiku EU, interpolnost je dodata kategoriji LGBT osoba, mijenjajući tu kategoriju u LGBTI. Naredna strategija trebalo bi takođe da uključuje LGBTI terminologiju i da obuhvati mjere kojima se garantuju prava interpolnih osoba, naročito u oblasti zdravstvene zaštite. Prava LGBTI tražilaca azila postala su pitanje u Crnoj Gori još od kada je 2014. godine otvoren prvi centar za azilante. Među tražiocima azila koji dolaze u Crnoj Gori, postoji i niz LGBTI osoba koje su progonjene zbog svoje seksualne orijentacije u svojoj zemlji porijekla. Naredna Strategija za period nakon 2018. godine treba da obuhvati usvajanje politika za pravilno bavljenje LGBTI osobama koje traže azil i obučavanje stručnjaka koji se staraju o azilantima i koji odlučuju o zahtjevima za azil. Konačno, usvojen je novi Zakon o vojsci, koji obuhvata odredbu o zabrani diskriminacije, između ostalog, i po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Da bi se sproveo ovaj zakon i kreiralo povoljno okruženje za LGBTI osobe u sektoru odbrane, aktivnosti u cilju senzibilizacije oružanih snaga za LGBTI pitanja trebalo bi da obuhvaćene narednom Strategijom za period nakon 2018. godine.

Obezbijedeno finansiranje

Većina aktivnosti koje se nijesu dogodile nijesu sprovedene zbog nedostatka spoljnog finansiranja. Za narednu Strategiju za period posle 2018. godine, Vlada bi mogla da napravi razliku između osnovnih aktivnosti i dodatnih aktivnosti. Osnovne aktivnosti trebalo bi da se garantuju redovnim budžetom ministarstava ili Vlade, ukoliko se ne pronađe nikakvo spoljno finansiranje, a dodatne aktivnosti mogle bi se sprovoditi samo ako se pronađe spoljno finansiranje. Uspostavljanje ove razlike ne samo da garantuje da će se najvažnije aktivnosti u svakoj oblasti sprovesti, već takođe povećava nivo povjerenja LGBTI zajednice u vlast, tako što će se jasno utvrditi koje će se aktivnosti sigurno dogoditi i koje aktivnosti možda neće.

Međunarodne institucije i inostrane ambasade koje podržavaju LGBTI prava treba da budu uključene u izradu naredne Strategije za period posle 2018. godine i treba od njih zatražiti da se obavežu na višegodišnje angažovanje. Ukoliko preuzmu Teoriju promjene i obavežu se da podrže određeni dio ovih napora, trebalo bi da pruže stručnost i finansiranje u višegodišnjem periodu, kako bi se obezbijedila dugoročna angažovanost i sprečilo da se oskudni kadrovski resursi ministarstava troše na obezbijedjivanje godišnjeg finansiranja aktivnosti.

Efikasno praćenje

U sadašnjoj Strategiji i izvještavanju o sprovođenju Strategije koriste se samo indikatori rezultata. Navedeno je da je održan određeni broj obuka, da je informativni materijal izrađen i distribuiran, da su kampanje sprovedene ili da su održane konferencije i sastanci. Međutim, ovo ne govori ništa o uticaju koji su imale ove mjere; da li su obuke, informativni materijali, kampanje, konferencije i sastanci imali željeni efekat na učesnike, profesionalnu kategoriju i opštu populaciju?

Za efikasno praćenje Strategije, indikatori ishoda na različitim nivoima treba da budu navedeni uz ciljeve, kao što je procenat profesionalne grupe koja je obučena, iskustva LGBTI osoba sa tom profesionalnom grupom, broj slučajeva diskriminacije ili zločina iz mržnje u kojima je pravilno postupano i koji su doveli do osude, broj slučajeva promjene pola u kojima je pravilno postupano, povećanje znanja i pozitivnog odnosa prema LGBTI problematici u određenoj profesionalnoj grupi, poboljšanje odnosa opšte populacije prema LGBTI osobama itd. Dosta istraživanja i podataka već postoji i mogu se koristiti za praćenje uticaja Strategije. Neka dodatna istraživanja će možda biti potrebna u nekim oblastima u kojima podaci nijesu dostupni. Što je najvažnije, u anketama i fokus grupama u različitim oblastima treba procijeniti iskustvo samih LGBTI osoba, da bi se znalo da li se njihov kvalitet života zaista poboljšava kroz aktivnosti Strategije.

PREPORUKE

U nastavku slijedi sažetak preporuka za tekuću i narednu strategiju, koje su date u ovom izvještaju o evaluaciji.

Preporuke za izradu naredne Strategije:

- ✓ *postarati se da je naknadna Strategija za period nakon 2018. godine jednako koncizna, konkretna i praktična kao i tekuća Strategija, vodeći računa da je korišćeni jezik jasan i dosljedan i da mjere prate indikatorima uticaja kao i indikatori ishoda, kao i da su konačni ciljevi i aktivnosti za njihovo ostvarivanje jasno povezani.*
- ✓ *razviti Teoriju promjene, sa ostvarljivim ciljevima i programskim mjerama, koristeći pri tom iskustvo Savjeta Evrope i drugih.*
- ✓ *planirati izvodljive aktivnosti, sa izvodljivim ciljevima, koje se dobro sprovode i sa snažnom podrškom LGBTI organizacija i LGBTI zajednice. Time se stvara osjećaj povjerenja i vlasništva.*

- ✓ *postarati se da se aktivnosti sprovode u čitavoj državi, ili naročito tamo gdje je to najpotrebnije, i promovisati obrazovanje lokalnih LGBTI zajednica i organizacija na lokalnom nivou.*
- ✓ *obezbijediti da ciljevi Strategije uključuju glavna LGBTI pitanja koja se obrađuju u izvještajima EU za Crnu Goru, ali ne samo ta pitanja. I dalje se treba rukovoditi potrebama same LGBTI zajednice u Crnoj Gori.*
- ✓ *uključiti lokalne vlasti u izradu naknadne Strategije za period nakon 2018. godine i unijeti preporuke za lokalne politike za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba.*
- ✓ *uvrstiti aktivnosti koje imaju za cilj određene grupe u društvu kod kojih je nivo homofobije i transfobije najveći.*
- ✓ *izmijeniti korišćenu terminologiju u LGBTI i unijeti mjere sa ciljem da se ispune posebne potrebe interpolnih osoba u naknadnoj Strategiji za period nakon 2018. godine.*
- ✓ *gdje je to potrebno, treba napraviti razliku između aktivnosti koje su usmjerene na specifične potrebe lezbijki, gej muškaraca, biseksualaca, transrodnih i interpolnih osoba.*
- ✓ *uključiti politike koje će se baviti konkretnim potrebama LGBTI tražioca azila u naknadnu Strategiju za period nakon 2018. godine.*
- ✓ *uključiti Ministarstvo odbrane u izradu i sprovođenje naknadne Strategije za period nakon 2018. godine.*

Preporuke koje se odnose na ljudske resurse za Strategiju:

- ✓ *postarati se da postoje dovoljni ljudski resursi za sprovođenje Strategije u svakom ministarstvu i da se znanje i ekspertiza rašire na više od jedne osobe i propisno predaju u slučaju reorganizacije ministarstava kako bi se garantovao kontinuitet.*
- ✓ *postarati se da je rad na Strategiji adekvatno prenijet na nove službenike u slučaju reorganizacije ministarstava.*

Preporuke za koordinaciju sprovođenja Strategije:

- ✓ *održavati redovne sastanke radi koordinacije aktivnosti iz godišnjeg akcionog plana sa licima odgovornim za sprovođenje Strategije, u koordinacionom tijelu koje je isključivo posvećeno borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba i gdje sve zainteresovane strane imaju mandat da djeluju u ime svog ministarstva ili organizacije.*
- ✓ *postarati se da koordinaciono tijelo, a naročito ministarstvo zaduženo za koordinaciju, ima dovoljno ljudskih i finansijskih resursa s jedne strane, kao i uticaja, s druge strane, da usmjerava sve zainteresovane strane prilikom sprovođenja Strategije.*
- ✓ *tijesno sarađivati sa NVO i koordinirati aktivnosti sa njima, bez odricanja od primarne odgovornosti za implementaciju Strategije.*
- ✓ *povećati saradnju između LGBTI organizacija.*

Preporuke za budžet:

- ✓ *uspostaviti jasno planiranje i izvještavanje o finansijskim sredstvima potrebnim za aktivnosti u budućim godišnjim akcionim planovima.*
- ✓ *napraviti razliku između mjera koje su osnovna odgovornost ministarstava i trebalo bi ih, iz tog razloga, finansirati iz državnog budžeta ukoliko se ne može naći neko drugo finansiranje, i dodatnih mjera za koje treba naći spoljne izvore finansiranja.*
- ✓ *uspostaviti strateško planiranje za raspodjelu sredstva od igara na sreću, da bi se doprinijelo, između ostalog, implementaciji Strategije.*
- ✓ *uključiti međunarodne institucije i strane države koje su spremne da pomognu u implementaciji Strategije u fazu izrade naknadne Strategije za period nakon 2018. godine.*
- ✓ *međunarodne institucije i strane države koje su spremne da pomognu trebalo bi da se opredijele za višegodišnje programe, zasnovane na naknadnoj Strategiji za period nakon 2018. godine, kako bi se spriječio godišnja potraga za finansijskim sredstvima.*

Preporuke o monitoring:

- ✓ *uspostaviti platformu koja se posebno bavi LGBTI politikama za diskusiju i praćenje aktivnosti u okviru tekuće i naredne Strategije. Ova platforma trebalo bi da uključi odgovorna lica u različitim ministarstvima i institucijama, uključujući instituciju Zaštitnika, kao i organizacije civilnog društva u oblasti LGBTI prava, i da koristi nezavisne izvore podataka i istraživanja.*
- ✓ *popisati sve postojeće podatke i istraživanja relevantne za Strategiju i vidjeti kako bi oni mogli poslužiti kao indikatori ishoda za uticaj Strategije, i povjeriti dodatna istraživanja ukoliko je to potrebno.*
- ✓ *navesti indikatore ishoda u Strategiji, da bi se procijenio njen uticaj i ako je potrebno da bi se prilagodile aktivnosti vezane za ciljeve koje treba postići.*
- ✓ *navesti indikatore za domet i uticaj uz aktivnosti u godišnjim akcionim planovima, kako bi se procijenilo koji su efekti aktivnosti na ostvarivanje ciljeva koje treba ostvariti.*

Preporuke o razmjeni iskustava i dobre prakse:

- ✓ *razmjenjivati na regionalnom i međunarodnom nivou iskustvo i dobru praksu u pogledu strategija i akcionih planova za LGBTI politike.*

Preporuka političarima u Crnoj Gori:

- ✓ *Izraziti inherentnu želju da se unaprijedi kvalitet života LGBTI lica u Crnoj Gori, pri tom ne povezujući to sa procesom pristupanja i zahtjevima EU.*
- ✓

Preporuke u oblasti ljudskih prava:

- ✓ *Procijeniti razloge u okviru pravosudnog lanca zašto se odredbe o krivičnim djelima učinjenim iz mržnje u Krivičnom zakoniku ne koriste u praksi u predmetima koji uključuju LGBTI osobe i preduzeti odgovarajuće mjere.*
- ✓ *Propratiti donošenje Zakona o registrovanom partnerstvu pažljivom i sveobuhvatnom kampanjom jačanja svijesti javnosti, i kako bi se omogućilo istopolnim parovima da koriste novi zakon, ali i da bi se spriječile negativne reakcije protiv cijele LGBTI zajednice zbog povećanja vidljivosti oko ove debate.*
- ✓ *Procijeniti uticaj obuka za različite ciljne grupe, postaviti ciljeve za procenat svake ciljne grupe koja će biti obuhvaćena obukom i formulisati ciljeve učenja za nastavne programe za različite ciljne grupe.*
- ✓ *Prilikom objavljivanja informativnih materijala ili knjiga, pratiti korišćenje tog materijala od strane ciljne grupe u svakodnevnoj praksi.*
- ✓ *Obezbijediti održivo finansiranje za pravnu i psihološku pomoć LGBTI žrtvama diskriminacije i zločina iz mržnje, u saradnji sa LGBTI organizacijama.*

Preporuke u oblasti obrazovanja:

- ✓ *Povećati kadrovske kapacitete u okviru Ministarstva koji će raditi na Strategiji.*
- ✓ *Obezbijediti finansijska sredstva za aktivnosti u osnovnim školama, između ostalog i za međusobnu (peer-to-peer) edukaciju psihologa u osnovnim školama u saradnji sa njihovim kolegama na nivou srednje škole.*
- ✓ *Uključiti školske inspektore u Strategiju, da bi pratili korišćenje materijala za časove o LGBTI pitanjima, između ostalog u kombinaciji sa udžbenicima koji imaju diskriminatorni sadržaj.*
- ✓ *Nastaviti i širiti strukturne kampanje za borbu protiv diskriminacije i zločina motivisanih mržnjom u školama i među mladima.*
- ✓ *Strukturno uključiti mlade LGBTI osobe u izradu i implementaciju mjera, procjenjujući njihove potrebe, iskustva i mišljenja.*

Preporuke u oblasti kulture i društvenog prihvatanja LGBTI osoba:

- ✓ *Nastaviti i proširiti tijesnu saradnju između LGBTI organizacija i ministarstava, i učiniti napore da se dopre do LGBTI zajednice u cjelini, u svim djelovima zemlje.*

- ✓ Obezbijediti strukturno finansiranje za sigurna mjesta za sastajanje LGBTI osoba, u glavnom gradu kao i u drugim opštinama.
- ✓ Obezbijediti strukturno finansiranje za sklonište za LGBTI osobe koje su privremeno postale beskućnici zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, gdje mogu dobiti posebnu socijalnu i psihološku zaštitu koja im je potrebna.
- ✓ Uključiti lokalne vlasti u izradu naknadne Strategije za period nakon 2018. godine, i uključiti jasna uputstva i veze za djelovanje na lokalnom nivou koje se zasniva na Strategiji.
- ✓ Podržati razvoj lokalnih LGBTI zajednica i organizacija.
- ✓ Praćenje Memoranduma o razumijevanju koji je potpisan sa socijalnim partnerima, i unijeti mjere sa njima u vezi sa nediskriminacijom na tržištu rada u sljedećoj Strategiji.
- ✓ Prikupiti anonimizovane podatke o predmetima socijalnih radnika koji uključuju LGBTI osobe.
- ✓ Osmisliti aktivnosti usmjerene na roditelje LGBTI osoba, da bi se ojačala svijest i podstakla vršnjačka podrška.
- ✓ Nastaviti i proširiti aktivnosti usmjerene na senzibilizaciju sektora kulture prema LGBTI pitanjima i kulturi, stvarajući više prostora za LGBTI osobe u mainstream kulturi.
- ✓ Angažovati moćne i poznate ljude u Crnoj Gori da pozitivno promijene javno mnjenje o LGBTI osobama.
- ✓ Strukturno istražiti i kazniti diskriminaciju i krivična djela učinjena iz mržnje, i učiniti slučajeve vidljivim široj javnosti, da bi se uspostavili jasni standardi u društvu.
- ✓ Istražiti veze između vjerskih, etničkih i drugih identiteta i LGBTI pitanja.

Preporuke u oblasti sprovođenja zakona:

- ✓ Obuhvatiti sve mjere koje se odnose na pravosudni lanac jednim poglavljem sljedeće Strategije.
- ✓ Proširiti nivo povjerenja između policije i LGBTI zajednice u Podgorici na druge djelove zemlje.
- ✓ Postaviti u sljedećoj Strategiji jasan cilj za procenat policijskih snaga koji bi bio obučen za LGBTI pitanja.
- ✓ Uključiti druge zainteresovane strane u pravosudni lanac u timove povjerenja koje policija trenutno ima sa LGBTI organizacijama.
- ✓ Povećati svijest o ulozi institucije Ombudsmana u cijeloj LGBTI zajednici.
- ✓ Poboljšati zaštitu povjerljivosti i anonimnosti žrtava diskriminacije ili zločina iz mržnje koji prijavljuju svoj slučaj.
- ✓ Istražiti razloge za neprijavljivanje diskriminacije i zločina iz mržnje među LGBTI osobama i preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se povećalo prijavljivanje.

Preporuke u oblasti zdravstvene zaštite:

- ✓ *Povećati kadrovski kapacitet u Ministarstvu zdravlja službenicima koji će raditi na pitanjima ljudskih prava i na sprovođenju Strategije.*
- ✓ *Strukturno uključiti interpolna pitanja u obuku za medicinsko osoblje.*
- ✓ *Postaviti jasan cilj u sljedećoj Strategiji za procenat zdravstvenih radnika koji su prošli obuku o LGBT pitanjima, i obezbijediti da su sve kontakt osobe obučene.*
- ✓ *Pratiti upotrebu informativnih materijala za medicinsko osoblje u svakodnevnoj praksi.*
- ✓ *Obezbijediti strukturno finansiranje za aktivnosti promovisanja sigurnog seksualnog ponašanja i sprečavanja HIV-a/AIDS-a širom zemlje i intenzivirati te aktivnosti.*

Preporuke u oblasti medija:

- ✓ *Strukturno angažovati profesionalce u sektoru medija, kao što su novinari, urednici, producenti i televizijske ličnosti u jačanje svijesti o LGBTI problemima, između ostalog ciljanom obukom.*
- ✓ *Podstaći digitalne medijske kuće da strukturno prate svoje odjeljke za objavljivanje komentara zbog govora mržnje i diskriminatornih primjedbi, pružajući mogućnost pobijanja ili prijavljujući iste policiji ukoliko je to prikladno.*
- ✓ *Ohrabriti producente u medijima da predstavljaju LGBTI osobe na osjetljiv i nijansiran način, a ne stereotipno.*

Preporuke u oblasti sporta i mladih:

- ✓ *Koordinirati aktivnosti između Uprave za mlade i Ministarstva prosvjete, kao i drugih ministarstava.*
- ✓ *Posebnu pažnju posvetiti seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu u okviru projekata i kampanja za borbu protiv govora mržnje kod mladih.*
- ✓ *Ponovo podstaći učešće sportskih udruženja u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba u sportu.*
- ✓ *Naći istaknute sportske junake koji su spremni da govore u prilog LGBTI prava i prihvatanja LGBTI osoba.*
- ✓ *Uskladiti aktivnosti u budućoj Strategiji za razvoj sporta i Akcionog plana za mlade sa aktivnostima u okviru Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba.*

Preporuke u oblasti turizma:

- ✓ *Jasno razlikovati mjere koje promovišu Crnu Goru kao sigurnu destinaciju za LGBTI turiste i mjere koje pomažu da Crnoj Gori postane sigurna destinacija za LGBTI turiste.*
- ✓ *U potpunosti izvještavati o nivou prihvatanja LGBTI-a u (turističkim destinacijama u) Crnoj Gori i mogućnostima za rekreaciju LGBTI turista.*

- ✓ *Ponuditi obuku radnicima u cijeloj turističkoj privredi i ponuditi oznaku "LGBTI-friendly" organizacijama koje su prošle obuku.*
- ✓ *Ponoviti istraživanje o nivou prihvatanja LGBTI-a u turističkoj privredi.*
- ✓ *Uskladiti aktivnosti u oblasti turizma sa aktivnostima koje se, između ostalog, odnose na graničnu policiju, svijest u široj javnosti i druge relevantne oblasti.*

Preporuke u oblasti međunarodne LGBTI politike:

- ✓ *Jasno razlikovati aktivnosti čiji je cilj učenje iz iskustava drugih zemalja radi implementacije u Crnoj Gori i aktivnosti čiji je cilj razmjena iskustava Crne Gore sa drugim zemljama u cilju promovisanja LGBTI prava u tim zemljama.*
- ✓ *Učestvovati u multilateralnim naporima za promovisanje LGBTI prava u zemljama u kojima se ova prava osporavaju, u saradnji sa delegacijama EU i drugim predstavništvima koji slično misle.*
- ✓ *Pružiti pomoć u uspostavljanju međunarodne razmjene u određenim oblastima, kao npr. između policije u Crnoj Gori i drugim zemljama, ili u vezi sa sprovođenjem Zakona o registrovanom partnerstvu u kojem su druge zemlje nedavno stekle iskustvo.*

Aneks A: Literatura

Lista dokumenata koji su korišćeni za potrebe ovog izvještaja o evaluaciji:

1. Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018
2. Godišnji akcioni planovi za sprovođenje Strategije za 2013, 2014, 2015, 2016. i 2017. godinu
3. Izvještaji o realizaciji godišnjih akcionih planova za sprovođenje Strategije za 2013, 2014, 2015. i 2016. godinu
4. Izvještaj o Crnoj Gori koji je Evropska komisija objavila kao dio paketa proširenja za 2016. godinu
5. Godišnji pregled za 2016. godinu organizacije ILGA-Europe
6. Izvještaj 'Obrasci diskriminacije u Crnoj Gori' profesora Miloša Bešića u okviru projekta Sprečavanje diskriminacije u Crnoj Gori

Aneks B: Lista sagovornika

Lista lica sa kojima je razgovarano za potrebe ovog izvještaja o evaluaciji:

- ✓ Tamara Milić, Ministarstvo prosvjete
- ✓ Irma Kalač, Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- ✓ Senka Klikovac, Ministarstvo zdravlja

- ✓ Tamara Pavićević Popović, Uprava policije
- ✓ Petar Kovačević, Ministarstvo kulture
- ✓ Blanka Radošević Marović, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
- ✓ Andrea Popović, Uprava za mlade, i Martina Malić, Uprava za sport
- ✓ Ivana Šturanović i Milena Milić, Ministarstvo održivog razvoja i turizma
- ✓ Jela Vuletić Manthou i Dragana Sćepanović, Ministarstvo vanjskih poslova
- ✓ Nataša Novaković, Ministarstvo pravde
- ✓ Siniša Bjeković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
- ✓ Jelena Čolaković, Juventas
- ✓ Danijel Kalezić, Kvir Montenegro
- ✓ Bojana Jokić i John Barac, LGBT Forum progress
- ✓ fokus grupa pripadnika LGBT zajednice, koju je činilo 12 lica koji su uglavnom bili u kasnim tinejdžerskim godinama i ranim dvadesetim godinama, koji žive u Podgorici ali su iz različitih djelova države. Dvije trećine fokus grupe bile su žene a jedna trećina muškarci.